

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 167
LISTOPAD – STUDENI – PROSINAC 2020.
TIŠRI / HEŠVAN / KISLEV / TEVET
5781.

TEMA BROJA:
DJECA HOLOKAUSTA

SADRŽAJ

SADRŽAJ

4	UVODNIK	15	ANDRE ACIMAN: “NAĐI ME” — KNJIGA O LJUBAVI ZA KRAJ JEDNE ČUDNE GODINE	44	SPOMENICI I MEMORIJALI U ZNAK SJEĆANJA NA DJECU STRADALU U HOLOKAUSTU
5	SKUP SJEĆANJA U POVODU 82. OBLJETNICE KRISTALNE NOĆI	16	DJECA U JUDAIZMU	46	ZID OD ŽUTIH CIGLI U BERLINSKOJ OSNOVNOJ ŠKOLI
6	KONFERENCIJA O POUČAVANJU O HOLOKAUSTU	25	DJECA — NAJBRANJIVIJE ŽRTVE RATOVA	48	MJESTO ROĐENJA: BERGEN-BELSEN
9	PRVI “KAMEN SPOTICANJA” U ZAGREBU U SJEĆANJE NA LEU DEUTSCH	26	DJECA HOLOKAUSTA — NEOPLAKANE SUZE SVIJETA	50	PAR KOJI JE SPASIO ROMANA POLANSKOG PROGLAŠEN PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA
10	SNAGA OSOBNIH PRIČA U MUZEJU OSOBNIH PRIČA	28	DJEČJI LOGOR SISAK	51	ONI SU TREBALI VLADATI SVIJETOM
12	KUKASTI KRIŽ I SLOVO “U” NA SPOMENIKU ŽRTVAMA HOLOKAUSTA U VARAŽDINU	30	PRIČA O ŽIDOVSKOM DJEČAKU SPAŠENOM U SELU PORED LUDBREGA	53	HINKO FREUND — UTEMELJITELJ MODERNE HRVATSKE LOGOPEDIJE
12	USTAŠKI SIMBOLI NA SVJETSKOJ IZLOŽBI PLAKATA “TOLERANCIJA”	31	DJECA IZ BIALYSTOKA	61	PISMO IZ LONDONA: LABURISTI I ANTISEMITIZAM
13	MONOOPERA “DNEVNIK ANNE FRANK” U VARAŽDINSKOM HNK	33	KINDERSTRANSPORT — NAJVEĆI PROJEKT SPAŠAVANJA ŽIDOVSKJE DJECE OD NACISTA	62	DEMOGRAFSKE STATISTIKE POKAZUJU VELIKO SMANJENJE BROJA ŽIDOVA U EUROPI
13	DAVIDOVA ZVIJEZDA OPET U VARAŽDINU	37	SIR NICHOLAS GEORGE WINTON — HEROJ KOJI JE SPASIO 669 DJECE		
14	ČUVAR SJEĆANJA OBITELJI PESAH	38	ROBERT KRELL, DIJETE KOJE JE PREŽIVJELO HOLOKAUST		
		40	PROGRAM “TISUĆU DJECE” — SPAS S DRUGE STRANE OCEANA		
		42	DJECA WINDERMERA		

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

DR. OGNJEN KRAUS, MAŠA TAUŠAN, MARTINA GLOBOČNIK, MILIVOJ DRETAR, JOSEF PESAH,
LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, PABLO BRONSTEIN, DR. IVICA VUČAK, VESNA DOMANY HARDY

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

vrijeme je Hanuke, praznika svjetla, vrijeme koje možda uz blagdansko svjetlo donese i povratak u naše uobičajene živote. Nadam se da je pred svima nama vrijeme u kojem ćemo, bez straha, moći biti s onima koje volimo.

Čitatelji Ha-Kola znaju da je svaki broj časopisa posvećen određenoj temi. Ponekad se teme pojavljuju same, ponekad ih je teže pronaći. Neke su veselije a neke tužne, pre-tužne ali biramo iz stoga što se neke stvari, bez obzira koliko bile bolne, ne smiju nikada zaboraviti. Tema ovog broja za mene je posebna, teška, dirljiva i osobna. Ovaj Ha-Kol posvećen je djeci Holokausta, a uz to i svoj djeci koja su morala osjetiti užase stradanja, rata i patnji. Još puno osobnije, ovaj je broj posvećen mojoj mami, koja je kao dijete iskusila što znači kada netko smatra da si drugačiji od drugih. Često mislim na malu djevojčicu koja je ostala bez doma, koja je bila privremeno ostavljena u samostanu, koja je morala bježati iz svoje kuće, svoje ulice, svoga grada, koja je ostala bez svojih igračaka, bez prava da se igra u parku. Ta je djevojčica sa svojom mamom, mojom bakom, bila internirana

u logor na Rabu i prošla sve ono što nikada nije trebala proći. Ali ta je djevojčica svoje iskustvo pretvorila u ljubav, a ne mržnju. Mene je učila da nikoga ne smijem mrziti jer je sama iskusila što mržnja može stvoriti, učila me važnosti doma, obitelji, topline i ljubavi. Beskrajno sam ponosna na nju i divim joj se. Moja mama za mene je simbol djece Holokausta koja su morala prerano odrasti, djece koja su postala nevjerovatni ljudi. I znam, jako dobro znam, da ja nikada ne bih postala osoba koja danas jesam bez nje.

Holokaust je odnio mnoge dječje živote, neke od tih tužnih priča donosimo u ovome broju. Sama brojka od 1,5 milijuna ubijene židovske djece tijekom Holokausta ostavlja bez riječi. Ne smijemo, naravno, zaboraviti, da u Drugome svjetskome ratu nisu stradala samo židovska djeca pa je broj djece koja nisu dočekala kraj rata stravičan. Ali i u tom je strašnom dobu bilo onih koji su riskirali sve kako bi pomogli djeci. Neke od tih priča donosimo kao podsjetnik da oni koji žele uvijek mogu napraviti nešto dobro. Znam da su neke od tih priča teške, ali pročitajte ih, zapamtite neka imena. I

ako možete, napravite neko dobro djelo. Naš rabin Luciano Moše Prelević piše o važnosti koju dijete ima u židovstvu, a naš novi suradnik Pablo Bronstein donosi svoja razmišljanja o djeci-žrtvama Holokausta. Milivoj Dretar piše o dječjem logoru u Sisku, a Maša Taušan podsjeća na priču o Kindertransportu.

Dr. Ivica Vučak piše o dr. Hinku Freundu, čiji rad nije dovoljno poznat. Dr. Vučak, kojem se posebno zahvaljujem na suradnji, s velikom je pažnjom istraživao rad židovskih liječnika u Hrvatskoj, i iz zaborava izvukao imena neka važna imena koja su ostavila trag ne samo u medicini već i puno šire.

Pred kraj ove 2020. godine, dok bude-mo sjedili u toplini svoga doma, možda u nekim drugačijim okolnostima od onih na koje smo naučeni, nije se loše podsjetiti kako u životu imamo puno toga na čemu trebamo biti zahvalni. Jer radi se ponekad o malim stvarima koje čine život, u njima treba uživati.

Do sljedećeg puta

Nataša Barac

SKUP SJEĆANJA U POVODU 82. OBLJETNICE KRISTALNE NOĆI

PIŠE: F. B.

Antifašistička liga Hrvatske organizirala je već tradicionalno 9. studenoga na zagrebačkom Trgu žrtava fašizma skup sjećanja u povodu 82. obljetnice Kristalne noći. Skup je održan uz pridržavanje epidemioloških mjera, a na njemu se okupilo pedesetak ljudi.

“Danas smo došli ovdje u malom broju, pošto je to tradicija da 9. studenog dolazimo na Trg žrtava fašizma obilježiti dan kada je bila Kristalna noć i kada je zapravo započeo Holokaust i Šoa”, rekao je novinarima predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus, te još jednom zatražio da se prestane izjednačavati ustaštvo i antifašizam.

“Predsjednik Vlade stalno govori i ističe antifašizam, ističe isto tako da je HDZ centralizirao i promijenio, pa neka to dokaže. Neka se donese zakon o zabrani ustaškog znakovlja i svega onoga što drži našu zemlju na strani na kojoj ne spada. Ne spada iz razloga što je hrvatski narod dao veliki obol u antifašističkoj borbi, i zahvaljujući tome smo na kraju rata bili na strani pobjednika”, rekao je Kraus, te dodao kako je krajnje vrijeme da se takav zakon uvede u saborsku proceduru te ne sumnja u njegovu podršku među saborskim zastupnicima.

Među okupljenima bili su predsjednik SDSS-a Milorad Pupovac, voditeljica Documente — Centra za suočavanje s prošlošću i potpredsjednica Antifašističke lige Vesna Teršelić te pučka pravobraniteljica Lora Vidović.

Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma obilježava se u znak sjećanja na Kristalnu noć 9. studenog 1938. diljem Europe i svijeta. Toga je dana počelo dvodnevno nasilje njemačkog nacističkog režima protiv Židova i njihove imovine a bio je to tek uvod u Holokaust.

*** INICIJATIVA “NEKA BUDE SVJETLO” ZA SINAGOGE UNIŠTENE U KRISTALNOJ NOĆI**

PIŠE: F. B.

U Kristalnoj noći živote je izgubilo više od 1.300 osoba, razoreno je ili teško uništeno 1400 sinagoga i više od polovice zgrada židovskih općina u Njemačkoj i Austriji te je opustošeno 7500 trgovina. Idućeg dana, 10. studenog, u koncentracijske logore odvedeno je više od 30.000 muškaraca. Bio je to početak Holokausta koji je zauvijek promijenio sliku Europe i svijeta.

Hrvatski premijer Andrej Plenković poručio je da je Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma povod za snažnu osudu zločinačkih ideologija koje su uzrokovale strahote i ljudske patnje. Obrazovanje mladih ključno je za izgradnju društva u kojem nema mjesta za isključivost, netoleranciju i nasilje. #NeverAgain, poručio je premijer Plenković na svom Twitter profilu.

Europske sinagoge 9. studenoga nisu gasile svoje svjetla u sklopu kampanje obilježavanja 82. obljetnice pogroma počinjenih tijekom Kristalne noći.

Inicijativu “Osvijetlimo sinagoge” i “Neka bude svjetlo” pokrenula je Centar za vjerska pitanja u dijaspori Svjetske cionističke organizacije, koji je od židovskih zajednica zatražio da “ostave svjetla kako bi se podsjetilo na one sinagoge i svjetla koja su ugašena te kobne noći”.

“Razlog zbog koji je Kristallnacht doveo do Holokausta bio je nedostatak ozbiljnog djelovanja svjetskih čelnika” tijekom i nakon tog događaja, rekao je glavni rabin Ukrajine Dov Bleich na svojoj Facebook stranici. Njegova velika sinagoga u Kijevu bila je predivno osvjetljena za sve one uništene sinagoge u Kristalnoj noći i u Holokaustu.

KONFERENCIJA O POUČAVANJU O HOLOKAUSTU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Povodom Međunarodnog dana borbe protiv fašizma i antisemitizma i obljetnice Kristalne noći, 9. studenoga u Zagrebu je u Novinarskom domu održana konferencija na temu “Novi pristupi naslijeđu Holokausta i obrazovanje o Holokaustu”, u organizaciji udruge Documente, uz potporu Veleposlanstva SAD-a i programa Europa za građane te Izvršne agencije za obrazovanje, audiovizualnu politiku i kulturu.

Na skupu koji je održan djelomično fizički a djelomično on-line govorilo se o problemima u poučavanju vezanim uz višegodišnje negiranje i relativizaciju zločina ali i o nekim pozitivnim pomacima, te o izazovima s kojima se suočavaju nastavnici u poučavanju o Holokaustu ali i dobrim praksama u obrazovanju.

Zašto poučavati o Holokaustu dobro je sažeto u nekoliko rečenica izvršne tajnice Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA), organizacije koja je donijela i smjernice za poučavanje o tom zločinu iz Drugog svjetskog rata: “Dogodilo se jednom. Nije se smjelo dogoditi, ali dogodilo se. Ne smije se ponovno dogoditi, a moglo bi se. I zbog toga je nastava

o Holokaustu jako važna”. Svi sudionici skupa složili su se da je ključna ideja poučavanja o Holokaustu, antisemitizmu, predrasudama i stereotipima, ksenofobiji i rasizmu, upravo da se taj zločin ne ponovi. Međutim, ujedno se kod djece i mladih potiče i razvoj kritičkog mišljenja, razvoj društvene svijesti i osobni rast. Sudionici konferencije ukazali su i na potrebu dosljednog izbacivanja mrzi-lakih sadržaja s interneta, navodeći da djeca ne mogu u školama učiti o Holokaustu dok su s druge strane okružena porukama netolerancije i diskriminacije.

“Sada smo u trenutku koji je s jedne strane opterećen relativizacijom koja traje već skoro tri desetljeća, ali s druge strane imamo i dobrih vijesti”, rekla je Vesna Teršelić iz Documente, navodeći da je 2020. prva godina kada je Ministarstvo znanosti i obrazovanja izdvojilo posebna sredstva za posjet škola Spomen području Jasenovac. Spomenula je kao dobar primjer i izložbu iz veljače “Ako tebe zaboravim” gdje je osnovna tema bila stradanje u Auschwitzu ali je dobar dio izložbe bio posvećen i NDH i ustaškim logorima.

Na skupu je istaknuto i važno obraćanje premijera Andreja Plenkovića koji je na toj izložbi rekao da su ti zločini upozorenje svijetu te da bi zaboraviti te zločine bio zločin prema čovječanstvu.

William Robert Kohorst, veleposlanik SAD-a u Hrvatskoj, rekao je kako vjeruje da je “naša današnja dužnost odati počast preživjelima, zaštititi sjećanje na žrtve Holokausta i sve druge žrtve nacističkog i ustaškog progona”, dodajući da je Veleposlanstvo SAD-a u Zagrebu već dvadeset godina partner MZO-a u slanju hrvatskih nastavnika na ljetni seminar u organizaciji American Holocaust Organisation na kojem dobivaju primjere inovativnih metoda i nove perspektive u učenju Holokausta širom svijeta.

Cherrie Daniels, posebna izaslanica američke vlade za pitanja Holokausta, rekla je putem video-linka da su lekcije koje možemo naučiti iz Holokausta važne i danas jer su etnička i rasna mržnja još prisutne diljem svijeta dok svijest o Holokaustu nije na zavidnoj razini. Manjak razumijevanja, kazala je, postaje sve veći problem jer smo izgubili prvu generaciju preživjelih što je otežalo povezivanje s

nasljeđem prošlosti, a neke vlade pokazuju težnju da iskrivljuju povijest.

DJECA TREBAJU IĆI NA TERENSKU NASTAVU I UČITI O HOLOKAUSTU U SVOJOJ SREDINI

Nastavnici su istaknuli da je dobra vijest da se krenulo s izmjenama kurikula, stvaraju se novi udžbenici, nastavnici imaju dodatne prilike za usavršavanje, te se počinje uključivati i edukacija na mjestima sjećanja poput Jasenovca ili se u poučavanje uvode novi elementi poput filma “Dnevnik Diane Budisavljević” za koji je Agencija za odgoj i obrazovanje dala pozitivno mišljenje. Usto danas ima puno više nego ranije dobrog materijala, priručnika i alata koji nastavnicima, uz smjernice IHRA-e, mogu pomoći u poučavanju.

Sudionici skupa istaknuli su kako je važno o Holokaustu učiti na lokalnim primjerima, kako učenici ne bi imali osjećaj da je taj zločin nešto što se dogodilo “tamo negdje daleko”, te krenuti na terensku nastavu na povijesna mjesta. Tako se osim o Anni Frank u Hrvatskoj treba govoriti i o Lei Deutsch, osim o Auschwitzu nužno je govoriti i o Jasenovcu, uz “Schinderovu listu” može se pogledati “Dnevnik Diane Budisavljević” ili nekadašnji film “Akcija stadion”, iz čega se može naučiti o” domaćem” Holokaustu, zločinima ustaša i atmosferi koja je vladala u našim gradovima.

“Mišljenja sam da bi se više toga moglo raditi na primjerima iz NDH. Mislim da je rad na primjerima koji su nama bliži sigurno efikasniji nego kada se govori općenito o Holokaustu koji je mnogim učenicima sigurno apstraktni i daleki pojam”, rekao je Neven Budak s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji je na konferenciji predstavio novi priručnik za poučavanje “Antijudaizam, antisemitizam i Holokaust u Hrvatskoj”, kojemu je on urednik a nastao je na inicijativu Sanje Zoričić Tabaković, voditeljice Šoa akademije.

Budak kaže da knjiga na koricama završava nizom pitanja “za koja mislim da se nisu u dovoljnoj mjeri u Hrvatskoj nikad postavljala: Što su radili moji roditelji, djedovi ili bake u to vrijeme, jesu li sudjelovali u otporu, bili žrtve, pomagali počiniteljima, bili aktivni sudionici ili pasivni promatrači, šutjeli ili se okoristili. To su neugodna i teška pitanja ali suočavanje s prošlošću mora se prije svega događati u obiteljskom krugu, a škola je samo nadogradnja”, rekao je Budak.

Na tu temu Tamara Janković, nastavnica povijesti u osnovnoj školi te članica Hrvatske udruge nastavnika povijesti, rekla je kako se u RH obilježava i 9. studenoga i 27. siječnja, ali možda ne bi trebalo preskočiti i 22. travnja, dan proboja zatočenika iz ustaškog koncentracijskog logora Jasenovac. “Lakše je govoriti o drugim zemljama, o nacističkom režimu i Holokaustu u širem kontekstu, dok smatram da bi i u našim udžbenicima i učionicama trebalo obratiti pažnju i na lokalne primjere”.

Većina se sudionika složila kako je važno uz predavanje u učionici posjetiti mjesta sjećanja, bivših logora ili mjesta stradanja.

Državna tajnica Ministarstva znanosti i obrazovanja Ivana Franić rekla je da je Hrvatska napravila veliki pomak u poučavanju o Holokaustu kada je dala preporuku za obilazak Jasenovca, gdje se učenici u obliku terenskih izleta educiraju na autentičnom mjestu, što od ove godine financira Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

Na tu je temu govorio i ravnatelj Javne ustanove Spomen područja Jasenovac Ivo Pejaković, ističući kako se nakon odluke Ministarstva znanosti i obrazovanja, od početka godine do ožujka za posjet Jasenovcu javilo 50 škola, ali je nažalost pandemija covid-19 to morala odgoditi. Zanimanje međutim pokazuje dobar potencijal.

Pejaković je rekao da je posjet spomen području Jasenovac važno iskustvo za učenike jer time jasnije mogu shvatiti povijest tog mjesta i tog razdoblja. “Jedno je kad se o tome govori u školi a drugo je kad djeca vide te lokacije, to im daje drugu dimenziju”, rekao je Pejaković.

Vjeran Pavlaković s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, ali i predavač u Americi, istaknuo je ono što je mnogima na umu već godinama: “Ne treba ići samo u Vukovar, treba ići i na mjesta poput Jasenovca”.

Često je problem kako se na temu Drugog svjetskog rata i njegovih žrtava gleda u javnosti, koliko je ona ispolitizirana i kako raditi u uvjetima pritiska javnog diskursa.

Profesor povijesti i urednik Profil-Kletta Miljenko Hajdarović rekao je: “Ova tema je uvijek politički aktualna i stvara kontinuirani pritisak na nas koji na različite načine sudjelujemo u edukaciji učenika i odraslih. Često puta kolege moraju razmišljati o tome kako će učenici reagirati, kako će reagirati potencijalno njihovi roditelji i okolina, nastavničko vijeće, ravnatelj, selo ili grad. To je vrlo osjetljiva tema na mnoge načine”, dodao je.

“Mjesta patnje potrebno je učiniti mjestima sjećanja koja onda postaju mjesta učenja pa time i mjesta nade”, rekla je Aneta Vladimirov iz Srpskog narodnog vijeća. Milovan Pissari iz Centra za primijenjenu historiju u Beogradu je pak predstavio projekt mapiranja mjesta stradanja u Srbiji, a Tena Banjeglav iz Documente sličan projekt u hrvatskoj prijestolnici, odnosno vodič “Holokaust i antifašistički otpor u Drugom svjetskom ratu u Zagrebu”.

“Osim učenja o Holokaustu važno je obrazovanje o ljudskim pravima i toleranciji ali i o ozbiljno bavljenju cijelog društva govorom mržnje, diskriminacijom i zločinima iz mržnje, što se odnosi i na političare i javne osobe, jer se sve

to reflektira na djecu i mlade”, rekla je zamjenica pučke pravobraniteljice Tena Šimonović Einwalter, te ukazala stoga na potrebu dosljednog izbacivanja mrzilačkih sadržaja s interneta i iz medija, učinkovito suzbijanje diskriminacije i procesuiranje odgovornih jer djeca ne mogu, naglasila je, s jedne strane u školama učiti o Holokaustu, a s druge strane primati različite poruke.

Zauzela se također za promicanje jasnih poruka s najviših mjesta u vlasti te zajedničko djelovanje donositelja odluka, nastavnika i profesora i organizacija civilnog društva.

KRAUS POZVAO PREMIJERA DA KONAČNO ZAKONOM ZABRANI USTAŠKE SIMBOLE

Pred kraj konferencije sudionicima se povodom Kristalne noći obratio i Ognjen Kraus, pozivajući na konačnu zabranu ustaških simbola.

“Ponavljam godinama: gospodo, prijedite s riječi na djela. Imate jedinstvenu priliku konačno donijeti zakon o zabrani upotrebe znakovlja i simbola NDH, relativizacije ili negiranja koncentracijskih logora smrti, izjednačavanja žrtava ustaštva i antifašizma, o definiciji onoga što je bila NDH, tko su bile žrtve ustaštva, što se događalo u ustaškim logorima Jasenovac, Jadovno i pedesetak logora. To ste dužni i prema Ustavu RH”, rekao je Kraus.

Pozvao je premijera Andreja Plenkovića — podsjetivši ga da tvrdi da je reformirao HDZ, da je HDZ postao moderna stranka desnice koja se riješila tereta ekstremne nacionalističke filoustaške privage — da predloži predsjedniku Sabora RH, Gordanu Jandrokoviću, da inicira donošenje takvog zakona.

“Ako Vaša stranka s nacionalnim manjinama stoji iza toga, vjerujte mi, da će takav zakon u Saboru RH biti izglasan dvotrećinskom većinom. Ući ćete u po-

vijest, donesete li tu odluku. Skinut ćete ljagu s hrvatskog naroda, koji je nezastuženo nosi trideset godina, posebno s obzirom na doprinos koji je Hrvatska dala u europskoj antifašističkoj borbi”.

Kraus je istaknuo da je pružio ruku premijeru kada je s njim zajedno otišao na komemoraciju u Jasenovac, što godinama nije učinio.

“Prošlo je šest mjeseci otkako sam Vam — protiv svojih principa — pružio ruku i došao na zajedničku komemoraciju, da odamo počast svim žrtvama koncentracijskog logora Jasenovac, zajedno s Vama kao predsjednikom Vlade RH, predsjednikom Sabora RH i predsjednika RH. Nakon nekoliko godina odvojenih komemoracija, koje sam svojevremeno osobno potaknuo”.

“Moja ruka je još uvijek, od 22. travnja, ispružena i čeka Vašu. Vrijeme brzo prolazi...”, zaključio je Kraus.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB (OBNOVA ZGRADE)

- **OBITELJI — IGOR I BORNA BREYER** (U SPOMEN NA OCA BORISA BREYERA) — 4.000,00 KN
- **ILAN KABILJO** — 750,00 KN
- **GIZELA WEINBERGER** — 500,00 KN
- **DR. ANDRIJA KORNHAUSER** (SJEĆANJE NA MAMU MAGDU KORNHAUSER-LEITNER) — 3.000,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

- **OBITELJ MAJDE KAUNIG** — 3.396,77 KN
Oporučno smo naslijedili od pokojne korisnice Doma, gđe Margarete Tranger, novac u iznosu od 398.949,92 KN (16.10.2020.) i 45.996,01 KN (05.11.2020.). Zahvaljujemo od srca na velikodušnoj donaciji, povjerenju i zahvalnosti koju su nam iskazale pokojna gđa Tranger i izvršiteljica oporuke gđa Dubravka Dragojlov, dugogodišnja prijateljica Doma Zaklade Lavoslava Schwarza.

PRVI “KAMEN SPOTICANJA” U ZAGREBU U SJEĆANJE NA LEU DEUTSCH

PRIPREMIO: J. B.

Lea Deutsch, židovska djevojčica i kazališno “čudo od djeteta” dobila je početkom listopada svoj “kamen spoticanja” ispred zgrade u Gundulićevoj ulici na broju 29 u kojoj je Lea živjela. To je prvi “Stolperstein” postavljen u Zagrebu.

Projekt “Kamen spoticanja” ili izvorno na njemačkome jeziku “Stolpersteine” pokrenuli su 1996. njemački umjetnik Gunter Demnig i berlinsko Novo udruženje za slikarsku umjetnost. Projekt se provodi diljem Europe i do sada je postavljeno oko 75 tisuća takvih spomen-obilježja Židovima stradalima u Holokaustu te drugim žrtvama Holokausta, među kojima i Romima te homoseksualcima. “Kameni spoticanja” postavljaju se na pločnik ispred vrata kuće u kojoj su žrtve živjele, a riječ je o betonskome kamenu gotovo kockaste forme, veličine 96 milimetara puta 96 milimetara i visine stotinu milimetara, na čijoj je gornjoj strani pričvršćena mesingana ploča s imenom i osnovnim podacima žrtve te razlogom zašto je žrtva zlostavljana ili ubijena. Kamen se obično ugrađuje u pločnik ispred zgrade u kojoj je osoba živjela.

“Ovdje je živjela Lea Deutsch rođena 1927. ubijena 1943. u stočnom vagonu na putu u Auschwitz”, riječi su s te pločice od mesinga koja će i Zagrepčane od danas podsjećati na teške povijesne događaje. Predsjednik Židovske općine Zagreb (ŽOZ) i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus izrazio je žaljenje što se taj hvale vrijedan projekt obilježavanja sjećanja na stradale članove ŽOZ-a tijekom Holokausta, kojemu se raduje, organizirao bez sudjelovanja članova te židovske zajednice.

Podsjetio je kako je i želja ŽOZ-a bila da se prvi “Kamen spoticanja” postavi baš u sjećanje na Lea Deutsch, koja je bila članica te općine kao i svi drugi na koje će se u Zagrebu time podsjetiti.

Ali, smatra Kraus, “indikativno je da je iz projekta koji je potaknula 2018. Židovska općina Zagreb izuzeta upravo ona”.

“Izražavam svoje čuđenje da su Grad Zagreb i Ministarstvo kulture pristali na ovakvu soluciju iako je to u skladu s politikom koja se provodi u zadnje vrijeme”, ustvrdio je Kraus. Program je moderirala predsjednica Centra za toleranciju i očuvanja sjećanja na Holokaust Nataša Popović, koja je zahvalila svim govornicima i svima koji su pridonijeli da se taj projekt ostvari i u Zagrebu.

Među nazočnim uzvanicima bila je i ministrica kulture i medija Nina Obuljen

Koržinek, izaslanica premijera Andreja Plenkovića, koja je tom prigodom rekla kako vjeruje da će i taj projekt pridonijeti sustavnoj i strukturiranoj edukaciji o Holokaustu na svim razinama društva i potaknuti razotkrivanje istine kao jedinoga dugoročnog jamca opstojnosti i napretka modernoga demokratskog europskog društva kakvom težimo. Ovom događaju nazočili su i njemački veleposlanik Robert Richard Klinke, koji je upozorio na jačanje antsemitizma u svijetu, izraelski veleposlanik Ilan Mor i saborska zastupnica Vesna Bedeković, izaslanica predsjednika Hrvatskoga sabora Gordana Jandrokovića, a okupljene je pozdravila i zamjenica zagrebačkoga gradonačelnika Jelena Pavičić-Vukičević.

SNAGA OSOBNIH PRIČA U MUZEJU OSOBNIH PRIČA

PIŠE: MARTINA GLOBOČNIK

Godina 2020. pokazala se kao godina poslije koje ćemo svi moći pričati brojne, male i velike priče. Neizvjesnost i strah obilježila su tegobnih vremena, kao i onih u kojima se naslućuje nekakav prevrat. Iz takvih vremena ljudi izvlače pouke. Oblikuju ih u svoje priče kojima nastoje objasniti što se dogodilo i što je to za njih značilo.

S osjećajem za važnost osobnih narativa krenuli smo prije gotovo četiri godine, u projekt koji se zove Muzej osobnih priča. Riječ je o malom, neformalnom prostoru u kojem nam je bila ideja pričati osobne priče Osječana, Baranjaca i Slavonaca, koji su istovremeno pripadnici nacionalnih manjina. Počeli smo s prikupljanjem priča romske nacionalne manjine, jedne od najosjetljivih skupina koja i dan-danas živi na margini hrvatskog društva. Cilj nam je kroz bilježnje i pohranu osobnih priča Roma, kao prve skupine s kojom smo surađivali, raditi na rušenju predrasuda prema Romima iz iskustva građana romske nacionalnosti koji žive u okolici Osijeka te u Slavonskom Brodu i baranjskim selima. Držali smo da se preko različitih narativa mogu pričati univerzalne istine koje svi dijelimo. Priče o sreći, nesreći, ljubavi, gubitku, nadi, priče su

koje može razumijeti svaki čovjek bez obzira gdje se rodio i koja je njegova percepcija svijeta. Namjera je da univerzalnošću priča stvaramo prijelaze među ljudima, brišemo stereotipe o zajednicama koje ne poznajemo. Ili znamo vrlo malo. Nakon snimanja narativa Roma i prikupljanja osobnih predmeta kojima smo ilustrirali osobne priče, prošlo ljeto smo s prijedlogom prikupljanja narativa

posjetili Židovsku općinu Osijek s kojom smo pokrenuli suradnju.

Rezultat rada je prikupljenih 27 narativa koje smo uvrstili u Muzej osobnih priča i izložbu Priče Židova.

Priče Židova predstavljaju društveno angažirani triptih koji je građen od portreta 26 članova Židovske općine Osijek s audio-zapisom njihovih osobnih narativa, uz vedute osječke arhitekture, fotografije

zgrada čiji su vlasnici bili Židovi. Izložba tematizira nestajanje jedne male zajednice čiji su narativi zapisani kao osobna svjedočanstva. Priče Židova predstavljaju branu od brisanja prisutnosti. Isticanje osobnih sjećanja otvara važnost iskustva pojedinaca koji progovaraju o svojem odrastanju u Osijeku, susretanju s predrasudama, Holokaustom, ali i o svojem doprinosu obrani grada u vrijeme Domo-vinskog rata, znanosti, medicini, kulturi.

U fotografijama Jasenka Rasola osjeća se subjektivni doživljaj nestajanja osječke židovske zajednice i fizičko uklanjanje zgrada u vlasništvu osječkih Židova uz razumijevanje da je u prošlosti bilo i pre-lako i prešutno organizirano izbrisati tisuće života i njihov značaj. To brisanje nisu samo napravili ustaše i Nijemci u vrijeme Drugog svjetskog rata, nego i nakon njega komunistička vlast koja je rijetkim preživjelim Židovima oduzimala imovinu i nerijetko ih proglašavala neprijateljima poretka.

Izložba Priče Židova, kao i narativi prikupljeni u Muzej osobnih priča, inzistira da Židovi nisu bili važni samo u prošlosti, nego da članovi i članice same zajednice, grade Osijek i danas. Iako smo se mogli fokusirati na Holokaust, osjećali smo da trebamo ispričati i druge priče. Za nas su jednako velike priče o npr. gospođinu Branku Ledereru, liječniku koji je u svojoj ginekološkoj praksi porodilo više od 17.000 Osječana, kao i priča Mirjane Bakić čiji je otac izgubio 64 člana obitelji u vrijeme nacističkog terora.

Naglasak smo stavili na osobna iskustva jer želimo otvoriti prostor komunikacije, učenja i prostor za rast svakog pojedinca koji se susretne s drugom osobom. Drugaćijim iskustvom.

Kroz Muzej osobnih priča u ovom kratkom vremenu od kako je otvoren možemo govoriti o dva i pol mjeseca otežana epidemiološkim mjerama — prošlo je, osim pojedinačnih posjetitelja, kroz

vođene posjete oko 250 učenika iz deset osnovnih i srednjih škola te desetak studenata sociologije koji su se kroz program Žive knjižnice mogli upoznati s nekim pripovjedačima iz židovske i romske zajednice, a ne samo s njihovim predmetima i narativima koje su poklonili u stalni postav Muzeja osobnih priča.

U Muzeju osobnih priča kao autori otvoreni smo za razgovor s posjetiteljima. Otvaramo mogućnost njihovog daljnjeg istraživanja ne samo prikupljenih priča nego i zajednica s kojima smo u kontaktu. Tu smo za građane Osijeka i njihove goste.

Ovim malim projektom u kojem su velike priče, htjeli smo pokazati da nismo sami. Svi imamo priče iz kojih možemo učiti. Koje nam mogu pomoći kad nam je teško i kad nam je u životu dobro. Iz povratnih informacija, osvrta posjetitelja zabilježenih u knjigu dojmova osjećamo da smo na dobrom putu: “Bilo je lijepo. Priče su bile tužne i smiješne.” (Jurij), “Doživio sam odlično iskustvo.” (Mihovil), “Priče su vrlo emocionalne i osobne. Svaka priča je kao da mi je netko sad ispričao. Priče koje sam ja pročitala i poslušala vrlo su dirljive i žao mi je tih trenutaka što su ovi ljudi prošli. Svidjelo mi se ovdje.” (Tena), “Danas u muzeju jako mi se svidjelo. Dirnule su me neke priče, većinom tragedije zbog kojih sam se malo rastužila jer mi je baš žao kad vidim što sve ljudi prolaze u životu i zato sam shvatila da u teškim trenucima koji su meni teški trebam prestati razmišljati kako je meni grozno jer ima i gorih situacija u životu. Zato trebamo biti zadovoljniji svojim životom jer ima puno gorih situacija.” (Aurora, 8a).

KUKASTI KRIŽ I SLOVO “U” NA SPOMENIKU ŽRTVAMA HOLOKAUSTA U VARAŽDINU

PIŠE: F. B.

Nepoznata je osoba na spomeniku žrtvama Holokausta, smještenom u šetalištu Vatroslava Jagića u Varaždinu, crnom bojom nacrtala kukasti križ i slovo U. Policija je obavila očevid, te traga za počiniteljima, a visina materijalne štete i sanacija oštećenja će se utvrditi s odgovornim osobama Grada Varaždina.

Spomenik žrtvama Holokausta nazvan K19 izradio je umjetnik Zlatko Kopljar od cigle koju su izrađivali zatočnici koncentracijskog logora u Jasenovcu. Skulptura se nalazi nasuprot varaždinske sinagoge. Izraelski veleposlanik u Hrvatskoj Ilan Mor osudio je taj čin te ocijenio da je vrijeme da se u Hrvatskoj pokrene potpuna zabrana ustaškog

pozdrava “Za dom spremni”. “Siguran sam da će nadležne institucije u Hrvatskoj i dalje činiti sve da se počinitelji što prije identificiraju i izvedu pred lice pravde. Ovo je prikladno vrijeme da se pokrene i potpuna zabrana svake upotrebe notornog pozdrava “Za dom spremni”, stoji u priopćenju izraelskog veleposlanstva koje potpisuje veleposlanik Mor.

“Mislio sam da će novi pozitivni duh pomirenja koji danas vlada u Hrvatskoj, a koji se mora pohvaliti, zaustaviti one krajnje elemente u društvu koji i dalje negiraju Holokaust, relativiziraju strahote ustaškog režima nad Židovima i Srbima, Romima i antifašistima koji su se dogodili u zloglasnom logoru Jasenovcu”, rekao je veleposlanik, te istaknuo da ovaj vandalski čin jasno pokazuje da u Hrvatskoj još uvijek ima ljudi koji nisu

naučili nikakvu pouku iz povijesti i iz najveće tragedije u čovječanstvu koju su nacisti i njihovi suradnici u Europi, a i u Hrvatskoj, nanijeli židovskom narodu.

Incident je na svom Facebook profilu osudila i zamjenica varaždinskog gradonačelnika Sandra Malenica koja je najavila podizanje kaznene prijave.

“Glupost se ne može liječiti, ali ovaj čin, baš poput trganja ploče s prostora Vijeća srpske nacionalne manjine nije glupost. Ili je manjak samopouzdanja pa je ovo kompenzacija ili je patološka mržnja. Da, bilo je stradanja, da naša prošlost je komplicirana. Da, možete si misliti što god hoćete, ali ne možete svojim mišljenjem uništavati i omalovažavati”, poručila je Malenica.

USTAŠKI SIMBOLI NA SVJETSKOJ IZLOŽBI PLAKATA “TOLERANCIJA”

PIŠE: F. B.

U Zagrebu je sredinom studenoga otvorena putujuća svjetska izložba plakata Mirka Ilića nazvana “Tolerancija”. Izložba je bila otvorena povodom Međunarodnog dana tolerancije na ogradi Botaničkog vrta u Zagrebu a samo dva dana nakon što su plakati postavljeni, nepoznati je počinitelj ustaškim simbolima išarao putujuću svjetsku izložbu plakata. “Bez

komentara, što reći”, napisali su iz Botaničkog vrta na svojoj Facebook stranici, a cijeli je slučaj prijavljen policiji.

“Tolerancija” je edukativni i kulturno-umjetnički projekt u sklopu kojeg je zadatak svakog dizajnera bio da osmisli plakat koji svojom vizualnom porukom simbolizira toleranciju te da napiše riječ tolerancija na svom materinjem jeziku. Izložba nosi poruku o prihvaćanju drugih, onakvima kakvi jesu, bez obzira na političko i vjersko opredjeljenje, jezične razlike, drugačije običaje i drugo.

MONOOPERA “DNEVNIK ANNE FRANK” U VARAŽDINSKOM HNK

PIŠE: F. B.

Na Velikoj sceni varaždinskog Hrvatskog narodnog kazališta (HNK) krajem listopada izvedena je monoopera Grigorija Samuiloviča Frida “Dnevnik Anne Frank”.

“Dnevnik Anne Frank”, preveden na 65 jezika, poslužio je kao inspiracija autorima različitih umjetničkih grana, a životna priča ispričana kroz dnevnik židovske djevojčice simbol je stradanja židovskog naroda za vrijeme Holokausta. Skladatelj Frid, koji je i sam židovskog porijekla, dodatno je bio senzibiliziran za temu te je literarni predložak, kao skladatelj i libretist, pretočio u operu.

Monodramatska opera “Dnevnik Anne Frank” u četiri scene i 21 epizodi, na pozornici varaždinskog HNK postav-

ljena je u režiji Ozrena Prohića, a pod umjetničkim vodstvom Matije Fortune i Stjepana Vugera izvela su je sopraniistica Marija Lešaja i Orkestar Mladih Glazbenika, studenti Muzičke akademije u Zagrebu.

Kako je kazala sopraniistica Marija Lešaja, radi se o vrlo teškom komadu tijekom kojeg je punih 55 minuta sama na sceni, a uloga je stoga vrlo zahtjevna. Prepjev libreto monoopere Dnevnik Anne Frank potpisuje Jadranka Belamarić, scenograf je Žorž Draušnik, kostimografkinja Petra Dančević Pavičić, za video projekcije zadužen je Ivan Faktor, a producentica je Iva Hraste Sočo.

DAVIDOVA ZVIJEZDA OPET U VARAŽDINU

TEKST I FOTOGRAFIJA: MILIVOJ DRETAR

Sredinom listopada, na vrhu lukovice tornja varaždinske sinagoge podignuta je Davidova zvijezda. Kao da izranja iz radničkih skela i magle u Cesarčevoj ulici, ovaj simbol židovstva nakon gotovo 80 godina ponovno podsjeća na povijest i baštinu najstarije zajednice u Bansknoj Hrvatskoj. Daleke 1861. godine sinagoga

je postala središtem židovske zajednice u Varaždinu sve do 1941. godine kada je ustaše devastiraju i pretvaraju u Radnički dom.

Unatoč pandemiji, radovi na obnovi sinagoge se nastavljaju.

ČUVAR SJEĆANJA OBITELJI PESAH

PIŠE: NATAŠA BARAC

Dr. Josef A. Pesah “promijenio” je tijekom svog života mnogo imena — ovisno o tome gdje se nalazio, zvali su ga Ivan, Jovan, Josip, Jusuf. Ali oni koji ga dobro poznaju i oni koji ga vole, zovu ga jednostavno Braco. Kada sam ga upitala kako da ga zovem, rekao mi: “Zovi me Braco”.

Braco je rođen 4. travnja 1935. u Tuzli. Obitelj Pesah bila je velika i bogata, i prve godine djetinjstva bile su predivne, pune lijepih uspomena kojih se Braco i danas rado sjeća. Kada je imao tri godine, dobio je sestru Esteru, a rastao je uz tete, tetke, bratiće, sestrične. O toplini obiteljskog života, mirnog, sretnog i spokojnog svjedoče preostale obiteljske fotografije. A onda je to sretno razdoblje naprasno bilo prekinuto. Prvo je siječnju 1941. preminula Bracina mama Luiza a onda su u Tuzlu stigli Nijemci, koji su odveli njegovog oca Arona. Bracu i njegovu sestricu preuzeli su na skrb preostali članovi obitelji te s njima pokušali pobjeći od opasnosti. Put ih je kao i mnogobrojne Židove s ovih područja odveo do Dubrovnika, gdje su ih Talijani internirali te zatim prebacili u novoizgrađeni logor Kampor na otoku Rabu.

Nakon rata, Braco je sa svojom sestrom, bakom i tetom otišao u Izrael gdje je izgradio novi život. Naučio je jezik, završio je školu, vojni rok, studij na prestižnom Tehnionu. Sa suprugom Malkom dobio je troje djece Mihali, Amihai i Nili. Nakon uspješne karijere osnovao je svoju tvrtku

“Morex 71” koja se bavi razvojem, istraživanjem i pružanjem usluga industriji. Danas Braco ima i unučad, a s tugom govori o preminuloj supruzi Malki, s kojom je proveo veliki dio svoga života.

Dugo godina Braco nije govorio o svemu onome što je doživio i preživio. A onda se sa svojom obitelji 2006. uputio na putovanje “tragovima obitelji Pesah”. Jer neke veze se ne mogu prekinuti. O svom životu napisao je knjigu “Svinjar iz Tuzle” koju je dao prevesti i na naš jezik. Želio je, kaže, da ostanu zapisana sjećanja za buduće generacije. Nekoliko primjeraka svoje knjige donirat će uskoro Židovskoj općini Zagreb, kako bi i na taj način sačuvao sjećanje na svoju obitelj.

Možete li se ukratko predstaviti čitateljima Ha-Kola?

Rođen sam u Tuzli. Nijemci su se 1941. ušli u Tuzlu a istovremeno su se pojavile i ustaše. Uz pomoć jednog suca, uspjeli smo pobjeći. Kasnije su nas internirali u Kuparama, te nas poslije odveli u talijanski logor na Rabu. Nakon kapitulacije Italije, još iste noći pobjegli smo s Raba. Bili smo u podnožju Velebita kojeg smo morali prijeći. Velebit smo prešli u četiri noći jer su nas po danu tražili avionima. Nastavili smo bježati, a onda sam se pridružio partizanima, te došao do Subotice i do Beograda gdje sam dočekao kraj rata.

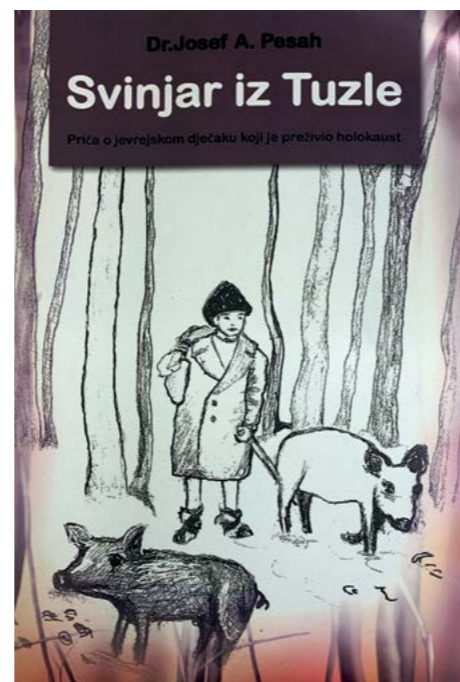
Zašto ste se odlučili na objavljivanje Vaših sjećanja?

Teško mi je bilo odlučiti se početi pisati moja sjećanja, ali primijetio sam da svaki

danumire sve više onih koji su preživjeli Holokausti i shvatio da više nema puno nas, koji možemo pričati o onome što smo proživjeli. Želim istaknuti da me moja supruga zajedno s mojom djecom stalno nagovarala da pišem.

Ovaj broj Ha-Kola posvećen je djeci-žrtvama Holokausta. I Vi ste jedno od te djece. Kako je moguće da ste nakon svega što ste prošli ostali tako pozitivni i vedri?

To je točno. Moja sestra Ester i ja smo preživjeli smo Holokaust. A na pitanje kako sam ostao tako pozitivan, nemam odgovora. Jedino: Kako je to moguće?

ANDRÉ ACIMAN: ”NAĐI ME” — KNJIGA O LJUBAVI ZA KRAJ JEDNE ČUDNE GODINE

PIŠE: NATAŠA BARAC

Ljubiteljima lijepe književnosti dobro je poznato ime Andréa Acimana, autora svjetskog bestsela “Zovi me svojim imenom”. Mala izdavačka kuća “Sonatina” pred kraj ove čudne godine donosi nam nastavak ovog prekrasnog romana nazvan “Nađi me” (Izdavač Sonatina, prijevod Marko Maras), a Aciman će svoje čitatelje još jednom navesti da razmišljaju o različitim vrstama ljubavi.

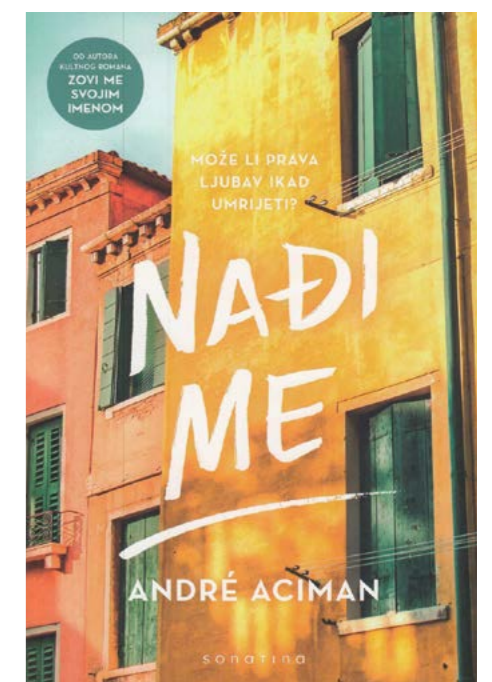
U romanu “Zovi me svojim imenom” (koji je dobio i svoju filmsku adaptaciju) pratili smo razvoj romantične veze između intelektualno nadarenog i radoznalog 17-godišnjeg, američko-talijanskog, židovskog dječaka po imenu Elio Perlman i 24-godišnjeg, američko-židovskog doktoranda po imenu Oliver. Oni se 1980-ih susreću u Italiji, a roman donosi kroniku njihove ljetne romanse i dvaju desetljeća koja slijede. U novom romanu “Nađi me” ponovno pronalazimo Eliju i Olivera puno godina nakon njihova prvog susreta koji im je obilježio živote. Aciman, na svoj prepoznatljiv način, donosi i nove likove i njihove priče a nazivi samo naizgled nepovezanih priča (Tempo, Cadenza, Capriccio i Da capo) sugeriraju i njihov ritam. U središtu svega i ponovno su ljubav i strast, dok autor istražuje i opisuje ljudski senzibilitet u njegovim detaljima i nijansama i pri tom nas vodi kroz romantične gradove Italije, kroz Pariz i New York.

Roman “Nađi me” jedan je od onih velikih romana koji svoje čitatelje tjera na razmišljanje i otvara neka pitanja o ljubavi na koja možda i nismo spremni dobiti odgovore. A sve to mogu samo najveći književnici koji neke teme mogu uzdignuti na novu, višu razinu. “Nađi me” je divna knjiga za kraj jedne godine koju ćemo pokušati što prije zaboraviti.

Istaknuti američki književnik, esejist i profesor književnosti André Aciman rođen je 1951. godine u Aleksandriji, u obitelji sefardskih Židova turskog i talijanskog porijekla. Njegova obitelj u Aleksandriji je živjela od 1905. godine ali kao pripadnici “strane” zajednice nisu mogli dobiti egipatsko državljanstvo. U obitelji Aciman govorio se francuski, talijanski, grčki, ladino i arapski, a André je, kao dijete, krio vjerovao da je francuski državljanin. Njegov otac Henri N. Aciman imao je tvornicu tekstila a majka Regina je bila gluha. André je u Egiptu pohađao britanske škole ali nakon sve većih pritisaka između Izraela i Egipta, njegova je obitelj odlučila napustiti zemlju 1965. godine. André Aciman je s majkom i braćom neko vrijeme živio u Rimu kao izbjeglica a zatim se 1968. godine preselio u New York.

Aciman je doktorirao komparativnu književnost na Harvardu, predavao je na Princetonu i Bardu, a danas predaje književnu teoriju i Marcela Prousta na sveučilištu u New Yorku, gdje je i ravnatelj dviju uglednih institucija: The Writer’s Institute (Spisateljski zavod) i The Center for

the Humanities. (Centar za humanistiku). Autor je dviju zbirki eseja, četiriju romana i čuvenih memoara “Out of Egypt”, za koje je nagrađen književnom nagradom Whiting writers, a koji je kritika usporidila s djelima L. Durrella, Márqueza i Čehova. Acimanova djela prevedena su na brojne jezike, a njegovi eseji i pripovjetke objavljeni su u renomiranim književnim časopisima kao što su The New York Times, The New Yorker, The New York Review. Za izniman znanstveni rad i doprinos umjetnosti nagrađen je stipendijama Guggenheimove zaklade i Centra Cullman za znanstvenike i pisce. Oženjen je sa Susan Wiwiot s kojom ima tri sina, od koji je Alexander poznati novinar.

B”H DJECA U JUDAIZMU

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN RH

UVOD

“Dahom djece B-g održava svijet (u njegovom postojanju)” (Talmud Bavli, Šabat 119b). Židovska tradicija polaže veliku pažnju svetosti i dobrobiti djece. Djeca, kao sva ljudska bića, stvorena su na B-žju sliku i priliku i zato čovječanstvo ima obavezu da zaštiti, njeguje i hrani tu B-žansku iskru u njima omogućujući im da razviju svoje potencijale u svojoj punini. Želim vam skrenuti pažnju — malo skretanje s teme u najboljoj rabinskoj tradiciji — da judaizam uvijek naglašava važnost obaveze, a ne prava, tako da Tora ne zagovara radnička prava, nego ističe obaveze poslodavaca prema radnicima s jedne strane i istovremeno s druge strane njihovu obavezu prema poslodavcima i radu. Zašto? Jer obaveza je u odnosu na pravo puno jača i trajnija kategorija. Djeca nasljeđuju budućnost i zato ih se mora podučiti kako biti upravitelji svijeta. Talmud kaže: “Onaj koji podučava dijete Tori smatra se da je ne samo podučio to dijete nego i njegovu djecu i unuke i tako sve do kraja linije njegovih potomaka” (Kidušin 30a). Pomažući našoj djeci da se razviju i postanu educirane i zdrave odrasle osobe pune života, mi reafirmiramo vrijednosti života i B-žjeg stvaralaštva.

Od vremena naših predaka Abrahama i Sare, postoji veza koja je spajala i

koja spaja danas i koja će spajati i sutra, sve židovske roditelje na sva četiri kraja svijeta u svakoj generaciji. Ova veza, sila koja spaja glavne elemente židovstva, pridonijela je preživljavanju židovske nacije unatoč povijesti progona, trauma i ugnjetavanja. Ta veza je židovsko dijete i to je jamac židovske budućnosti.

Mnogo je rečeno i napisano o židovskoj majci (“jidiše mami”), židovskoj

obitelji (mišpaha), pa čak i o židovskom ocu, ponekad sa strahopoštovanjem i poštovanjem, drugi put s pretjerivanjem. Ako bismo saželi sve napisano na tu temu, mogli bismo židovsku perspektivu odgoja i razvoja djeteta definirati jednom riječju: predanost, duboko ukorijenjena, nedvosmislena, fokusirana predanost djeci (bilo vlastitoj ili onima u zajednica ili židovskom narodu općenito). Židovska

vrijednost “gidul banim” (odgoj djece) temelji se na razvoju djeteta kao živog sredstva za nastavak biblijske baštine. U ovom tekstu ću se osvrnuti na biblijski pogled na djecu i njihov razvoj. Ovaj tekst je baziran na tekstovima brojnih židovskih autoriteta i treba ga čitati tek kao uvod na tu temu i nadam se da ćemo u budućnosti više govoriti o tome.

Koncept djetinjstva u bilo kojem društvu oblikuju tri glavna faktora: kulturna ideologija koja se odnosi na djecu; stavovi koji se tiču djeteta kao predmeta roditeljske naklonosti i brige idijete kao predmeta formalnog proučavanja. Kako bismo shvatili biblijsku perspektivu odgoja i razvoja djeteta, pogledat ćemo svaki od tih čimbenika u okviru židovskih izvora na tu temu.

Relevantna zapovijed o začecu u Bibliji navedena je u obliku blagoslova: “I Svemoguću ih blagoslovi i reče:” Plodite se i množite se!” (Post: 1:22). Ovo je najvažnija zapovijed; zbog toga su ispunjene sve ostale zapovijedi na svijetu. U svjetlu njihove prirode, dana je ljudima, a ne anđelima (Sefer Hahinuh, str. 1a). Rabin Johanan ben Beroka ističe da je zapovijed “plodi se i množi se” (“peru urevu”) kao obaveza bila usmjerena i na muškarca i na ženu (Šabat 3), ali talmudski mudraci tvrde da je muškarac, a ne žena taj tko je odgovoran za ispunjenje te zapovijedi (BT, Jevamot 61a). Posljednje mišljenje određeno je kao Halaha (židovski zakon). Ovdje učimo veliko pravilo. Zašto talmudski mudraci drže da muškarac ima obavezu imati djecu, a žena nema? Kao prvo, u prirodi muškarca je da traži ženu, a kao drugo, svaka trudnoća je opasnost po majčin život. U judaizmu nemamo ni blaženih ni svetaca, jer se život cijeni iznad svega i Tora općenito zabranjuje žrtvovanje života, pa i za B-ga, stoga B-g ne može i ne smije ženi narediti da mora roditi dijete i time eventualno ugroziti svoj život. Zato se u judaizmu žena ne

mora udati, dok se muškarac mora oženiti i imati djecu. Prema Beit Šamai dva sina, a prema Beit Hilel sina i kćer. Danas zbog velike asimilacije, rabini kažu da je muškarac ispunio tu B-žju zapovijed samo ako mu i unuci nastave živjeti na židovski način.

Talmud je naglasio svetost koja se pripisuje začecu u sljedećem odlomku: “Naši su rabini poučavali: U čovjeku su tri partnera: Sveti, blagoslovljen bio, otac i majka. Otac isporučuje sjeme, bijelu supstancu od kojih su formirane djetetove kosti, tetive, nokti, mozak i bijelo oko. Majka daje sjeme, crvenu tvar, od koje se formiraju koža, meso, kosa, krv i crni dio oka. A Svemoguću pruža duh, dušu, ljepotu svojstava, vid, moć sluha, sposobnost govora i hodanja, razumijevanje i inteligenciju. Kad dijete umre, Uzvišeni uzima svoj dio sebi, a ostatak ostavi roditeljima” (BT, Nidda, 30a)

Judaizam stavlja toliko velik naglasak na izgradnju obitelji pa bi se, ako je čovjek umro prije nego što je dobio sina, njegova udovica trebala udati za njegovog brata, kako bi njezino prvorođenče nosilo ime preminulog i tako mu produžilo lozu i osiguralo da njegovo ime ne bude “uklonjeno iz Izraela” (Pnz: 25:5-6). Taj običaj je poznat pod imenom leviratski brak. Alternativna ceremonija “halitza” omogućuje bratu da se odrekne svoje dužnosti i prava da se oženi udovicom, a da princip ostane netaknut.

BLAGOSLOV DJECE I BLAGOSLOVE KOJA DJECA POKLANJAJU

Djeca se u židovstvu smatraju velikim darom. Roditelji koji rađaju djecu smatraju se blaženima, a postoje mnogi i raznoliki običaji i ceremonije uvođenja djeteta u židovsku zajednicu (Brit Mila, Pidgion Haben, početak školovanja, Bar Micva). Baš kao što su djeca primljena kao blagoslov, oni zauzvrat blagoslivljaju vlastite roditelje kao i širu zajednicu kako je naznačeno

u konceptu “zehut banim” zbog zasluga svoje djece roditelji zaslužuju čast. Stoga se izrazita bit djece u judaizmu izražava kao čistoća prirode i potencijal za najvišu težnju svetosti i dobrote. Judaizam cijeni djecu i djetinjstvo kao možda najčistiji oblik nečega stvorenog na B-žju sliku i priliku (“betzelem Elohim”).

Talmud uspoređuje djetinjstvo s vjencem ruža jer sagledava djetinjstvo kao vlastitu vrijednost, a ne samo kao dio puta do odrasle dobi. Iz istraživanja stavova u rabinskoj literaturi (Midrašu), koji se temelje na biblijskim pripovijestima o dječjim iskustvima Josipa, Samuela i Davida, možemo vidjeti kako nastaje stanje djetinjstva djeteta koje se njeguje za posebnu ulogu. Djetinjstvo se promatra kao uvjet čistoće i duboke duhovne povezanosti, posebno kroz strahopoštovanje i čuđenje B-žjeg stvaranja i B-žanske svrhe. Biblijske priče o djeci pokazuju sposobnost da ona vide ono što drugi ne mogu, kao u Josipovim snovima ili Samuelovom pozivu u Hramu.

Djetinjstvo je stanje koje se cijeni i koje treba njegovati čak i u odrasloj dobi. Pozivanje proroka Ilije (Elijahu Hanavi), vjesnika Mesije, na dječakovo obrezivanje pokazuje da svako novorođenče ima potencijal Mesije promijeniti svijet i dovesti ga do kraja i savršenstva. Mesijanski svijet kao uzvišeni pojam sklada i savršenstva, kako ga je opisao prorok Izaija, uključuje malo dijete koje se na kraju dana igralo s vukom i janjetom, leopardom, jarcem i lavom i teletom.

RUTUALNE I MORALNE OBAVEZE DJETETA

U judaizmu ne postoji jedinstvena slika djetinjstva, a promicanje djetinjstva do povišenog statusa u agadističkoj (narativnoj) literaturi uravnoteženo je halahičnim (pravnim) postupanjem s djecom kao maloljetnicima. Za razliku od odraslih, maloljetnici nemaju obaveze ili

odgovornosti. Halahička su ograničenja na ono što djeca mogu činiti ritualno; u židovskom zakonu i praksi tretiraju se drugačije od odraslih, posebno u pogledu obveza u javnom vlasništvu. Međutim, postoji čvrsto razumijevanje da je svrha djetinjstva izvršavanje zapovijedi i učenje ulaska u svijet dužnosti i vjerskih obaveza. Maimonides je na djecu gledao kao na one koji nisu svjesni spoznaje dobra i zla, tako da roditelji imaju temeljnu obavezu usaditi vrijednosti koje će ih voditi do dobrog odabira dok su još mala. Stoga djeca ne mogu ispuniti zapovijedi za koje nemaju osjećaj za njihovu moralnu ispravnost. Ove su rane godine upravo za usmjeravanje djece na pravi moralni životni put zasnovan na znanju o jedinstvenoj dječjoj prirodi i njihovim urođenim kvalitetama i karakteru. Tradicija nas uči da u vrijeme Bat/ Bar Miceve (židovske punoljetnosti) "moralna sklonost" ("jetzer hatov") ulazi u dušu djeteta koje s 12/ 13 godina to prestaje biti (Ecclesiastes Rabbah 69). Tada dijete postaje adolescent sposoban donijeti pozitivan izbor u izvršavanju zapovijedi i postaje obavezan održavati ih u većoj ili manjoj mjeri ovisno o spolu. Duhovni elementi duše sada su na mjestu da izvrše židovsku zadaću učenja i življenja kao odrasla osoba.

STUDIRANJE I UČENJE KAO BITNE DJEČJE AKTIVNOSTI

Ključna uloga učenja u ispunjavanju svrhe djetinjstva i konačnog ulaska u svijet odraslih bogato je opisana u židovskoj literaturi. Složene ceremonije razvijene od ranih rabinskih vremena traju do danas s utjecajima iz svih kultura i zemalja u kojima su Židovi živjeli. Tradicionalni pristup učenju trebao je započeti s proučavanjem Levitskog zakonika i njegovog žrtvenog sistema. Obrazloženje ovog prioriteta bilo je da, kao što su žrtve ritualno čiste, tako su i djeca: "Stoga neka čisti uče o

čistima" (Levitski zakonik Rabbah 7: 3). Djecu se smatra čistim srcem i umom, te ih se stoga smatra potencijalom za konačno služenje B-gu kroz učenje o svećeništvu. To naslućujemo u priči o Samuelu kojeg Hana, njegova majka, uručuje Velikom svećeniku da služi u Hramu u znak zahvalnosti za njegovo dugo očekivano rođenje. Njegova nevinost kao djeteta naglašena je u B-žjem pozivu k njemu u Hram, jer je jedini koji može čuti B-žji glas. Samo dječja prijemčivost može opaziti B-žju prisutnost i odgovoriti na poziv na dužnost i životni vijek službe. Kako raste i razvija se, Samuel postaje paradigma za djetetov potencijal kao svećenika i proroka, poučavajući druge mudrošću i moralnom savješću.

DJETINJSTVO KAO SIMBOLIKA B-ŽJEG ODNOSA S DJECOM IZRAELA

Opis ljudi Zavjeta u židovskoj literaturi kao "djece Izraela" stavlja te poglede na djetinjstvo na teološku razinu. Ovo razumijevanje djetinjstva (za razliku od statusa djeteta) postaje odraz odnosa B-ga i čovjeka. Iako se izraelski narod često opisuje kao da ne ispunjava svoju B-žju misiju, ipak se njegov status djeteta B-žanskog roditelja nikada ne vodi u pitanje. Ovaj koncept naglašava bezuvjetnu ljubav roditelja prema djeci. Unutar čovječanstva u cjelini, židovski narod zauzima poseban položaj kao "djecica B-žja". Ova ljubav prema djeci je trajna i vječna. Čak i kad se djeca prestanu ponašati kako treba, još uvijek su sinovi i kćeri svojih roditelja. Slično tome, poseban položaj Izraela u B-žjim očima je onaj koji se ne mijenja u skladu s ponašanjem Izraela. "Vi ste djeca Vječnom, vašem Bogu" (Pnz: 14: 1).

OBRAZOVNE IMPLIKACIJE ZA ŽIDOVSKU TEOLOGIJU DJETINJSTVA

Židovsko gledište na učenju nije samo gledanje kao na sredstvo za osposobljava-

nje djece, već i obrazovanje za angažiranje u višu svrhu. Stoga se hebrejska riječ za obrazovanje "hinuh" može prevesti i kao posvećivanje ili predanost. Zato su rabini blagdan koji slavu pobjedu Mabejaca 165 g.p.n.e. i ponovno posvećivanje Hrama nazvali Hanuka. Poznavanje Tore ne mora nužno dovesti do predanosti ili angažmana. Dapače, živjeti život s dubokim religioznim osjećajem s dužnošću prema drugima odrednica je pobožnog Židova.

Za židovstvo je obrazovanje u osnovi etička aktivnost. Proučavanje, vježbanje i slavljenje Tore je ono što dovodi do duhovne obnove i predanost za B-žju moralnu svrhu za sve. Židovski pojam obrazovanja nije presudan u tome što se želi postići nešto izvanjsko za učenika, nego je duhovno po tome što nudi B-žju viziju dobrote za sve. Učenje i studiranje djecu uzdiže do najviše konotacije, a njihovi učitelji doživljavaju se kao čuvari svijeta u kojem žive. Razumijevanje ove uloge židovskih odgajatelja jest poimanje židovskog obrazovanja kao moćnog i uvjerljivog zadatka koji omogućava učenicima da ispune najviše židovske težnje.

Djetinjstvo postaje stanje bivanja koje treba njegovati i hraniti, na čemu se gradi život uvida i formativne percepcije. Ova židovska koncepcija djetinjstva obuhvaća snažan potencijal rasta u mudrosti i dobroti. Judaizam shvaća djetinjstvo i kao formativno i cijelo životno i doista kao paradigmu za svetost i moralnu svrhu života, simboliku samog odnosa čovjeka i B-ga.

KAKO SE DJECA VREDNUJU U ŽIDOVSKOJ TRADICIJI

U židovstvu se djetinjstvo smatra razdobljem čistoće, radosti i ljepote koje treba cijeniti i njegovati. Djetinjstvo je simbol stvaranja, vrijeme kada je razvoj ljudskog bića u svojoj najvažnijoj fazi. Budući da dijete "nije mislilac i nije u

stanju razlikovati dobro od zla" (Bahya ibn Paquda, Dužnosti srca) roditelj (ili skrbnik) ima krajnju odgovornost vođenja djeteta. "I naučit ćete ih (riječi B-žje) svojoj djeci kako biste produžili svoje dane i dane svoje djece na zemlji." (Pnz: 11:18) Štoviše, kao što kaže Knjiga Izreka: "Slušaj sine moj upute svoga oca i ne napuštaj učenja naše majke" (Izreke 1: 8). Prema rabinu Samsonu Raphaelu Hirschu, "presudna dob u obrazovanju upravo je ono razdoblje u kojem većina ljudi u potpunosti zanemaruje obrazovanje, a to je razdoblje djetinjstva, prvih godina života u kojem moramo unaprijed probati pokušati ukloniti prepreke koje bi moglo nastati na putu prema obrazovanju djece u budućim godinama" (Jesodot Hahinuh, poglavlje 1).

Djetinjstvo je razdoblje u kojem se oblikuje osobnost i razvijaju fizičke i mentalne sposobnosti. Proces ljudskog razvoja

u biti nadopunjuje stvaranje i misterij svemira. Djetinjstvo je vrijeme radosti i boli, sreće u razvoju i čuđenja u učenju i istraživanju. Talmud rezimira razdoblje djetinjstva u sljedećem odlomku: "Bolje je kasno voće koje smo jeli u djetinjstvu od bresaka koje smo jeli u starosti" (Jeruzalemski Talmud, Pe'ah 87: 4). Djeca se u svakom društvu smatraju nadom u budućnost, no među židovskim narodom ovaj koncept pojačan je stavom da im je djecu B-g osobno povjerio. To je nedvojbeno rečeno u Knjizi psalama: "Djeca su nasljedstvo Gospodinovo, nagrada za plod tijela" (127:3). Prorok Malahije (2:15) primjećuje da su djeca "Gospodinovo sjeme"

TEMELJI RAZVOJA

Roditelji su postavili pozornicu za uspješno odgoj djece obvezujući se na brigu o djetetu i njegovoj/njenoj novonastaloj

ulozi kao temelj za budućnost židovskog naroda. Načelo u osnovi svih aspekata odnosa roditelja i djeteta cilj je osigurati nastavak biblijske baštine od jedne generacije do druge. To je prikladno izvedeno u psalmima: "Umjesto očeva tvojih bit će tvoji sinovi" (127:3). Judaizam posebno cijeni djecu, smatrajući ih nadom za budućnost i osnovom za ovjekovječenje Tore. Rabin Meir je rekao: "Kad je Izrael stao pred planinu Sinaj da primi Toru, Sveti, blagoslovio bio, im je rekao: "Da vam dam Toru? Donesite mi dobre garancije da ćete se toga pridržavati i onda ću vam je dati." Oni su mu odgovorili: "Vladaru svemira. Naši preci bit će naši jamci. Odgovorio im je Svevišnji: "Našao sam im grešku". Odgovorili su Mu: "Naši proroci bit će naši jamci". Uzvišeni im je odgovorio: "I njima sam našao krivicu". Tada su Izraelci rekli: "Naša će djeca biti naši jamci". Na što im je Uzvišeni

odgovorio: “Zapravo su to dobri jamci. Zbog njih ću vam je dati” (Pjesma nad pjesmama Rabbah 1,4)

Djeca su vitalne karike u nastavku neprekinutog lanca biblijske baštine kroz stoljeća. Kaže se da Šehina (duh Svemogućeg, B-žja prisutnost) lebdi nad Izraelom kada se duhovno nasljeđe Svemogućeg prenosi s koljena na koljeno sljedećem naraštaju: “tebi i tvome potomstvu poslije tebe” (Post: 17: 7). Važnost koja se pridaje djeci kao nosiocima za ovjekovječivanje biblijske baštine stavlja ih na zasebnu razinu od svih ostalih skupina. Midraš izjavljuje da “djeca primaju duh Svemogućeg (Šehina)” (Kallah Rabbati 8).

Još jedan pokazatelj posebnog statusa djece u židovstvu je činjenica da se odnos Svemogućeg s narodom Izraela uspoređuje s odnosom roditelja i djeteta: “Vi ste djeca Gospodina, vašeg Boga” (Pnz:1.4:1). Ovaj poseban odnos posebno je očit kada tekst govori o poštivanju biblijske baštine: “Sine moj, čuvaj Moje izreke i Moje zapovijedi moraš čuvati sa sobom Sine moj, pazi na Moju mudrost, na Moje razumijevanje prikloni svoje uho” (Pnz 1:4; Izreke 7). Na kraju, nalazimo jasno rečeno: “Ljubljeni su ljudi Izrael koji su nazvani djecom Gospodinovom; dato im je obilje ljubavi, jer su nazvani djecom Gospodnjom” (BT, Avot 3:18). Ovaj odlomak ima daljnje implikacije na ulogu djeteta u židovskoj obitelji, jer naglasak na roditeljskoj ljubavi i brizi za djecu ilustrira Gospodinov odnos s narodom Izraela.

DIJETE U ŽIDOVSKOJ OBITELJI

“Kaže se da u trenutku kad se fetus stvara u majčinoj utrobi, u njegovom su stvaranju tri partnera: Gospodin, njegov otac i njegova majka” (Propovjednik Rabbah 5). Ovaj Midraš povezuje jedinstveni odnos između B-ga, roditelja i djeteta kao osnove za principe odgoja djece u obitelji. Dijete je uvijek zauzimalo sre-

dišnju ulogu u židovskoj obitelji. U Bibliji nalazimo da je prva zapovijed koju je B-g dao čovjeku u obliku blagoslova da budu plodni i da se množe kako bi dali smisao stvaranju svemira. (Post 1:28, s Rašijevim komentarom).

Temeljna priroda ovog načela naglašena je komentarima u Talmudu koji se odnose na psihološku važnost rađanja djece (BT, Nedarim 64). To je u Tori objavila Rahel koja je rekla Jakovu: “Daj mi djece, inače ću umrijeti!” (Pos: 30:1). Kad je rodila sina, rekla je: “Oduze mi B-g moju sramotu” (Post: 30: 23).

U biblijskoj perspektivi djeca su blagoslov za obitelj. “Kruna staraca su dječja djeca, a ukras djece njihovi su očevi” (Avot 6: 8). Nagrade u odnosu roditelj-dijete su obostrane: kad su djeca blagoslovljena, roditelji su upravo tim istim blagoslovom blagoslovljeni (Zohar I, 227b). Navesti ću samo dva konkretna primjera. Prvo otkrivamo da je Noa našao naklonost u Gospodinovim očima zbog svog potomstva (Tanhuma, Noa 2) i da je Abraham spašen iz peći zbog Jakova (Postanak Rabbah 63: 2).

Iako, kao što smo primijetili, judaizam priznaje veliki izazov koji predstavlja zadatak odgoja djece (poznat kao “tza’ar gidul banim”), roditelji su više nego kompenzirani za svoj trud, jer su djeca veza zajedništva između muža i žene (BT, Ketubbot 50a). Zapravo, cijela nacija ima koristi od prisutnosti djece. Kad svaka obitelj ima djecu, nema potrebe za postupkom halitza (oslobađanje od obaveze leviratnog braka), a time je i manje svađa i tužbi zbog imovine, jer svako dijete dobiva svoje prvorodstvo (BT, Kettubot 50a).

Dijete je u biblijskoj perspektivi nagrađivano ljubavlju, suosjećanjem i poštovanjem tijekom cijele povijesti. Suprotno tome, istraživanje ističe da su mnoge nacije djecu često smatrale ili svojim vlasništvom ili pokretnim stvarima, ili

ekonomskim teretom ili minijaturnim odraslima. Prateći povijest djetinjstva od najstarijih vremena, brojni autori navode zlostavljanja Grka, Rimljana. Egipćana, Kanaanaca i drugih naroda, koji su ubijali, zanemarivali ili žrtvovali svoju djecu. Maltretiranje djece nije bilo ograničeno na pretpovijesno doba ili ranu civilizaciju, jer se događalo iu prosvijetljenim europskim narodima još u 19. stoljeću i predstavlja prokletstvo najmodernijih društava do danas. Za razliku od toga kako GH Payne ističe u svojoj studiji “Dijete u ljudskom napretku”, židovska je nacija u svijet unijela humanitarizam, što se vidi u njegovom odnosu prema djeci, posebno u osudi žrtvovanja djece što ilustrira priča o Isaku.

Kamen temeljac biblijskog stava prema djeci je ljubav i poštovanje onih koji brinu o njima kako je zapisano u židovskom zakonu. To je prirodni rezultat stava da su djeca B-žji dar. Kao što vidimo u biblijskom tekstu, Josip je rekao ocu Jakovu: “To su moji sinovi koje mi je Gospodin dao” (Post: 48: 9).

Budući da su sva ljudska bića stvorena na sliku B-ga, roditelji, a i cijela zajednica, imaju obavezu voljeti ih i brinuti se o njima. Kao što Talmud kaže: “Ljubljen je čovjek koji je stvoren na sliku Svemogućeg; daruje mu se obilje ljubavi, jer je stvoren na sliku B-žju” (Avot 3:18). Život pojedinca tokom djetinjstva smatra se toliko svetim da nalazimo presudu: “Osoba oskvrnjuje Šabat radi bebe stare jedan dan, ali ne i zbog mrtvog tijela Davida, kralja Izraela” (BT, Šabat 15b). Dakle, svetost ljudskog života primjenjuje se na dojenčce čim se rodi. Malo pojašnjenje. Kralj David je umro na Šabat. Pao je niz stepenice i ostao ležati u vrtu na suncu i pomaknuti njegovo tijelo bilo bi oskvrnuće Šabata i zato je to bilo zabranjeno, ali pokušaj spašavanja života jednodnevne bebe nije.

Svaki pojedinac ima pravo osjećati da je svijet stvoren radi njega samog (BT,

Sanhedrin 38a). Kao logična posljedica ovog pristupa, svako dijete ima pravo biti voljeno i zbrinuto kako bi moglo imati mogućnost da se razvije do svojih maksimalnih sposobnosti. Ljubav prema djetetu ključni je sastojak uspješnog odgoja djece jer “istinsko suosjećanje i istinska ljubav postoje samo među djecom i za djecu” (Zohar II 276b).

Kako onda pokazati svoju ljubav svojoj djeci i istovremeno osigurati smjernice i disciplinu u njihovu korist? Talmud daje sljedeći odgovor: kada imate posla s djetetom “neka vaš način bude ga odgurnete lijevom rukom i privučete ga k sebi desnom” (BT, Sotah 47a). Ovo načelo ima praktične implikacije u svim aspektima odnosa roditelja i djeteta i pruža učinkovite smjernice za odgoj i razvoj djece prema biblijskoj perspektivi. Primijetimo da ga odguravamo lijevom, slabijom rukom, a privlačimo desnom, jačom. Judaizam drži da se postavljanjem granica djeci

iskazuje ljubav. Druga praktična implikacija ove smjernice je stvaranje ozračja povjerenja zasnovanog na ljubavi kao temelju za stjecanje biblijskih vrijednosti. U židovskoj obitelji najopipljiviji je element roditeljske ljubavi velika predanost i trud posvećeni djetetovom obrazovanju. Glavna obrazovna ustanova za djecu koja se u Bibliji spominje je obitelj (prvo javno obrazovanje bilo je pokrenuto tek u doba Jošua ben Gamle u 1st.n.e). Svi obiteljski odnosi bili su jasno definirani kako bi se osiguralo potrebno ozračje ljubavi, poštovanja i uzajamnog povjerenja, što je danas općenito prepoznato kao bitan psihološki temelj za zdrav mentalni razvoj i učenje.

ISTRAŽIVANJE DJEČJEG RAZVOJA

Predanost djetetu kao pojedincu koji čini kariku u vječnom lancu biblijskih vrijednosti obvezuje nas na proučavanje i razumijevanje razvoja djece. Iako pre-

ma nekim autorima koncept djetinjstva nije bio u potpunosti razvijen u većini društava do 17. stoljeća, u osnovi biblijske perspektive nalazimo da je dijete prepoznato kao pojedinac s potrebama i prava različita od prava odraslih. Biblija izdvaja “katan” (maloljetnik) kao onog koji još nema snage ili znanja koji za sobom povlače odgovornost i obavezu, pa iz tog razloga Talmud smatra da je katan izuzet od određenih vjerskih dužnosti. Dijete se naziva i “olel”, “jonek” i “tinok” (žensko: tinoket). Posljednje ime dolazi od riječi za dojenje, ali postalo je izraz ljubavi i primjenjivalo se i na djecu koja su već prošla njegu. Tri osnovna čimbenika oblikuju biblijsko stajalište o razvoju djeteta. Prvo je nužnost proučavanja i razumijevanja djetetovog procesa rasta, drugo je značenje o djetetovim fazama razvoja, a treće je važnost svakog pojedinca kojeg je stvorio Svemogućí. Ove su smjernice

ponovljene u suvremenom polju dječjeg studija. U 10. stoljeću židovski mudrac Bahya bar Josef ibn Paquda napisao je: “Naša je dužnost proučavati razvoj ljudskog bića: njegovo rođenje, formiranje dijelova njegovog fizičkog okvira, spajanje svih njegovih udova, korištenje svakog uda i potreba, koja je uzrokovalo njegovo stvaranje u njegovom sadašnjem obliku. Dalje, trebali bismo proučiti čovjekove prednosti; njegove različite temperamente, sposobnosti njegove duše, svjetlost njegovog intelekta, njegove osobine i one koje su bitne i one koje su slučajne; njegove želje i krajnju svrhu njegovo biće. Kad dođemo do razumijevanja stvari zabilježenih u vezi s čovjekom, postat će nam jasan velik dio misterije svemira. budući da jedno sliči na drugo” (Dužnosti srca). Prevedeno u modernu terminologiju, ovaj odlomak daje pregled suvremene studije o razvoju djeteta o rođenju, tjelesnom razvoju, formiranju ličnosti, nasljednosti, emocionalnim i intelektualnim čimbenicima i faktorima okoliša u razvoju.

Odgovornost za način na koji se djeca razvijaju u društvu dijele svi koji na neki način dotaknu živote djece. To očito uključuje roditelje, učitelje i socijalne radnike, ali također uključuje kreatore politike i istraživače čiji rad utječe na društvene predodžbe o djetinjstvu i stavovima prema djeci. Svatko tko utječe na djetetov razvoj ima moć graditi ili uništavati. Razvojni se kontinuum sastoji od različitih dimenzija: intelektualne, socijalne, emocionalne i fizičke. Svaki od njih ima svoje zasebne procese, ali svi su oni u osnovi isprepleteni. Za učinkovit rad s djecom potrebno je razumjeti i uzeti u obzir različite aspekte razvoja. Iako niti jedna teorija koju su predložili dječji psiholozi ne objašnjava sve promjene koje se događaju u procesu rasta, biblijska perspektiva odgoja djece obuhvaća sve dimenzije razvoja.

FAZE RAZVOJA

Kako se dijete razvija od embrija do fetusa, novorođenčeta, dojenčeta, mališana, predškolarca, školarca, adolescenta i konačno odrasle osobe? Židovski mudraci uvijek su prepoznavali da je razvoj kontinuirani proces koji se odvija korak po korak određenim redoslijedom. Svaka faza označava stupanj ili zrelost u ciklusu razvoja. Proučavanje razvoja djeteta uključuje promjene u ponašanju koje prate rast u svakoj fazi i uzima u obzir individualne razlike određene prirodom i učinke okolišnih sila. Iako su ove razvojne faze sustavno oblikovali tek nedavno moderni teoretičari dječjeg razvoja, nalazimo brojne filozofske izjave o razvojnim fazama u raznim granama židovske književnosti. Prema Tikkune Zoharu, “život čovjeka ima tri razdoblja: razdoblje kada se razvija njegovo tijelo, razdoblje kada se razvija

njegova misao i razdoblje kada se razvija njegova djela” (Tikkun 19:67b). Znanje o raznim fazama života posebno je važno u procesu obrazovanja.

Mišna iznosi sljedeće faze razvoja: s pet godina čovjek uči Bibliju. S deset godina se proučava Mišna. S trinaest godina pojedinac doseže dob mitzvota (postaje odgovoran je za poštivanje Tora zapovijedi). S petnaest godina čovjek uči Talmud. S osamnaest godina zreo je za brak. S dvadeset godina je spreman baviti se pozivom. S trideset godina je na vrhuncu snage. U četrdeset godina čovjek je stekao mudrost. S pedeset godina je sposoban dati savjet. Sa šezdeset godina čovjek dostiže starost. Sa sedamdeset postaje siv. S osamdeset je častan. U devedeset je sagnut. Sa stotinu godina osoba kao da je mrtva “(Avot 5:24). Te su faze razvoja relativno stabilne karakteristike i podrazumijevaju univerzalnost

slijeda u rastu. Rast svakog djeteta poštuje zakone razvoja koji se primjenjuju na cijelu ljudsku vrstu, kao i uzorke jedinstvene za njega samog. Poznavanje univerzalnih aspekata razvoja omogućuje nam da cijenimo ljudsku raznolikost. Čimbenik individualnosti toliko je jak da je svako dijete jedinstveno u bilo kojoj fazi razvoja unatoč središnjim trendovima ljudskog rasta.

ZNAČAJ POJEDINCA

Biblijski koncept ljudske prirode predviđa čovjeka kao zemaljsko stvorenje i istodobno dijete Svemogućega prožeto božanskim duhom. Svaki pojedinac ima potencijal za dobro ili zlo. Svaka je osoba fizički i mentalno jedinstvena. U Talmudu je zabilježeno da “kada čovjek izrađuje kovanice s jednim pečatom, sve one nalikuju jedna drugoj, ali Svemogući kuje svaku osobu s Adamovim pečatom, ali ni jedna osoba ne nalikuje drugoj. Iz tog razloga svaki pojedinac mora reći: “Svijet je stvoren samo zbog mene” (BT, Sanhedrin 37).

Praktična primjena ovog načela je da svako dijete ima pravo biti prihvaćeno kao ono što jest i treba mu se pružiti ljubav, poštovanje i brigu kao pojedincu. Svako je dijete jedinstveno sa svojim urođenim temperamentalnim kvalitetama, kao što je naglašeno u suvremenim istraživanjima. Ovaj se faktor mora uzeti u obzir u našem odnosu s djetetom na poljima discipline, učenja i socijalizacije.

Osnovno načelo usko povezano s važnošću pojedinca jest vrijednost koju Tora stavlja za ljudski život: “Iz tog je razloga čovjek stvoren sam, da nas nauči da se onaj koji uništava jedan ljudski život uspoređuje s onim koji uništava cijeli svijet, a onaj koji održava jedan ljudski život, smatra se da je održao čitav svijet” (BT, Sanhedrin 37). Zadaća odgoja djece u istom se svjetlu razmatra

u biblijskoj misli. Svatko tko je uključen u brigu i razvoj djeteta održava život i na taj se način uspoređuje s onim tko održava cijeli svijet.

SAŽETAK

Židovski zakon precizira prava djece koja su primarna obveza prirodnih roditelja, ali koja u odsutnosti, nesposobnosti ili neuspjehu potonjih postaju odgovornost zajednice. To uključuje ne samo pravo na život, dostojanstvo i slobodu, nego ih naučiti vještinama za preživljavanje prirodnih opasnosti (naučiti ih plivati), kao i za zarađivanje za život i samoodrživost. Oni također uključuju pravo na osnivanje neovisnog bračnog doma po zrelosti (što zahtijeva davanje miraza za djevojčicu), kao i imovinska prava (Babilonski Talmud, Kiddushin, 30; Kodeks židovskog zakona, Hošen Mišpat, 149). Iako su najosnovnije potrebe koje roditelji i zajednica moraju pružiti djeci one za hranom, odjećom i zaštitom (BT “Ketubot 49; Maimonides, Jad, Hilhot Išut, 12)

obrazovanje ima posebno mjesto (Mišna, Hagiga 1: 2; BT, Suka, 42 i Šabat, 121) kao pružanje vrijednosti pomoću kojih djeca uče živjeti svetim, duhovnim i moralnim životom, a potom baštinu prenose na buduće generacije.

Obaveza svakog roditelja da dijete podučava Toru u širem smislu čini osnovu za rano odgojno obrazovanje u židovskom domu. Židovska filozofija obrazovanja podrazumijeva se u riječi “hinuh”, koja se temelji na korijenu “hano”, što se može prevesti i kao “inaugurirati”. Dijete se na samom početku života mora podučavati biblijskim vrijednostima kako bi moglo pretpostaviti okvire života propisane Torom. Osnovne biblijske vrijednosti poštovanja prema Svemogućem, težnje za svetošću, pravdom, dobrotom, ljubavlju prema bližnjima i lijepim manirama (“dereh eretz”) trebaju impresionirati dijete od prvog dana života primjerom koji daju roditelji i kućno okruženje. Ovaj uvod ili “inauguracija” Tore čini korijen djetetovog

kognitivnog razvoja. Hebrejska riječ za “učenje”, “limud” povezana je s riječju “lomud”, što znači “naviknuti se”. I ovdje se biblijska filozofija učenja podrazumijeva u samoj riječi. U učenju mitzvot (zapovijedi), dijete se u praksi uvodi u stvarno ispunjenje pozitivnih zapovijedi u skladu s njegovim sposobnostima za to. Judaizam priznaje da se od pojedinca ne može očekivati da ispunjava moralni kodeks dok ne postane duhovno i intelektualno zreo. Iz tog su razloga djeca mlađa od dvanaest/ trinaest godina izuzeta od zahtjeva ispunjavanja micvot i moraju ih naučiti vježbati u skladu sa svojom razinom sazrijevanja dok ne dođu u fazu kada su navikla na djela i mogu slobodno odabrati izvoditi ih. Roditeljska uloga u obrazovanju je vrlo velika, zapravo toliko velika da se roditelji mole za milosrdnu pomoć Uzvišenog u olakšavanju rasta njihove djece na putu Tore i mitzvot i njihovom stjecanju dobrih karakteristika (BT, Šabat 156b; Mišnea Berura 47:10). Kad upali svijeće u predvečerje subote, majka bi se trebala moliti da joj djeca rastu u svjetlu Tore (Magen Avraham 263).

Rano školsko obrazovanje smatra se toliko važnim da, kako se kaže, sam Uzvišeni sjedi s malom djecom u četvrtom satu dana i podučava ih, kao što je napisano: “Kome ću predavati znanje ... onima koji su se odviknuli od dojke” (Avodah Zarah 3). Odgoj male djece prema Tora okviru života mora se temeljiti na poštivanju djeteta, poznavanju njegove jedinstvene osobnosti, discipliniranju s umjerenošću, i prije svega, elementu “ljubavi i bliskog odnosa između roditelja i djeteta” koji njeguje povjerenje. Ova osnova povjerenja temelj je uspjeha ranog odgoja i zdravog razvoja djeteta u okviru židovstva.

Roditeljska disciplina nastoji ograničiti utjecaj čimbenika u okolini, a namijenjena je podučavanju djece odgovornosti, samokontroli i sposobnosti odgađanja

potrebe za samozadovoljstvom. U tom smislu ima dvojaku ulogu u biblijskoj perspektivi, a time i u židovstvu. S jedne strane, to je sredstvo poučavanja; s druge strane, to je kazna za nepravdu. Židovstvo pruža humanističke smjernice za obje ove discipline. Naglašava da disciplinske mjere uvijek treba provoditi na takav način da prenose poruku da agent (bilo roditelj ili učitelj) ima na umu dobrobit i dobrobit djeteta. Židovski zakon i književnost inzistiraju na tome da disciplinske mjere moraju biti izražene toplinom i ljubavlju, što pokazuje sljedeći odlomak iz Talmuda: “Dijete, disciplinirajte ga lijevom rukom i privucite ga desnom rukom” (BT, Sotah 47a). Isti koncept vrijedi i za odnos između Svemogućeg i čovjeka: Jer onoga koga Gospodin voli, opominje poput oca koji umiruje svog sina” (Izreke 3:12). Raši komentira drugi dio ovog stiha da se Gospod uspoređuje s ocem koji udara sina štapom kako bi ispravio njegovo loše ponašanje, a zatim ga umiruje i umiruje govoreći riječi naklonosti.

Čak i u ovom kontekstu, a kamoli općenito, zlostavljanje djece zabranjeno je

čak i roditeljima i učiteljima s dobrom namjerom. To se posebno odnosi na siročad za koju zajednica snosi odgovornost za njihove potrebe. Ova važnost brige za siročad u židovstvu lijepo je izražena u drevnoj rabinskoj homiliji (Izlazak Rabbah 45) koja opisuje Svemogućeg kako pokazuje Mojsiju sva blaga pripremljena na nebu za pravednike i govoreći mu da je najvrjednije blago rezervirano za one koji donose gore siročad.

Uz suštinsku vrijednost djeteta i naše odgovornosti u skladu s tim, židovstvo prepoznaje da naše postupanje s djecom određuje u cjelini dobrobit društva. Štoviše, baš kao što smo bili korisnici takvog razmišljanja, dužni smo to pokazati i budućim generacijama. S tim u vezi, rabin Johanan u Talmudu iznosi priču o čovjeku koji je zasadio rogač, za koji se zna da daje plodove tek nakon sedamdeset godina. Na pitanje je li mislio da će živjeti da bi jeo s drveta, čovjek je odgovorio: “Radim kao što su radili moji preci. Baš kao što su posadili rogač za svoju djecu, ja planiram za svoju djecu” (BT Ta’anit, 23).

DJECA — NAJBRANJIVIJE ŽRTVE RATOVA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Djeca su uvijek najranjivije žrtve svih ratova. Prema procjenama povjesničara, više od 1,5 milijuna djece diljem Europe ubijeno je za vrijeme Drugog svjetskog rata. Među njima bilo je 1,2 milijuna židovske djece, deseci tisuća romske djece i tisuće hendikepirane djece iz raznih zemalja okupirane Europe. Djeca su umirala od gladi i bolesti, od posljedica neadekvatnog stanovanja, umirala su i od teškog prisilnog rada, od posljedica medicinskih eksperimenata kojima su bili podvrgnuti, a bili su i ubijani u koncentracijskim logorima i bili su žrtve drugih masovnih ubojstava. Na taj su način ubijene i nove generacije, djeca koju bi ta djeca jednoga dana imala.... Razmjeri tog zločina su nezamislivi i neshvatljivi.

Kada su nacisti došli na vlast u Njemačkoj 1933. godine nevini svijet u kojem su živjela židovska djeca zauvijek se nepovratno promijenio. Nepovratno su se promijenili životi židovske djece koja su imala sreće i uspjela pobjeći iz nacističke Europe, da i ne govorimo o životima djece koja su godinama bila prisiljena živjeti u getima, logorima, skrivati se, o djeci koja su bila odvojena od svojih roditelja, o djeci koja nisu smjela ići u školu, igrati se u parkovima...

Posljedice užasa Holokausta osjećaju i preživjela djeca koja su imala najviše sreće, ona čiji su bliski uspjeli preživjeti i spasiti se. Posljedice osjećaju i djeca preživjele djece i njihovi potomci.

Odmah nakon dolaska na vlast, nacisti su donijeli niz zakona koji su Židove i druge koji nisu bili pogodni novom režimu lišili građanskih i drugih prava. Ti su zakoni imali velike učinke na živote djece: jedan od prvih usvojenih zakona, “Zakon protiv prenatrpanosti njemačkih škola i sveučilišta”, usvojen 25. travnja

1933. ograničio je broj židovske djece u školama, pa je tako u školama smjelo biti najviše 1,5 posto židovske djece. Židovskoj djeci bio je zabranjen boravak na brojnim javnim mjestima, a svakodnevne aktivnosti, poput odlaska u park ili odlaska na bazen, bile su zabranjene.

Nekoliko godina kasnije, točnije 1938. godine, židovskoj je djeci bilo zabranjeno pohađanje njemačkih škola. Segregacijske židovske škole, koje su bile pod stalnim nacističkim pritiskom i u kojima se stanje stalno pogoršavalo, konačno su

zatvorene 7. srpnja 1942. godine, nakon što je bio okončan prvi val deportacije njemačkih Židova na istok.

Prva skupina djece koju su nacisti odredili za smrt bila su djeca s određenim stupnjem invaliditeta koja su bila okarakterizirana kao “beskorisna usta koja treba nahraniti”.

Usprkos nevjerovatnim strahotama i nezamislivim životnim okolnostima, veliki broj djece otkrivao je različite načine preživljavanja. Djeca su krijumčarila hranu i lijekove u geta, djeca su bježala iz geta i pridruživala se pokretima otpora, a neki su čak osnivali isvoje vlastite dječje jedinice pokreta otpora. Neka djeca preživjela su skrivajući se u šumama, na nevjerovatnim mjestima, sami se brinuli za sebe.

Veliki broj židovske djece bio je prisiljen skrivati svoj identitet kako bi na taj način barem privremeno bili sigurni. Neka djeca su uspjeladobiti krivotvorene dokumente i pravili su se da su arijevc, neka su djeca bila pokrštena kako bi se na taj način spasila.

Židovsku djecu, posebice dječake moglo se vrlo lako identificirati zbog toga što su bili obrezani, što obično nije bio slučaj za nežidove. Dječaci su zbog toga izbjegavali odlaziti u javne wc-e, a ponekad su se pretvarali da su djevojčice. Neka djeca su se uspjela spasiti zahvaljujući organiziranim akcijama poput Kindertransporta, a uvijek je bilo i svijetlih primjera pojedinaца koji su, bez obzira na opasnosti, odlučili skrivati židovsku djecu.

Težak život za većinu djece-žrtava Holokausta nije završio okončanjem Drugog svjetskog rata. Veliki broj njih ostao je sam na svijetu, njihovih obitelji više nije bilo, domovi u kojima su živjeli prije rata bili su srušeni, životi koje su nekada živjeli više nisu postojali, svijet u kojem su bili naučeni živjeti potpuno se promijenio. I nakon kraja Drugog svjetskog rata, veliki broj te djece nastavio je živjeti u logorima za raseljene osobe. Neka djeca, rođena u logorima, nikada nisu vidjela obične stvari koje nas okružuju, poput na primjer cvijeća.

I u svemu tome trebalo je pronaći snage da se živi dalje, trebalo je pronaći snage

za nastavak života, ta su djeca usprkos svih svojih traumi morala naučiti živjeti u “normalnim” uvjetima, rasti, učiti, raditi, voljeti, stvarati obitelj, odgajati svoju djecu.

Sva su djeca-žrtve Holokausta pravi heroji. Priča svakog pojedinog djeteta je jedinstvena i nevjerovatna. Svako pojedino dijete je čudo i dokaz ljudske snage i hrabrosti. To nikada ne smijemo zaboraviti.

Ali isto tako nikada ne smijemo zaboraviti da i danas u raznim krajevima svijeta djeca žive u strašnim uvjetima koji nisu dostojni 21. stoljeća i civilizacijskih dometa na koje smo tako ponosni. I danas djeca — ne tako daleko od nas — gladauju, i danas su djeca izložena ratnim strahotama, i danas veliki broj djece živi u logorima, ne može ići u školu, obrazovati se i stvarati bolju budućnosti. Djeca su uvijek najranjivije žrtve. A kada odrastaju u uvjetima u kojima djeca ne bi smjela odrastati, može se dogoditi da postanu ljudi kakvi ne bi trebali biti.

osobama koje su proživjele Holokaust mogao je svjesno ili nesvjesno osjetiti veliku količinu boli koju nose cijeli život. Nerazriješena trauma i strah koji su mladima zbog razlike u generacijama, normama i stilu života nepojmljivi.

Ponekad je teško sporazumjeti se sa starijim članovima obitelji. Pogotovo je teško ako je osoba s kojom razgovarate još uvijek ista djevojčica koja se igra ispod stola svog doma i koja je slučajno načula ono o čemu razgovaraju njezini roditelji. Instantna globalna komunikacija 21. stoljeća je prije osamdeset godina bila samo znanstvena fantastika. Vijesti su se kretale sporo i bile strogo regulirane propagandnim alatima, neke stvari su se mogle čuti samo iz prve ruke. Židovi koji su bježali od nacista nalazili su privremene smještaje u domovima drugih Židova iz susjednih država u kojima antisemitizam nije bio u punom mahu. Govorili su o strahotama, sistematskim napadima i odvođenju u “sabrne logore” za koje tada nisu znali pravu svrhu. Iako djeca u potpunosti ne razumiju što se događa, mogu osjetiti da nešto dolazi.

Dibuk (jidiš, דיבוק) je duh koji po židovskoj mitologiji predstavlja “zalutalu” dušu mrtve osobe koja posjeda žive te ih napušta kada riješi zadatak koji nije stigla obaviti za vrijeme života. Svaki puta kada razgovaramo o Holokaustu s osobama koje su ga proživjele suočavamo se nerazriješenom boli koja postaje i naša. U ovom kontekstu dibuk nije duša osobe, već događaja koji traži da mu se pomogne. Na mladima ostaje odgovornost da se suoče s tim duhom koji je “ostao ispod stola” zajedno s djetetom.

Ljudi koji su preživjeli Holokaust osjećaju se samima u svojoj patnji, ta patnja ponekad iziđe izvan njih u obliku međugeneracijskog nerazumjevanja. Oni žele da njihova djeca shvate i ne zaborave što se dogodilo za vrijeme Holokausta i da znaju zašto je to bitno. Živi spomenici

stvaraju žive svijeće sjećanja, ljude koji će možda uspjeti riješiti bol koju osjećaju. U tom procesu često umanjuju iskustva i trenutne probleme svojih sinova i kćeri. “Ne znaš ti kako je bilo...”, “Znaš 1939. kad su Švabe...”, “...imali smo spremne kofere za Jasenovac”. Niti jedan problem njihove djece u modernom dobu nije niti blizu onome što su iskusili.

Takvo nerazumjevanje zna imati suprotan učinak da osoba s kojom su htjeli podijeliti teret ne želi više čuti za “kofere za Jasenovac”, niti znati da su ikada bili tamo. Štoviše, te osobe ponekad ne žele imati ništa s identitetom za koji su vezani. Trude se zaboraviti blagdanе, običaje, prezime, način govora i sve što ih čini Židovima u nadi da će nestati.

Drugi “kofere” primaju prečvrsto te proživljavaju iskustva koja nisu njihova i preuzimaju identitet svojih roditelja. Imaju iste strahove i perspektivu koja im ne dozvoljava da događaj integriraju u svoj identitet. Nacizam i antisemitizam vide na mjestima gdje ga u suštini nema. U žargonu, nepromišljenim online komentarima i

memeovima teenagera kojima je smešno imati Hitlera s tijelom žene kao profilnu sliku. “Svastikama” koje se kolokvijalno zovu “Hale Hortler” jer čovjek koji ih je napravio ne shvaća geometriju. ADL sadrži listu novih “antisemitskih” simbola koja svakim mjesecom postaje veća i apsurdnija. Za neukusne viceve i šale na internetu traže zatvorske kazne. Sve u strahu kako se ne bi ponovo dogodio Holokaust koriste se ekstremne mjere zaboravljajući da je zapravo na nama, a ne drugima da razumijemo žrtve Holokausta.

Tragedija je kada Holokaust stvori za mlade novi centar židovskog identiteta. Umjesto da je integrirani dio priče koji nam govori tko smo mi i kamo idemo, on postaje fokus bez pravog smjera. “Nikada više” nije originalni cilj našeg postojanja već upozorenje. Većina mladih ne zna priče iz Starog zavjeta te one koje znaju poistovjećuju s mitovima stare Grčke. Identitet koji se proteže tisućama godina stao je zarobljen u vremenu ispod stola s duhom koji traži da ga se vidi i pravovano prihvatiti u našu priču.

DJECA HOLOKAUSTA

— NEOPLAKANE SUZE SVIJETA

PIŠE: PABLO BRONSTEIN

Djeca Holokausta živi su spomenici najtežih događaja u povijesti Židova, ta djeca danas su naši roditelji, djedovi i bake te o njihovom djetinjstvu treba govoriti. S obzirom na globalnu krizu COVID-19 znatno je teže stupiti u kontakt sa starijim članovima naše zajednice, razgovarati

licem u lice i čuti iz prve ruke njihova iskustva. Ta činjenica je podsjetnik da imamo sve manje prilika razgovarati s osobama koje su prošle jedan od najtežih trenutaka povijesti. Ne samo zbog pandemije, već zato što ih na žalost sve manje ima.

Na novim generacijama će ostati velika odgovornost. Što će se dogoditi kada više neće biti nikoga tko je bio živ za vrijeme Holokausta? Što ćemo učiniti s pričama i iskustvima naših djedova i baka? Kakav će biti naš odnos s djecom Holokausta? Svatko tko je razgovarao s

DJEČJI LOGOR SISAK

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Najranjivija skupina u Drugom svjetskom ratu bila su djeca. Bilo ona tek rođena ili u adolescentskoj dobi, djeca se u ratu nisu mogla snaći i preživjeti bez pomoći odraslih. Neki su se pridružili Narodnooslobodilačkoj vojsci i na taj se način spasili od progona, ali prilikom ratnog djelovanja često bi stradali. Svi se sjećaju priče o poznatom narodnom heroju dječaku Bošku Buhi (1926. – 1943.) koji se proslavio kao partizanski bombaš. Osim njega, još je 65 učenika odlikovano ordenom narodnog heroja. No, to su bili rijetki slučajevi. Većina djece koja se našla u ratom pogođenom području, patila je kao i njihovi članovi obitelji. Nacisti i fašistički kvistlinzi pobili su tijekom rata gotovo 1,5 milijuna židovske djece, nekoliko desetaka tisuća romske, 5.000 – 7.000 njemačke djece s fizičkim ili psihičkim poteškoćama i mnogo drugih. Po dolasku u logore smrti vršila se selekcija logoraša. Mlađa djeca, ona do 12 – 13 godina slana su u smrt, dok su stariji (13 – 18 godina) odvajani kao logorska radna snaga. Ali još i prije nek bi došla do logora, mnogo je djece pomrlo od gladi, smrzavanja ili bolesti u njemačkim getima. Članovi SS-a nemilosrdno su ubijali djecu u okupiranim krajevima SSSR-a, doveli bi ih do ruba masovne grobnice i ustrijelili zajedno s njihovim roditeljima.

U tzv. NDH situacija nije bila nimalo bolja. Na tlu Pavelićeve države osnovano je više od 40 logora. Djeca su stradavala

DJEČJI LOGOR SISAK SPOMENIK NEDOVRŠENE IGRE

u svakom od njih jer su bila najmanje otporna na selidbu, transporte u nemogućim uvjetima, nestašicu hrane i vode, nedostatak njege i lijekova. Čak je i hrvatska kazališna zvijezda, mala Lea Deutsch, stradala u groznim uvjetima, u stočnom vagonu vlaka koji je zatočenike vodio u Auschwitz. No, ono što je najstrašnije da su postojali logori samo za djecu. Za srpsku, židovsku, partizansku, podrijetlo je sporedno, malim anđelima bila je namijenjena najstrašnija sudbina. U podjeli logora kojima su najčešće

upravljali iz Ustaške nadzorne službe, odnosno Ustaške obrane, djelomično su se razlikovali tranzitni logori (Caprag, Bjelovar, Požega), sabirni (Samobor, Tenja, Đakovo), koncentracijski (Danica, Gospić, Kruščica, Velika Gorica), i logori smrti (Jasenovac sa Starom Gradiškom, Jadovno, Lepoglava, Metajna i Slana). Tu su bili i logori kojima su upravljali Nijemci (Vinkovci, Zemun i Jankomir), talijanski logori u Dalmaciji i Primorju te četnički logori. Jedna grupa logora bila je za žene i djecu: Loborgrad s Gornjom Rijekom u

Hrvatskom zagorju, Jastrebarsko i Sisak. Svaki od njih strašan i nesiguran za žrtve, u svakom od njih smrt je vrebala iz svakog kutka. U ratnom vihoru ljudski je život ionako malo vrijedio.

Početak ljeta 1942. združene njemačke i ustaške snage potpomognute s oko 2.000 četnika poduzimaju veliku vojnu akciju protiv partizanskog teritorija na području sjeverozapadne Bosne, oko gorskog masiva Kozare. Nakon mjesec dana teških borbi, Kozara je pala i uslijedio je masovni progon stanovnika, najvećim brojem Srba. Nekoliko desetaka tisuća staraca, djece, žena i punoljetnih mušakaraca pješice je otjerano do Jasenovca, odakle su vlakom dopremani u Sisak, u "Prolazni logor za izbjeglice". U sklopu istog osnovano je "Prihvatilište za djecu izbjeglica", odnosno dječji logor. U objekte logora u Staklani, Pecari, Solani Reis i samostanu sestara Svetog Vinka, smještena su djeca odvojena od zatočenih majki i djeca oduzeta majkama u Mlaci, Jablancu, Staroj Gradiški i Jasenovcu. Bez hrane, tople odjeće, izložena nehygienjskim uvjetima i bolestima, djeca su masovno umirala. Uvjeti za bilo kakvo preživljavanje djece u tom priručnom logoru bili su nemogući. Ustaše nisu strijeljali djecu, ali nisu ni marili za njih — jednostavno su ih prepustili gladi, dugotrajnoj agoniji i smrti. Odvojena od roditelja, mala su djeca spavala na hladnome i prljavom podu, u dronjcima od odjeće. Umjesto pitke vode, nalijevali su im prljavu vodu iz jame. Jana Koch, partijska aktivistica, posjetila je logor u Sisku kao djelatnica Crvenog križa: "Kad smo došle pred Školsku polikliniku, zamjetile smo da je to nekakva stara zgrada u kojoj je improvizirana "bolnica" za djecu iz "prihvatilišta". Zgrada je bila omeđena žicom pred kojom je stršila ustaška karaula. Na krovu "bolnice" vijorila je zastava Crvenog križa. Djeca su ležala u visokoj temperaturi na golome podu, na izme-

tinama, u mokraći i truležu, uvučena u smrdljive dronjke i prekrivena prnjama kojima su se htjeli zaštititi od čitavih rojeva muha. Bila su to većinom mala djeca i dojenčad. Ona nešto odraslija samo su tužno zacviljela: "Hljeba... Vode!" Dojenčad je ležala nemoćna i gotovo bez glasa jecala." Bolest je nemilosrdno kosila male zatočenike, dnevno ih umiralo po 30 – 40. Prema sačuvanim podacima, u pet mjeseci postojanja dječjeg logora, od oko 6000 zatočene djece umrlo je svako četvrto. Građani Siska i okolice pokušavali su pomoći uzimajući iz logora najmlađu i bolesnu djecu.

Zašto partizani nisu napali ustašku stražu i oslobodili logor? U drugoj polovici 1942. snage NOV-a su preslabe za napade na veća naselja, stoga i akcija prema Sisku nije dolazila u obzir. U šumama u okolici skrivale su se grupe žena i djece koja su pobjegla pred hapšenjima pa je postojao strah za njih. Borbe su se vodile, većinom na onesposobljavanju željezničke pruge i telegrafskih stupova te povreme-

nim napadima na ustaške vojnike. No, i samo stanovništvo je dosta rezervirano odnosilo prema NOV, najviše iz straha od odmazde. Ali djecu su svakodnevno spašavali, otimali ih iz ralja logora. U siječnju 1943. započelo je s praznjenjem logora. Preživjela djeca poslana su u zagrebačka prihvatilišta, odakle su neka djeca dospjela u ruke udomiteljima širom sjeverozapadne Hrvatske. Danas se malo ljudi sjeća dječjeg logora u Sisku. Kao što to uvijek biva, sve je veća grupa negirateljica tog zločina. Takvo se što u Sisku nije zbilježilo, tu se djeci pružala pomoć. Pomoć od koje su pomrle stotine nesretne djece. Još je očuvana skulptura "Nedovršene igre" kod ciglenog mosta. Gabrijela Kolar izradila ju je u obliku dječjih kipova nad fontanom kojom više ne teče voda. A u novoproglašenom Parku Diane Budisavljević nalazi se ponovo uređeno Dječje groblje. Bijela ruža na spomenicima simbol je dječjih žrtava. Svake prve subote u listopadu održava komemoracija za nevine žrtve ustaških progona.

DJEČJI LOGOR U SISKU DJECA U SISKU, JUSP JASENOVAC

PRIČA O ŽIDOVSKOM DJEČAKU SPAŠENOM U SELU PORED LUDBREGA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

“Ne sjećam se roditelja jer oni su nestali kad sam bio star otprilike pet godina. Ono čega se sjećam je ono što su mi pričali rođaci koje sam sreo kasnije. Mama Juliška bila je iz Rume, otac se ne zna odakle je, zvao se Matija. Stanovali smo u Zagrebu gdje je danas centar grada, bila je blizu jedna okrugla bijela zgrada, sjećam se stupova. Tamo bi se igrali, bio je neki park. Dobro se sjećam kad su roditelji nestali, spakirali su što su mogli. Rekli su mi: vratit ćemo se u šest navečer, čekaj nas vani. Došao je neki crni automobil. I odvezao ih. Čekao sam roditelje na tom mjestu, gurao sam kolica, moja

sestra je bila beba. Čekao sam, a oni nisu došli...” Tako počinje tužna priča jednog preživjelog dječaka. Danko je potjecao je iz zagrebačke židovske obitelji Flesch. Posjedovali su trgovinu odjećom i živjeli situiranim životom. Sve do 1941. godine. Uspostavom NDH i početkom progona Židova, Matija i Juliška nestaju, a mali Danko i sestra Dina ostaju sami. Uz pomoć susjeda dopjevaju u Caritas koji šalje djecu u župe širom Nadbiskupije. Mali Fleschovi dovedeni su u Ludbreg. “Došli smo na dan molitve, mislim u nedjelju. Sjećam se da sam bio na nekom balkonu (propovjedaonici op.a.), predstavili su nas i pitali tko je spreman da nas posvoji, ne mora oboje zajedno, može jedan po jedan. Javili su se ljudi iz Selnika. Moja sestra završila je u istom selu kod neke obitelji, a ja sam u obitelji Schmidlehner. To su bili Drago i Draga, ljudi stari oko 40 godina. Nisu imali djece. Sačuvali su nas. Znali su da smo Židovi, pokušali su to sakriti od okoline”.

Danko se brzo morao prilagoditi životu na selu. Ludbreg je u doba rata imao oko 2000 žitelja, bio je središte kotara. Sa sjeverne strane na gradić se doslovno naslanja selo Selnik. Schmidlehneri su živjeli negdje na početku sela. Bio je to mali grunt, kuća, gospodarske zgrade, 3-5 krava, desetak svinja, nešto kokoši. “Kad dobro pogledam, oni su bili dobri ljudi jer

u ratu svatko gleda da spasi sebe, nitko ne traži da dovede još nekog u kuću, to samo otežava. Mali je broj onih koji su za vrijeme rata spremni da posvoje nekog jer je to velika obaveza izdržavati, sigurnost. Ja sam bio vrlo razmažen, roditelji su bili imućni. Nisam išao u obični vrtić, već u njemački. U kući se govorilo njemački, mađarski. Odjednom dolazim na selo i tamo sam rob. Što ti kažu - treba napraviti: sjeća drveća u šumi, briga za domaće životinje, poljoprivreda, vođenje stada na pašu, nema trenutka predaha. Ujutro učenje, a poslijepodne rad. Život nije bio lak. Ponekad su bili ljubazni prema meni, a ponekad batine i opomene. Sjećam se jednog zimskog dana, izveli su me na snijeg, svukli, stavili tamo zrnje kukuruza, rekli mi da klečim na tome. Štapom ili bičem me tukli od pozadi. Kad bi me kaznili, izbacili bi me napolje da spavam u dvorištu, s kravama i konjima”. Rat je trajao. Selnik je često mjenjao gospodare, bilo je okršaja. Između Selnika i Ludbrega je željeznička stanica, važna strateška točka. Navečer bi u kući sjedili partizani, ujutro puno dvorište Nijemaca. Seljani se nisu uzbuđivali, ionako nisu imali kuda iz toga. Izgleda da su znali da su partizani naši, a Nijemci da su neprijatelji. Jedina društvena aktivnost bila je nedjeljna misa u župnoj crkvi. Iako Židov, i mali je Danko išao na misu. Čak je bio glavni

u molitvama i na vjeronauku. A da ga itko nazove Židovom, nije dozvoljavao. Svojim školskim kolegama koji su ga podrugljivo zazivali, često se osvetio šakama. Ali bilo je i veselih trenutaka, ljeti odlazak na rijeku i kupanje, zimi lov na divlje guske i patke. I u školi je bio dobar. Sve mu je to pomoglo u kasnijem životu.

Kad je završio rat, po njega i sestru Dinu stigao je stric. Nagovarao ga je da pođe s njim, nudio i bicikl. Danko je bio željan svega i pošao je sa stricom. Završio je u domu za siročad u Beogradu, a 1949. su on i sestra emigrirali u Izrael. Dugo je živio u kibucu, a paralelno je završio vojnu školu. Tek kad je navršio pedeset, počeo se zanimati za Jugoslaviju. Neposredno pred izbijanje ratnih sukoba

posjetio je svoju prvu domovinu. Želja da vidi svoje udomitelje bila je ogromna. Automobilom su pošli iz Rijeke preko Sarajeva, za Ludbreg. “Stigli smo u selo. Vidio sam dvije žene i čovjeka. Imao sam u ruci sliku svojih posvojitelja i pitao: poznajete li ih? a oni mi kažu: mi se tebe sjećamo! Rekli su mi da je ta kuća prazna, posvojitelj je umro pred deset godina, a žena se vratila u kuću svoje majke. Idemo za njom, hoću je vidjeti! I krenuli smo, nije to bilo daleko. Dođosmo do kuće u kojoj stanuje Draga. Dolazi. Zdravo, ja sam Danko. Žena se pretvorila u blok leda, smrznula se. I ja. Kakav je to susret bio. Što sve nije izvadila, meso, vino. Skupili smo dinare, oko 3000, sve smo joj dali. Moja žena joj poklonila crveni šal. Rastanak je

bio dirljiv. Svakih nekoliko mjeseci slao sam joj odjeću, cipele, čarape, sapun, dok jednog dana nisam dobio obavijest da je umrla.” Deset godina kasnije Dan je svjedočio za Yad Vashem. Pred kraj svog života zamolio je svoju sestru Dinu da pokrene postupak proglašenja “Pravednika među narodima” za njegove spasitelje. Nakon godina istraživanja, zahtjev je potvrđen i supružnici Schmidlehner dobili su to visoko priznanje. Na svečanosti u Gradskoj vijećnici u Ludbregu, 14. ožujka 2012. tadašnji izraelski veleposlanik Yossi Amrani uručio je priznanje potomcima. Da je poživio, Danko bi sigurno poletio od ponosa.

DJECA IZ BIALYSTOKA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Bialystok je grad s nešto manje od 300 tisuća stanovnika, smješten na rijeci Biali i najveći je grad u sjeveroistočnoj Poljskoj. Zbog svog zemljopisnog položaja grad je povijesno privlačio migrante iz svih krajeva Poljske kao i iz središnje i istočne Europe. Bialystok ima kontinentalnu klimu s toplim ljetima i dugim hladnim zimama a tradicionalno je jedan od vodećih centara akademskog, kulturnog i gospodarskog središta Poljske. Židovi su u ovom gradu živjeli još od 15. stoljeća ali zajednica se bitno povećala krajem 19. i početkom 20. stoljeća za vrijeme industrijskog i gospodarskog razvoja grada. U to je doba židovska zajednica u Bialystoku imala više od 60 tisuća članova. Za vrijeme Drugog svjetskog rata ovaj je

grad spadao pod njemačku administrativnu oblast Ober-Ost. A upravo u tom gradu počinje naša tužna priča o djeci iz Bialystoka.

Geto u Bialystoku uspostavljen je 1941. godine, nakon što su nacisti ubili oko 7 tisuća Židova iz toga područja. U veljači 1943. godine 8 tisuća Židova bilo je deportirano iz geta u logor Treblinka, a 2 tisuća Židova ubijeno je u samom getu. U ljeto 1943. godine, točnije 16. kolovoza, počela je konačna likvidacija geta. Iako su neki Židovi pokušali organizirati pobunu, ona je bila ugušena i između 16. i 23. kolovoza više od 25 tisuća Židova iz tog je geta deportirano u Treblinku i Auschwitz.

Ni danas, 77 godina nakon ovog događaja, nije točno jasno kako su se djeca iz Bialystoka našla usrednacističko-židovskih pregovora koji su se u to doba tajno odvijali. Radna skupina Bratislava,

tajna židovska organizacija u Slovačkoj, tada je vodila indirektno pregovore s Heinrichom Himmlerom nadajući se da će moći spasiti barem dio europskih Židova. Početkom 1943. godine švicarski diplomat Anton Feldscher prenio je britanski prijedlog njemačkom ministarstvu vanjskih poslova. Prijedlog je bio da nacisti dopuste odlazak 5 tisuća židovske djece u tadašnju Palestinu preko Švedske. Član radne skupine Andrej Steiner je nakon rata svjedočio da mu je Dieter Wisliceny, veza radne skupine sa SS-om, 1943. godine kazao da je veliki muftija jeruzalemski Mohamad Amin al-Huseini intervenirao kako bi spriječio spašavanje djece, jer nije želio da ona dođu u Palestinu. Wisliceny je bio svjedok optužbe tijekom suđenja u Nürnbergu. Tvrdio je da su židovska djeca trebala biti zamijenjena za njemačke ratne zarobljenike, te je stoga 10 tisuća

židovske djece trebalo bit prebačeno u Thereisenstadt. Međutim, zbog muftijevih primjedbi od tog se plana moralo odustati.

Dok je trajala likvidacija geta, 17. kolovoza 1943. godine, oko 2.000 židovske djece odvojeno je u Bialystoku od svojih roditelja. Njima se pridružilo još 400 djece iz dva židovska sirotišta u Bialystoku. Kružile su glasine da će djeca biti zamijenjena za njemačke ratne zarobljenike i poslana na sigurno u Švicarsku, pa su neki roditelji dobrovoljno predali svoju djecu, nadajući da će tako spasiti njihove živote. Nacisti su djecu smjestili u obližnju sportsku dvoranu i prema njima se dobro postupalo po naredbi Fritza Gustava, zapovjednika Gestapoa u Bialystoku, koji je rekao: "Ova djeca su moja". Međutim njemački vojnici su zabunom 18. kolovoza bombardirali zgradu pri čemu je nekoliko desetaka djece poginulo. Nekoliko dana kasnije, vjerojatno 21. kolovoza, oko 1.200 djece, u dobi između 4 i 14 godina, u pratnji nekoliko odraslih osoba koje su ih nadzirali, ukrcao je u posebni vlak koji ih je tri dana kasnije doveo u koncentracijski logor Theresienstadt.

U Theresienstadtu djecu su neko vrijeme držali u vagonima vlaka s kojim su doputovali. Nekim logorašima je bilo naređeno da djeci donesu hranu ali bilo im je zabranjeno s njima razgovarati. Usprkos činjenice da je Theresienstadt bio koncentracijski logor u kojem je živote izgubilo više od 30 tisuća osoba, logoraši su bili šokirani stanjem u kojem su se nalazila djeca. Djeca su konačno odvedena u prostorije za dezinfekciju, te zatim smještena u barake koje su bodljikavom žicom bile odvojene od ostatka logora. Djeca iz Bialystoka nisu bila popisana i njihova imena se ne nalaze u dokumentaciji Theresienstadta. Djeca su dobivala hranu i primala potrebnu osnovnu skrb.

A onda je djeci 5. listopada rečeno da će biti poslani u Švicarsku gdje će biti za-

Lf. Nr.	Name u. Vorname	Geb. Jahr	Geb. Ort	Mam. d. Eltern Vater	Mutter
1	Skura Leja	1933	Szczuczyn	Mendel	Ester
2	Balinska Miriam	1938	Bialystok	Lejb	Rechl
3	Beder Doba	1934	"	David	Leja
4	Niebleski Motel	1936	"	Bencion	Elka
5	Borsukowski Chaim	1933	"	Mojse	Bejla
6	Stekolszczyk Chaim	1934	"	Aron	Rywka
7	Soroka Abram	1934	"	Mojse	Sima
8	Baran Abram	1933	"	Szolka	Mera
9	Baran Herszl	1933	"	"	"
10	Czarniecki Tewel	1933	"	Gerszon	Rechl
11	Czarniecki Jankiel	1933	"	"	"
12	Czarniecki Oszar	1938	"	"	"
13	Haltatejn Anna	1929	Warschau	Szyron	Motel
14	Rejzer Icchok	1933	Bialystok	Szyja	Rywa
15	Szuster Etel	1934	"	Motel	Rechl
16	Lancewicki Josef	1934	"	Ichak	Hala
17	Lipski Josef	1933	"	Lejbl	Chana
18	Charna Mendel	1935	"	Mojse	Szosza
19	Wola Szejndel	1934	"	Jankiel	Drosza
20	Wola Dawid	1935	"	"	"
21	Szozowski Ruwa	1933	"	Szloma	Ezka
22	Boskies Mejer	1933	"	Symcha	Raja
23	Boskies Cecel	1937	"	"	"
24	Brajzman Jozef	1934	"	Szloma	Rywka
25	Szwarc Zavel	1934	Grodno	Lejzer	Chana
26	Szwarc Abe	1932	Bialystok	Abron	Mera
27	Hakowska Rejzel	1925	"	Szmil	Tajbel
28	Hakowska Dwojra	1934	"	"	"
29	Hakowska Jankiel	1937	"	Chone	Chane
30	Kawowicz Aron	1933	"	Israel	Estera
31	Grynberg Beniek	1931	"	Szloma	Genia
32	Raszap Josif	1931	Homel	Jankiel	Rywka
33	34 Kaplan Hirsz	1931	Bialystok	Jakob	Berta
34	Jelina Harna	1931	Warschau	Mejer	Mera
35	rajocer Josif	1931	Bialystok	Zelik	Rechl
36	Gotlib Mojse	1931	"	Chajm	Dwojra
37	Mengler Monia	1933	"	Zalmen	Gitla
38	Wasilkowski Fima	1933	"	Neach	Sima
39	Gorfinkel Chana	1933	"	Israel	Zlata
40	Lewin Ala	1936	"	Jakob	Ester
41	Adew Mera	1934	"	Wolf	Szosza
42	Razamin Josya	1934	"	Szolem	Etel
43	Adew Wolf	1935	"	Jankiel	Fejga
44	Adew Zysla	1934	"	"	"
45	Zyskind Guta	1936	Warschau	Awner	Malka
46	Wasilkowski Abrasta	1935	Bialystok	Jakob	Menncha
47	Abramowska Chawa	1934	"	Barel	Leja
48	Finkielmann Lechemia	1935	"	Lejb	Leja
49	Niszonm Dawid	1936	"	"	Chana
50	Kacew Michel	1932	Lomza	Barel	Bejla

mijenjeni za njemačke ratne zarobljenike. I toga je dana 1.196 djece i 53 pratitelja stavljeno u vlak koji je navodno trebao krenuti prema Švicarskoj i prema slobodi. Rečeno im je da uklone žute Davidove zvijezde koje su Židovi morali nositi i morali su se zakleti da neće širiti informacije o nacističkim zločinima. Dva dana kasnije vlak s djecom iz Bialystoka stigao je, umjesto u Švicarsku, u Auschwitz a svi su putnici toga vlaka istoga dana ubijeni u plinskim komorama.

U getu Bialystoka bilo je smješteno između 50 i 60 tisuća Židova. Od toga

broja njih samo 260 preživjelo je Holokaust. Nakon kraja Drugog svjetskog rata, oko tisuću Židova vratilo se u područje Bialystoka, te se usprkos teške situacije osnovali malu zajednicu, te čak i malu sinagogu.

Povodom druge godišnjice likvidacije geta, 16. kolovoza 1945. godine, na groblju u Bialystoku podignut je spomenik od crnog mramora u sjećanje na tužnu sudbinu ljudi zatočenih u tom getu. Danas u gradu praktički više nema Židova pa tako ni židovske djece.

KINDERTRANSPORT — NAJVEĆI PROJEKT SPAŠAVANJA ŽIDOVSKJE DJECE OD NACISTA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Deset tisuća židovskih djevojčica i dječaka, od najranije dobi do 17 godina, spašeno je u jedinstvenom programu *Kindertransporta* u osvit Drugog svjetskog rata. U tragičnom povijesnom razdoblju brutalnosti i sveopće ravnodušnosti, bila je to jedinstvena operacija velikih razmjera.

Ta su djeca krenula na put koji će u potpunosti obilježiti njihov život. Ostavili su svoje obitelji, domove i svoje djetinstvo, dobivši obećanja da će se uskoro ponovno sastati s roditeljima. U većini slučajeva, to se nikada nije dogodilo.

Nakon Hitlerovog dolaska na vlast u Njemačkoj 1933. godine, deseci tisuća Židova napustili su zemlju. Ta se emigracija međutim ubrzo počela usporavati jer je postalo iznimno komplicirano ishoditi vizu. Većina zemalja nije bila sklona primanju novih imigranata.

U međuvremenu, progon Židova u Njemačkoj i Austriji eskalirao je dramatično, doživljavajući svoj vrhunac u Kristalnoj noći s 9. na 10. studenoga 1938. I unatoč tome, malo je zemalja bilo sklono otvarati svoja vrata židovskim izbjeglicama.

Nekoliko dana nakon Kristalne noći, delegacija britanskih židovskih vođa sa-

stala se s britanskim čelnicima i zatražila da britanska vlada odobri privremeni prihvata djece i tinejdžera uz olakšane uvjete za vize koji bi se kasnije vratili u zemlje iz kojih su došli. Britanska vlada zahtjev je prihvatila i on je predstavljen parlamentu koji je većinom usvojio inicijativu koja će ostati zapamćena kao *Kindertransport*.

TRANSPORTI KRENULI IZ BERLINA I BEČA

Djeca su u Britaniju stizala iz Njemačke, Austrije, Poljske i Čehoslovačke. Svako je dijete moralo imati pokrovitelja. Privatni građani ili organizacije morale su jamčiti za svako pojedino dijete, za brigu o njemu, obrazovanje i eventualni povratak iz Britanije. Zauzvrat, britanska vlada složila se dopustiti djeci bez roditeljske pratnje da uđu u zemlju s privremenim vizama, jer se smatralo da će djeca ostati dok kriza ne prođe i potom se vratiti obiteljima. Roditelji nisu mogli ići s njima.

Radio program BBC-a uputio je 25. studenoga 1938. poziv britanskim građanima da dobrovoljno prime djecu i odmah je došlo petstotinjak odgovora. Nije se inzistiralo da udomiteljske obitelji budu židovske niti se dublje ulazilo u motive prihvata ili u karakter obitelji - bilo je dovoljno da kuće budu čiste a obitelji ugledne.

Uspostavljena je mreža organizatora i ubrzano su se počeli izrađivati prioritarni popisi djece koja su u najvećoj opasnosti. Bili su to primjerice oni kojima je prijetele deportacija, djeca u židovskim sirotištima, ona iz siromašnih obitelji, te djeca čiji su roditelji već završili u koncentracijskim logorima.

Prvi je *Kindertransport* krenuo 1. prosinca 1938. iz Berlina i stigao u London dan kasnije. Iz Beča prvi je transport krenuo 10. prosinca. U prva tri mjeseca transporta djeca su uglavnom dolazila iz Njemačke a potom se fokus preselio na Austriju. Većina transporta kretala je

vlakom iz Beča, Berlina, Praga i drugih većih gradova, prolazila preko nizozemske i belgijske granice i od tamo odlazila brodom u Englesku, u luku Harwich ili ponekad u Southampton.

U prvom transportu iz Berlina u Britaniju je stiglo 196 židovske djece iz sirotišta spaljenog 9. studenoga u Kristalnoj noći. Posljednja skupina djece iz Njemačke otišla je 1. rujna 1939., na dan kada je njemačka vojska izvršila invaziju na Poljsku. Posljednji poznati *Kindertransport* otišao je iz Nizozemske 4. svibnja 1940. Britanska vlada nije javno postavila nikakav brojčani plafon za broj djece koju će prihvatiti već je operaciju na kraju zaustavio rat.

Prvi *Kindertransport* organizirala je Florence Nankivell, a posljednji Nizozemka Geertruida Wijsmuller-Meijer, koja je stajala i iza organizacije prvog transporta iz Beča. Važnu ulogu u spašavanju imao je i Wilfrid Israel, koji je iskoristio široku mrežu veza koje je imao,

svoj novac i status svoje obitelji kako bi spasio desetine tisuća Židova diljem Europe, pa tako i organizirao spašavanje djece u okviru *Kindertransporta*.

VELIKE DJEČJE TRAUME

Traume po djecu bila su različitih vrsta i intenziteta, ovisno o njihovoj dobi, načinu na koji im se njihov odlazak prikazao kao i o ukupnom iskustvu rata koje će na kraju imati. Oni najmlađi teško su prihvaćali objašnjenje o "odlasku u zanimljivu avanturu" i kako nisu imali pojam o vremenu, trauma je postajala od samog trenutka odvajanja. Oni stariji, skloniji prihvaćanju objašnjenja odlaska, ipak su uskoro shvatili da se novi susret neće dogoditi tako brzo, ako ikada. Nije im bila laka ni situacija s jezikom u zemlji gdje se njihov materinji njemački ili češki nije govorio. U školi su ih djeca često nazivala "neprijateljima Nijemcima" a ne "židovskim izbjeglicama".

Po dolasku u Englesku, djeca koja su imala pokrovitelje odlazila su u London sastati se s obiteljima. Oni bez sponzora smješteni su u ljetna odmarališta dok im se nisu pronašle obitelji ili hosteli za veće skupine starije djece. Među organizacijama koje su pomogle smještaju djece su B'nai B'rith, YMCA i mnoge druge. Veliku ulogu igrale su i privatne donacije.

Djeca, od kojih ih je vrlo malo govorilo engleski, raseljena su po čitavoj zemlji. Većina obitelji, židovskih ili nežidovskih, pomagala je djeci koliko je mogla i s njima izgradila snažne veze. Neka djeca međutim nisu bila te sreće — djevojčice su ponekad morale raditi kao kućne pomoćnice, a nije se imalo ni puno senzibiliteta za kulturne i vjerske potrebe djece. Ponekad su oni najmlađi dobili i nova imena i identitete.

Od trenutka stupanja na britansko tlo, djeca su se svim silama borila održati kontakt s roditeljima. Isprva, pisma su cirkulirala, mnoga od njih puna nade u brzi ponovni susret. Početak 1939. označio je kraj tog sna. Njemačka vlada je zabranila isporuku pošte koju su pisali ili primali Židovi, zbog čega su roditelji i djeca bili primorani osloniti se na Crveni križ. Do 1942. mnoga djeca prestala su primati pisma iz razloga koja će shvatiti tek kasnije.

Većina djece preživjela je rat i neki od njih doista su se i uspjeli naći s roditeljima koji su pak rat proveli skrivajući se ili su preživjeli nacističke koncentracijske logore. Najveći dio djece ipak se morao suočiti s realnošću da su dom i obitelj izgubljeni zauvijek. Dio njih ostao je u Britaniji, a dio je emigrirao u Izrael, SAD, Kanadu i Australiju.

VELIKI SKUP NA 50. OBJLJETNICU TRANSPORTA

Djeca *Kindertransporta* u manjim su skupinama sastajala tijekom kasnijih godina. U lipnju 1989. nešto što je trebala

biti lokalna proslava 50. obljetnice te akcije pretvorilo se u veliko međunarodno okupljanje. Više od 1200 njih i članova njihovih obitelji stiglo je iz svih dijelova Velike Britanije, Izraela, Australije, Kanade i SAD-a. Okupili su se kako bi vidjeli stare prijatelje, proslavili što su preživjeli, izrazili zahvalnost britanskom narodu i odali počast roditeljima koji su ih poslali u ruke neznancima kako bi im spasili živote. Čin je to bio goleme hrabrosti.

Uspjeh tog skupa doveo je do utemeljenja Društva *Kindertransport* 1989. Sjedište mu je u New Yorku a misija je locirati i spojiti nekadašnju djecu iz *Kindertransporta* i njihove obitelji, obrazovati javnost o tome manje poznatom poglavlju u povijesti Holokausta kao i pomoći humanitarnim radom djeci bez roditelja, bez obzira na rasu i vjeru. Društvo je utemeljilo i Svjetski dan *Kindertransporta* 2. prosinca 2013., na 75. obljetnicu dana kada je prvi transport stigao u Britaniju. O *Kinder-*

transportu je napisano više romana i snimljeno filmova. Roman "Into the Arms of Strangers: Stories of the *Kindertransport*" (2000, Bloomsbury Publishing), Marka Jonathana Harrisa i Deборе Oppenheimer zanimljiv je jer je ona kći djeteta iz *Kindertransporta*. Oppenheimer je bila i producentica istoimenog dokumentarnog filma koji je 2001. dobio Oscara za najbolji dokumentarac. Predgovor knjizi napisao je Richard Attenborough čiji su pak roditelji prihvatili dvije djevojčice iz *Kindertransporta*. Richard Attenborough pojavljuje se i kao narator u dokumentarcu Channela 4 "The Children Who Cheated the Nazis" iz 2000.

Roman "The Children of Willesden Lane" (2017.) Mone Golabek i Lea Cohena, utemeljen je pak na istinitoj priči koju je ispričala Mona, kći protagonistice. Priča je ispričana kroz perspektivu Lise Jure, majke Mone Golabek. Dokumentarcem "The Essential Link: The Story

of Wilfrid Israel” (2017.) pokušava se tog čovjeka predstaviti javnosti, kojoj je za razliku od Raoula Wallenberga ili Oscara Schindlera relativno nepoznat.

**JEDNA PRIČA IZ
KINDERTRANSPORTA
— PRIČA O BOBU I ANNI KIRK**

Bob i Ann Kirk bili su djeca Kindertransporta, odvojeno pristigla u Britaniju krajem tridesetih godina. Susreli su se i upoznali u Klubu židovskih izbjeglica nakon rata i vjenčali 1950.

Bob Kirk (Rudolf Kirchheimer) je rođen 1925. u Hannoveru gdje je njegov otac imao tekstilnu tvornicu. U godinama prije dolaska Hitlera na vlast imao je idilično djetinjstvo. Otac mu je u Prvom svjetskom ratu dobio odličje i bio je ponosni Nijemac. Imao je skoro 60 i nije bio sklon odlasku iz zemlje. Bobova starija sestra otišla je u Južnoafričku Republiku a brat u Veliku Britaniju s vizom za radnu praksu. Zadnje dijete, Boba, roditelji su otpratili u svibnju 1939. kroz program Kindertransporta. Do kraja '41 još je s njima izmjenjivao poruke a onda je to prestalo. Kasnije je saznao da su bili među prvima koji su transportirani iz Hannovera u koncentracijski logor u Rigi u Latviji i nisu se vratili.

“Trećeg svibnja 1939. u dobi od 13 godina napustio sam Hannover i oputovao za Englesku preko Nizozemske. Prva stanica unutar Nizozemske — bilo je divno. Sreli smo ljubazne ljude s hranom i pićem — i osmjesima. Dugo nismo doživjeli osmjehe odraslih izvan obitelji”, priča Bob.

“Nisam znao kamo doista idem”, sjeća se Bob. “Bilo je dvjestotinjak djece u tom transportu, i svi smo bili, najmanje rečeno, nervozni. Zabrinuti ste, uzbuđeni, i svima nam je prodana priča da idemo u uzbudljivu avanturu i da će roditelji naravno doći za nama čim dobiju dokumente”, ispričao je kasnije.

Kirk se 1949. vratio u Hannover i otkrio da su roditelji skončali u logoru a da su

očevu tvornicu preuzela dvojica njegovih bivših zaposlenika koji ga nisu gledali s naklonošću. Tražio bi povrat imovine, ali mu je rečeno da su svi dokazi o vlasništvu nestali u savezničkom bombardiranju.

Kirk je izgubio dvadesetak članova obitelji u Holokaustu. Teško se s tim nosi ali kaže da nikada nije imao osjećaj krivnje što je preživio, samo osjećaj zahvalnosti roditeljima na njihovoj golemoj hrabrosti.

Nakon rata završio je za računovođu i krajem 40-tih upoznao Hannu Kuhn koja je udajom za njega postala Ann Kirk.

Ann je bila kći jedinica rođena u Berlinu 1928., ali odrasla u Koelnu. U travnju 1939. roditelji su je doveli na željezničku stanicu gdje je sama sebe uvjeravala da ide u fantastičnu avanturu. Imala je deset godina, sjeća se da su joj roditelji mahnito mahali kada je vlak kretao i da ih više nije vidjela. “Svi su bili u suzama”, sjeća se, “ali moj otac pokušavao je zbijati šale. Išla sam u veliku avanturu. Kakva divna prigoda za malu djevojčicu”.

“Ukrkali smo se na američki brod u Hamburgu i stigli u Southampton. Tamo smo se ukrkali na vlak za London i na stanici Waterloo, s imenima oko vrata i malim kovčezima, čekali smo da se prozove naše ime”.

Od roditelja je dobivala česta pisma sve do rujna 1939. a potom poruke preko Crvenog križa koje su stizale njezinim udomiteljicama, dvjema sredovječnim neudanim Židovkama, sestrama. Preko Crvenog križa je došla i poruka da joj je majka deportirana u prosincu 1942., a u veljači sljedeće godine dobila je poruku da je otac dobro. Nekoliko dana kasnije, kako je naknadno saznala, i on je deportiran. Oboje su ubijeni u Auschwitzu.

“Dodatna mi je bol što nisu otišli zajedno”, ispričala je Ann. “Što je moj siroti otac prolazio; što su oboje morali proći.. Zahvaljujući hrabrosti i mudrosti mojih roditelja i dobroti dvije gospođe, ja sam tu.”

Kirkovi pričaju da nalaze veliko olakšanje kada međusobno razgovaraju o svojim iskustvima, a danas vole svoje priče prenositi i mladima. Međutim, dugo nisu o tome pričali nikome, čak ni svojim sinovima, jer su željeli da mladići imaju normalan život, rastu bez tereta njihove prošlosti. Ipak u nekom trenutku su osjetili da je došao čas da prenesu ono što su preživjeli. Bob kaže da postoji “sindrom 40 godina”, odnosno okvirno vrijeme koje je obično potrebno da preživjeli iz Holokausta počnu pričati o užasima kroz koje su prošli a da ljudi oko njih počnu slušati.

Bob i Ann, koji imaju dvojicu sinova i troje unučadi, danas neumorno podižu svijest o Holokaustu i iskustvu Kindertransporta. “Obrazovnim radom bavim se djelomično zbog sjećanja na svoje roditelje. Sjećanje na njih živi i oni nisu zaboravljeni”. Herte i Franz Kuhn. Ponekad su imena, u brutalnoj statistici, jako važna, kaže.

SIR NICHOLAS GEORGE WINTON — HEROJ KOJI JE SPASIO 669 DJECE

PIŠE: F. B.

Sir Nicholas George Winton bio je jedan od onih posebnih i izuzetnih ljudi, ljudi koji čine dobra djela jer smatraju kako je to nešto što jednostavno treba činiti, jedan od onih ljudi koji nikada ne govore o tome što su učinili, vjerujući kako su postupali onako kako je u određenom trenutku trebalo postupiti. O tome kako je Nicholas Winton tijekom Holokausta spašavao židovsku djecu već smo u Ha-Kolu pisali, ali u ovom broju, posvećenom djeci Holokausta, podsjetit ćemo još jednom na ovog velikog čovjeka, jer on to itekako zaslužuje.

Britanski bankar sir Nicholas Winton rođen je 19. svibnja 1909. godine u nje-

mačko-židovskoj obitelji Wertheim koja je emigrirala u Veliku Britaniju početkom 20. stoljeća. Njegov otac Rudolph bio je bankar a sa suprugom Barbarom imao je troje djece. Obitelj je nakon dolaska u novu domovinu promijenila prezime a i vjeru, te prešla na kršćanstvo.

Nicholas se školovao za bankara kako bi nastavio očevim stopama. Nešto prije Božića 1938. godine, Nicholas se spremio otići u Švicarsku na skijanje. Međutim, tada je primio poziv za pomoć i umjesto na skijanje otišao u Prag, gdje je zajedno s djelatnicima Čehoslovačkog odbora za izbjeglice te britanskim i kanadskim dobrovoljcima, pomagao u organiziranju pomoći židovskoj djeci. Winton je u Pragu proveo mjesec dana te grad napustio u siječnju 1939. godine, samo šest tjedana prije njemačke okupacije Čehoslovačke.

Ali njegov humanitarni rad, poznat i pod nazivom “češki Kindertransport” tek je počinjao. Britanija je pristala primiti židovsku djecu mlađu od 17 godina ali je uvjetovala da židovska djeca koja dolaze u zemlju moraju imati obitelji koje su ih spremni primiti te depozit od 50 za eventualni povratak u domovinu. Winton je uspio sve to organizirati i vlakom preko Nizozemske židovsku djecu

dovesti na sigurno. Na taj je način uspio spasiti 669 djece, te im pronaći dom u Britaniji. U tome mu je pomagala i njegova majka. U pokušaju da spasi što veći broj djece, Winton je pisao i američkim političarima, uključujući i predsjednika Franklina D. Roosevelta, moleći ih da prime djecu i da ih tako spase. Smatrao je da je mogao spasiti puno više djece, ali uz Britaniju, jedina zemlja koja je pristala na njegove molbe bila je Švedska. Posljednja skupina od 250 djece, koja je trebala napustiti Prag 1. rujna 1939. godine, nije uspjela otputovati. Napadom Hitlerovih snaga na Poljsku, istoga dana, započeo je Drugi svjetski rat. Od 250 djece koja su se nalazila u toj skupini, samo dvoje je preživjelo Holokaust.

A nakon što je rat završio, Nicholas Winton se vratio svome životu, radio je za Međunarodnu organizaciju izbjeglica i kasnije za Međunarodnu banku za obnovu i razvoj, oženio se s Dankinjom Grete Gjelstrup. Njihov sin Robin, preminuo je od meningitisa nekoliko dana prije šestog rođendana i ta je tragedija teško pogodila i obilježila njegove roditelje i braću. Nicholas Winton nikada nije govorio o onome što je učinio tijekom Holokausta. I tako je prošlo gotovo 50 godina. A onda je njegova

supruga na tavanu pronašla dokumente koji se svjedočili o njegovom herojstvu.

Winton je zatim 1988. godine bio pozvan u televizijsku emisiju "That's Life!" na BBC-u. Kada je dolazio na televiziju nije mogao ni sanjati što će se dogoditi. U jednom trenutku, voditeljica Esther Rantzen je pokazala njegove bilješke i objasnila gledateljima što je napravio. Zatim je upitala ima li u publici onih koji svoj život duguju Wintonu, te ih zamolila da ustanu. Više od dvadesetoro ljudi ustalo je i zapljeskalo svom spasitelju. Tada je voditeljica zamolila da ustanu i sva djeca ili unuci onih koje je Winton spasio. Svi prisutni u studiju tada su ustali i zapljeskali Nicholasu Wintonu, koji je

sjedio i u nevjerici gledao što se oko njega događa. "Britanski Schindler" kako su ga nazivali, za svoj je rad dobio brojna priznanja. Godine 2003. britanska kraljica ga je proglasila vitezom, a dobio je i druga britanska priznanja. Češki predsjednik Vaclav Havel također ga je odlikovao visokim češkim priznanjima, na željezničkoj stanici u Pragu podignut mu je spomenik a po njemu je nazvan i maleni planet koji su otkrili češki astronomi.

Zbog njegovog židovskog porijekla nije mogao biti proglašen Pravednikom među narodima.

Sir Nicholas Winton preminuo je u snu 1. srpnja 2015. godine. Imao je gotovo 106 godina.

ROBERT KRELL, DIJETE KOJE JE PREŽIVJELO HOLOKAUST

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Dr. Robert Krell, rođen 1940. u Nizozemskoj, umirovljeni je profesor psihijatrije na Sveučilištu British Columbia u kanadskom Vancouveru, sveučilištu na kojem je i diplomirao a specijalizaciju iz psihijatrije dovršio je u Americi. Budući da je kao dijete preživio Holokaust, u svojem se profesionalnom životu posvetio razumijevanju problema s kojima se suočavaju ljudi koji su prošli istu sudbinu kao i on.

Njegov interes cijeli je profesionalni život bio upravo psihijatrijski tretman preživjelih i borba protiv rasizma i predrasuda. Napisao je više knjiga i članaka, a za svoje aktivnosti današnji profesor emeritus dobio je mnoge nagrade.

Ali i njegov privatni život obilježen je sjećanjima i traumama. Robert Krell rođen je u Den Haagu 5. kolovoza 1940. "Dana 19. kolovoza 1942., naređeno nam je da se javimo kako bismo bili 'premješteni na istok'. Moji roditelji, Leo i Emmy Krell, bili su svjesni da se nitko od nji-

hovah prijatelja koji je poslušao takvu naredbu nije vratio. Pobjegli smo iz kuće, ništa nismo ponijeli", priča on.

Uspio je, kako kaže, slijedom čudesnih okolnosti završiti u domu Alberta i Violette Munnik i njihove 12-ogodišnje kćeri Nore. "Gotovo tri godine oni su riskirali živote jer su smatrali da je to ispravna stvar". Prva sjećanja na život kod Munnikovih sežu u njegovu dob od nešto više od dvije godine. Sjeća se da je sjedio u Albertovu krilu i učio ga zvati "sticem" a ne "tatom". Učio je i da ne smije

prići prozoru. Bio je dječak tamne kose u moru svijetlih glava. Brzo je usvojio osjećaj straha i opasnosti.

Kada priča o Nori naziva ju sjajnom starijom sestrom koja nikome nije rekla da ga skrivaju, a učila ga je i čitati i pisati. Osim slučaja kada ih je nehotice izložila golemoj opasnosti, u želji da Roberta odvede da vidi mamu, Nora je bila besprijekorna u čuvanju tajne. "Ja sam pak bio tih i poslušan. Nikad se nisam žalio i nisam plakao. Nikad. Sve do oslobođenja".

Kada je rat završio Robert nije želio napustiti dom Munnikovih, smatrajući ga svojim. Ali roditelji su mu kao i on preživjeli. Za razliku, priča on, od gotovo svih članova obitelji koji su ubijeni, uključivo bake i djedovi i s majčine i s očeve strane, i sve njegove tete i stričevi. "Sin moje tete Manie je preživio skrivajući se, slično kao i ja. Ali Mania je ubijena u Sobiboru a njezin muž u Auschwitzu. Tako je moj bratić ostao u obitelji koja ga je skrivala i spasila".

KAKO PREŽIVJETI PREŽIVLJAVANJE?

Oslobođenje za židovsku djecu bilo je zapravo bolno razdoblje. Pojavio se novi izazov: kako preživjeti preživljavanje. Kada je rat završio 1945. nisu puno znali, ali vijesti su se brzo širile: više od 80 posto od 140.000 nizozemskih Židova ubijeno je. "Prerano smo odrasli, bili smo preozbiljni. Postali smo stara djeca".

Krell kaže kako su neka djeca željela pričati, ali malo ih je odraslih bilo šta pitalo, smatrajući da imaju sreće što su preživjeli i što nisu bili završili u koncentracijskim logorima. "Uglavnom nas nitko nije pitao kako je bilo nama, što smo vidjeli, što nam se dogodilo ili kako se osjećamo", sa žaljenjem priča Krell. Nigdje nije bilo stručnjaka i židovska djeca puna traumi mjesecima i godinama nisu dobila nikakvu psihološku pomoć. "Bili smo tihi. To se od nas očekivalo. Ali bili

samo usamljeni, borili se s fragmentima sjećanja koja su bila bolna i nisu imala nikakvog smisla. Imali smo noćne more, one nikad ne prestaju".

"Moji roditelji i ja preselili smo se 1951. u Kanadu i tu sam osjetio pravo oslobođenje. Bila je to moja šansa da postanem normalan. Mi djeca naučili smo jezik i naučili se uklopiti".

TIŠINA JE JEZIK PREŽIVJELE DJECE

"Ipak, susretali smo se s pričama o ubojstvima židovske djece kroz priče preživjelih koji su bili prijatelji mojih roditelja", priča dalje. U sinagogi je upoznao muškarca koji je izgubio suprugu i dvoje djece u dobi od tri i pet godina. Bilo je i drugih koji su izgubili djecu. "Iz njihovih suza naučio sam plakati u tišini kao što sam naučio živjeti u tišini. Tišina je jezik preživjele djece."

Kaže kako o svojim iskustvima četrdeset godina nije nikome pričao. Što dijete može reći o svojem vlastitom iskustvu, o gubitku djetinjstva i mladenaštva, o strahu i neimaštini, odvajanju od roditelja?

Prekretnica je bila 1981. i prvo svjetsko okupljanje preživjele djece Holokausta u Jeruzalemu. Tu mi se, kaže, upalilo svjetlo. "Ima nas puno, preživjele djece Holokausta. Pronašli smo svoj glas, mi preživjeli,

i pronašli smo jedni druge. Mi smo se jedini mogli međusobno razumjeti".

DANAS JE NAJVAŽNIJE SAČUVATI SJEĆANJE

Krell dalje priča: Moje noćne more vezane su uz smrt. Smrt je bliska onima koji su preživjeli. Kao što je rekao Elie Wiesel, naš problem nije bio prilagoditi se ponovno normalnom životu. Naš je problem bio kako se prilagoditi smrti jer smo se na nju navikli.

Smrt je za nas izgubila značenje i morali smo ponovno naučiti gledati na nju očima ljudi koji nisu prošli užase.

On ističe da je danas najvažnije sačuvati sjećanje na žrtve. "Ne smijemo si dopustiti zaborav. Ne smijemo sudjelovati u ubojstvu sjećanja, što je i konačan cilj ubojica. Moramo poučavati. Moramo pamtit i naše gubitke. Ubijena židovska djeca ostavila su pregolemu prazninu. Nikad nećemo saznati na koji su način mogla pridonijeti čovječanstvu."

I završava: "Ono što smo sigurno naučili jest da se mržnja prema Židovima nikad ne zaustavlja na Židovima. Mi smo vaše upozorenje, mi odrasla, sada ostarjela djeca. Slušajte nas pažljivo. Mi vam nosimo poruku od tamo preko".

PROGRAM “TISUĆU DJECE” — SPAS S DRUGE STRANE OCEANA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Ralph Ransenberg imao je 14 godina kada se 10. ožujka 1938. godine ukrcao na brod koji ga je iz njegove rodne Njemačke trebao odvesti do SAD-a. Ralph je pobjedonosno mahnuo svome ocu, ne znajući da ga više nikada neće vidjeti.

Ralph Ransenberg bio je jedan od “tisuću djece” (u originalu “One Thousand Children” — OTC), sudionik malo poznate akcije spašavanja židovske djece iz nacističke Europe. U okviru te akcije, u kojoj su sudjelovale američke i europske organizacije, te brojni pojedinci, spašeno je oko 1.400 djece iz nacističke Njemačke ili drugih dijelova Europe tijekom Holokausta. Ta su djeca, u dobi od 18 mjeseci do 16 godina, u razdoblju od 1934. do 1945. godine bila odvedena direktno u SAD. “Tisuću djece” odnosi se međutim samo na onu djelu koja su stigla u SAD bez pratnje i čiji su roditelji ostali u Europi. Na samom početku ove akcije, radilo se o djeci čiji roditelji nisu mogli otići sa svojom djecom jer nisu mogli dobiti vize ili su imali drugih problema, a kasnije se radilo o djeci čiji su roditelji bili ubijeni.

U spašavanju ove djece sudjelovale su američke i europske organizacije kao i brojni pojedinci. Na početku nacističke vladavine i razvojem njihove ideologije postalo je jasno da nitko neće biti pošteđen progona i ubojstva, pa tako ni djeca. Djeci je često bilo posebno teško, pogo-

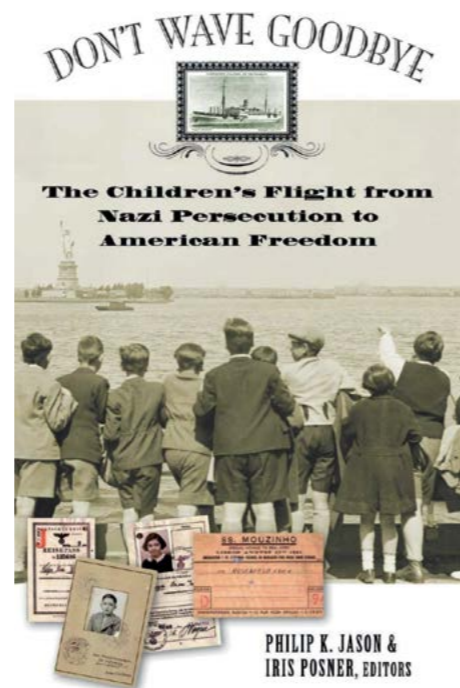
tovo ako bi izgubili roditelje i ostali sami. Većina organizacija i pojedinaca koji su pokušavali pomoći židovskoj djeci u tom razdoblju pobrinuli su se za to da djeca ostanu uglavnom u zapadnoj Europi a bilo je nekih slučajeva kada su djeca bila poslana u tadašnju Palestinu.

Program OTC-abio je jedini koji je uspješno spasio djecu i prebacio ih u SAD. Uglavnom se radilo o vrlo tihim operacijama kako bi se izbjegao bilo kakav publicitet. A organizatori ove akcije vrlo su rano shvatili opasnost koja se nadvila nad europske Židove.

Prva mala skupina od šestoro djece stigla je u New York u studenome 1934. godine. Nakon toga je uslijedilo još nekoliko manjih skupina djece, tako da je prvih godina provođenja ove operacije u SAD stizalo godišnje stotinjak židovske djece. Ta su djeca bila smještena u udomiteljske obitelji koje su se javljale na poziv židovskih kongregacija kojima su pripadali.

Većina djece stigla je u SAD zahvaljujući programima privatnih agencija za izbjeglice poput programa za pomoć njemačko-židovskoj djeci, a pomagali su i JOINT, Američki židovski odbor, Američki židovski kongres, Nacionalno vijeće židovskih žena te Kvekeri.

Djeca su ponekad nekoliko mjeseci bila smještena na posebnim mjestima

u Europi a tek nakon nekog vremena bi bili slani u SD.

U nekim slučajevima roditelji su sami uspjeli pronaći sponzore za svoju djecu ili su djecu slali svojim obiteljima u SAD.

Nakon Kristalne noći povećao se broj djece koja su bila ugrožena i koja su morala napustiti Europu pa su tako i grupe djece koja su stizala u SAD postale veće.

Program OTC bio je takav da su se brinuli za djecu sve do njihove 21 godine,

brinuli su se da djeca steknu potrebno obrazovanje te da ne padnu na teret američkog društva. Osim toga, pazilo se i na to da židovska djeca budu smještena u židovske domove.

Najveći dio djece koja su sudjelovala u ovom programu bio je iz Njemačke, Austrije i Čehoslovačke, a određeni broj djece stigao je i iz Francuske, Belgije, Nizozemske i Luxembourga. Nažalost vrlo je malo djece uspjelo biti spašeno iz istočne Europe.

Ralph Ransenberg zahvalan je SAD na tome što su mu spasili život, te je ističe kako 1938. godine “u nacističkoj Njemačkoj nije bilo života za 14-ogodišnjeg židovskog dječaka”:

Kada se ukrcao na brod za SAD sa sobom je imao kutijicu s Nivea kremom, 10 dolara u nacističkim Reichsmarkama i papire koje je trebao predati rođacima svoga oca u Kansas Cityju. Budući da nije govorio engleski, stavili su ga u niži razred, te je tako bi s djecom koja su bila pet godina mlađa od njega. Ali uskoro je naučio jezik, stekao prijatelje, počeo se baviti sportom te završio škole. S 18 godina prijavio se u vojsku i bio je poslan u Italiju. A tek nakon rata, kada je radio za obavještajnu vojnu službu na suđenju u Nuerenberu otkrio je sudbinu svoje obitelji.

Obitelj Ransenberg živjela je prije rata u malom gradu Wennemenu gdje je Ralphov otac Jakob bio mesar, s odlikovanjem iz Prvog svjetskog rata. Ali dolaskom nacista na vlast život je postao sve teži za Jakoba, njegovu suprugu Mathilde i njihovo šestoro djece.

Jakob je 1937. godine bio prisiljen zatvoriti svoju radnju a Ralph, kao ni ostala židovska djeca, nije smio pohađati školu. Kada je jedna žena iz židovske organizacije upitala Jakoba želi li poslati jedno od svoje djece u SAD, on je rekao da tu priliku ne smije propustiti.

“Moj otac je želio da čitava obitelj ode u SAD, ali to nije bilo moguće. Izabrali

su mene jer sam bio najstariji. Bila je to prava avantura”, sjeća se Ransenberg.

Razdoblje koje su djeca provela čekajući odlazak u SAD bio je vrlo težak. Radilo se od djeci koja su već prošla velike traume, često ostavljen bez domova i obitelj. Radilo se o prestrašenoj i istraumatiziranoj djeci.

“Moj otac je želio da čitava obitelj ode u Ameriku, ali ja sam izabran jer sam bio najstarije dijete. Bila je to prava avantura”, priča Ralph.

Sljedeće dvije godine, primao je očajnička pisma od svojih roditelja u kojem su ga molili da pronađe udomiteljske obitelji za svoju braću. Ali pravila programa su bila vrlo stroga. Kako bi se spriječilo da djeca padnu na teret društva, američke vlasti su zahtijevale da se udomiteljske obitelji obvezuju da će sponzorirati dijete do 21 godine života, uključujući i odgovarajuće obrazovanje.

“Možete li zamisliti kako je bilo teško obvezati se na tako nešto za obitelji koje su tek izašle iz razdoblja depresije? Morali su djetetu dati krevet i nije smjelo biti više od dvoje djece u jednoj sobi”; objašnjava Posner.

S obzirom da su samo obitelji iz dobrostojećih krugova to mogle osigurati,

većina djece iz ovog programa ima vrlo pozitivna iskustva i dobili su dobro obrazovanje.

Ransenberg kaže da se nikada nije osjećao krivim zbog svog dobrog života u Americi, jer to je bilo nešto što su njegovi roditelji priželjkivali za svu svoju djecu.

Ransenbergov 15-ogodišnji brat Gunter bio je 1942. godine javno obješen jer je u igri snježnom grudom pogodio jednu njemačku djevojčicu. Zbog šoka koji je uslijedio kada je primila tu vijest njegova je majka dobila srčani udar i preminula. Njegov otac, braća Heinz i Alfred i sedmogodišnja sestra Inge iste su godine živote izgubili u koncentracijskom logoru. Ali njegov brat Fred oslobođen je iz logora Bergen-Belsen u travnju 1945. godine i preselio se u Izrael. Kada su se braća ponovno sreli u Tel Avivu 1950. godine, Ransenberg je upoznao i tjedan dana kasnije oženio bugarsku Židovku imenom Shelly. Zajedno su dobili troje djece, a nakon što je Shelly preminula, Ransenberg je sreo svoju drugu suprugu Marlene.

Ralph je svojoj djeci pričao o sudbini koju je doživio. I o sretnoj okolnosti koja mu je pomogla da toj nesretnoj sudbini izbjegne.

DJECA WINDERMERE

PIŠE: F. B.

Ujutro 14. kolovoza 1945. godine tristotinjak židovske djece ukrcalo se u Pragu u deset zrakoplova tipa Stirling. U svakom zrakoplovu bila je skupina od tridesetak djece. “Dobili smo kriške kruha. Mislili smo da je to kolač”; sjeća se Arek Hersh, koji je tada imao 16 godina.

Osam sati kasnije sletjeli su u bazu britanskog zrakoplovstva u blizini Carlislea. Ova su djeca bili prvi sudionici pionirskog programa rehabilitacije, u sklopu kojeg su dječaci i djevojčice iz radnih i koncentracijskih logora u istočnoj Europi bili prebačeni u Britaniju kako bi tamo pronašli nove obitelji i započeli s novim životom. Njihov put uvijek je bio u dirljivom filmu “The Windermere Children” (Djeca Windermerea) Simon Blok. Film je bio prikazan na BBC-u u okviru obilježavanja 75. godišnjice oslobođenja Auschwitza.

Arek Hersh danas ima 91 godinu. Gotovo pedeset godina nikome nije govorio o svom iskustvu iz Holokausta. O tome nisu znale ni tri njegove kćerke, a ni njegove dvije supruge. A onda je 1995. godine odlučio da je vrijeme da sve to stavi na papir. Riječi su dolazile jako polako.

Prije rata Hersh - koji se tada prezivao Herszlikovicz — živio je sa svojim roditeljima, bratom i tri sestre u gradu Sieradzu u Poljskoj. Njegov je otac izrađivao čizme. Kada su nacisti stigli u Poljsku, prvo su tražili njegova oca ali on je pobjegao, zatim su došli po njegovog brata ali

i on je uspio pobjeći. I onda su pokupili 11-ogodišnjeg Areka i odveli ga u radni logor. Jedna od njegovih zadaća bilo je čišćenje prostorija zapovjednika logora, koji bi Hersh svakoga dana ostavio malo kruha na stolu. To nije bilo mnogo, ali Hersh vjeruje da mu je to spasilo život.

“Na početku u logoru je bilo 2.500 muškaraca. Nakon 18 mjeseci bilo nas je samo 11 živih. Ja sam bio jedan od njih”, prisjeća se.

Godine 1944. deportiran je u Auschwitz gdje je lagao o svojim godinama i sposobnostima jer je nacistima želio dokazati da im je potreban i da tako ostane na životu. “I tako su me poslali na desnu stranu za vrijeme selekcije. A 180 djece otišlo je na lijevu stranu. I svi su bili ubijeni”; dodaje.

Auschwitz nije bila posljednja stanica na njegovom putu po logorima: prošao je i Buchenwald te pred kraj rata bio u Theresienstadtu u Čehoslovačkoj. Logor su 8. svibnja 1945. oslobodile sovjetske snage i Arek je izabran u Odbor za brigu o djeci iz koncentracijskih logora u organizaciji britanskog filantropa Leonarda Montefiorea, vodeće figure anglo-židovske zajednice. Montefiore je uvjerio britansku vladu da prihvati 1.000 raseljene djece u dobi od 8 do 16 godina. Britanska vlada je pristala pod uvjetom da troškove snosi židovska zajednica. Na kraju je u sklopu tog programa u Britaniju stiglo 650 dječaka i 80 djevojčica.

U kakvom su fizičkom i mentalnom stanju ta djeca? Kako se može uopće započeti s njihovim oporavkom, kada su u većini slučajeva ta djeca bila jedini članovi obitelji koji su preživjeli? Kako

možemo uopće pokušati zamisliti što oni prolaze u svojim glavama? To su bila pitanja s kojima su se suočili terapeuti i edukatori u Windermereu koji su u kolovozu 1945. trebali pomoći djeci iz koncentracijskih logora.

Nakon što su avionima dovezeni u Britaniju, 300 djece bilo je odvedeno na imanje Calgarth pored sela Troutbeck Bridge, udaljenom kilometar od jezera Windermerea. Djecu su tamo bila smještena i dobila su sve što im je bilo u tom trenutku potrebno: krevet, noćni ormarić, malu prostoriju za spavanje. Za većinu djece to je izgledalo poput raja. Većina djece zaboravila je što znači spavati u krevetu s čistom posteljinom, što znači posjedovati četkicu za zube.

“Osjećali smo se poput ljudskih bića. Prema nama su se ponašali s poštovanjem”, sjeća se Mayer Hersh, koji je preživio nekoliko koncentracijskih logora, među ostalima i Auschwitz i Buchenwald. Kada su se prvoga jutra u Windermereu probudili i otišli na doručak činilo im se da su u raj.

Program Windermere nije toliko poznat poput inicijative Kindertransporta kojom je u Britaniju 1938. i 1939. dovedeno oko 10.000 uglavnom židovske djece. Neki britanski političari tvrdili su tada da se radi o humanitarnoj zadaći. “Došao sam od vas zatražiti da pomognete žrtvama, ne prirodne katastrofe, ne potresa, već eksplozije neljudskosti jednog ljudskog bića prema drugome”, kazao je tadašnji premijer Lord Baldwin.

Prioritet je bio da se djeci pronađe odjeća i da se sazna što se dogodilo s njihovim obiteljima. Crveni križ je osigurao

odjeću ali ona je često bila čudnih oblika i veličina, pa su djeca danima hodala u donjem rublju dok nisu uspjela dobiti odgovarajuću odjeću.

“Počeli smo živjeti normalno, koliko je to bilo moguće. Neka djeca su nam dovezla bicikle ali mi nismo razumjeli što nam govore. Nismo govorili ni riječi engleskoga”, sjeća se Herch.

Protjeklo je neko vrijeme dok nisu dobili novosti o svojim obiteljima. Za neke to je bilo razdoblje u kojem su se nadali čudu. Jedan od najpotresnijih trenutka filma “The Windermere Children” je trenutak kada se jedno dijete ponovo sastaje sa svojim davno izgubljenim bratom, za kojeg je rečeno da je ubijen.

Većini djece preostala je samo tuga. Hersh je saznao da je od njegove obitelji preživjela samo njegova starija sestra Mania koja je pobjegla u Sovjetski Savez.

Djeca nisu dobivala pravu psihološku pomoć, smatralo se da je važno da djeca povrate svoju snagu i zdravlje. Ohrabrivale ih se da plivaju u jezeru, da igraju nogomet, učili su ih engleski jezik. Većina djece nije govorila neki specifični jezik “govorili su neke riječi na ruskom, neke riječi na njemačkom, na jidišu”.

Ideja je bila da se djecu dovede na “normalno” mjesto gdje se mogu družiti s drugima koji su prošli sličnu sudbinu, i da slobodno jedni s drugima razgovaraju, ako to žele. Dr. Oscar Friedmann, psiholog i židovski izbjeglica iz Njemačke, bio je zadužen za brigu o djeci. Njegova je psihologija bila jednostavna: kako bi im se pomoglo u rehabilitaciji i povratku u civilizirano društvo, djeci treba dati maksimalnu količinu slobode. Jedina pravila koja su im se postavljala bila su ona koja su im se mogla jednostavno objasniti.

Užasi koje su djeca proživjela su ih povezala, sjeća se medicinska sestra Maureen Livingston. “Bili su poput grupe, razmišljali su poput grupe, ponašali su se poput grupe”, objašnjava.

Lokalni žitelji sjećaju se kako nikada prije nisu vidjeli takvu djecu.

“Bili su tako tužni. Nisu pokazivali nikakvo veselje”, prisjeća se Colin Heighton. Ovaj program je bio vremenski ograničen, trebao je trajati četiri mjeseca tijekom kojim su mlađa djeca trebala biti stavljeni na

skrb u udomiteljske obitelji dok su stariji trebali živjeti u hostelima i pripremati se za rad. Hersh se prvo preselio u Liverpool a zatim je otišao u Manchester. Ipočeo živjeti neki drugi život. Danas često drugoj djeci govori o svojim iskustvima djeteta-žrtve Holokausta.

SPOMENICI I MEMORIJALI U ZNAK SJEĆANJA NA DJECU STRADALU U HOLOKAUSTU

PIŠE: J. C.

Kako žive gradovi, sela i mjesta koja su ostala bez djece tijekom Holokausta? Na nekim od tih mjesta izgrađeni su spomenici u znak sjećanja na izgubljenu djecu, na izgubljenu budućnost. Najpoznatiji spomenik svakako je memorijal djeci u Yad Vashemu ali dirljivi spomenici podignuti su i u drugim gradovima u svijetu.

Memorijalni centar za žrtve i heroje Holokausta Yad Vashem u Jeruzalemu zatražio je 1976. godine izraelsko-kanadskog arhitekta Moshe Safdija da osmisli i dizajnira muzej posvećen 1.5 milijuna djece koja su ubijena u Holokaustu. Safdie je iznio protuprijedlog o izgradnji dječjeg memorijala. Gradnja je trajala sve do 1987. godine, a velika financijska sredstva dali su Abraham i Edita Spiegel čiji je sin Uziel ubijen u Auschwitzu u dobi od dvije i pol godine.

Ovaj jedinstveni memorijal ustvari je podzemna struktura u koju se ulazi kroz lučni prolaz nastao prirodnim izbočenjem stijena. Posjetitelj zatim kroz stijenju ulazi u podzemnu prostoriju unutra kojeg svijetla sjećanja osvjetljava osmerokutnu prostoriju.

Ta jedna jedina svijetla multiplicira se u beskonačnost u svim smjerovima

SPOMENICI I MEMORIJALI — YAD VASHEM

zahvaljujući polu-reflektirajućim staklenim pločama i ogledalima koje se nalaze na zidovima, stropu i podu prostorije. Memorijalne svijetle dio su židovske tradicije sjećanja onih koji više nisu s nam,

a u ovom memorijalnom centru svijetla stvaraju utisak milijuna zvijezda koje sjaje. Dok posjetitelj prolazi tim putem u pozadini odjekuju imena ubijene djece, njihova dom i zemlja porijekla. Posjeti-

SPOMENICI I MEMORIJALI — LIDICE

telj prolazi kroz ta reflektirajuća svjetla, izlazi na terasu s koje pogled puca na planine Judeje.

Spomenik sjećanja na djecu — žrtve Holokausta nalazi se na židovskom groblju u ulici Okopowa u Varšavi. Izgradnju spomenika financirao je Jacek Eisner. Spomenik se sastoji od visokih zidova geto s bodljikavom žicom do kojih vode ploče postavljene u obliku menore. Ostaci geta nalaze se ispod spomenika, a na površini se nalaze fotografije židovske djece stradale tijekom Drugog svjetskog rata. Na spomen-ploči natpis je na poljskom, hebrejskom i engleskom jeziku: “U sjećanje na milijun židovske djece koju su ubili njemački barbari 1939. – 1945.”. Na spomeniku se nalaze još dvije spomen-ploče a na jednoj piše “Baka Maša

imala je dvadesetoro unučadi. Baka Hana imala ih je jedanaest. Jedino ja sam preživio. Jacek Eisner”.

U češkim Lidicama nalazi se spomenik koji je u bronci osmislila Marie Uchytilova. Izgrađen je u sjećanje na 82 djece iz Lidica koje su ubijeni u Chelmu u ljeto 1942. godine. Gradnja spomenika započela je 1980. a dovršen je tek 2000. godine, deset godina nakon što je autorica preminula. Autorica se prije nego što je krenula u ovaj projekt sastala s majkama ubijene djece kako bi bolje osvijestila izgled ubijene djece, a pregledala je i puno fotografija. Rad na spomeniku završio je nakon njezine smrti njezin suprug Jiri Hampel. Spomenik je financirala češka vlada kao i privatni donatori.

Prije tri godine i glavni grad Francuske spomenikom je odao počast ubijenoj židovskoj djeci. Spomenik je posvećen sjećanju na 11.450 židovske djece deportirane iz Francuske od 1942. do 1944. godine.

Većina te djece ubijena je u koncentracijskim logorima. Neki od preživjelih bili su na otvaranju spomenika u Parizu. Spomenik je osmislio španjolski kipar Casto Solano, a predstavlja metalne figure djece u različitim veličinama. Jednostavnost strukture održava veliku hrabrost, snažnu poput željeza, u kombinaciji s mekim, transparentnim duhom djeteta. Veće dijete stoji iza manjeg djeteta, kao da ga pokušava zaštititi. Spomenik se nalazi na povijesnom groblju Pere-Lachaise.

ZID OD ŽUTIH CIGLI U BERLINSKOJ OSNOVNOJ ŠKOLI

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kada je Christa Niclasen počela predavati u osnovnoj školi Löcknitz 1986. godine slučajno je pronašla rukom pisani dnevnik nekadašnjeg ravnatelja škole. Kada je došla do stranica sa zapisima o onome što je uslijedilo nakon Kristalne noći u studenome 1938. godine, nije mogla lako zaboraviti ono što je pročitala.

“Pisao je da je došlo vrijeme da se škola očisti od Židova jer su oni bili preopasni za njemačku rasu, i da od toga dana u našoj školi ulazak više neće biti dozvoljen židovskoj djeci. I od tog trenutka, u školi više nije bilo židovske djece”, govori Niclasen.

Škola Löcknitz nalazi se u berlinskoj četvrti u kojoj je tada živjelo oko 16.000 Židova. Među brojnim uglednim Židovima koji su živjeli u toj četvrti bili su Albert Einstein, teolog Leo Baeck, sociolog Erich Fromm te autor Alfred Kantorowicz. Škola je bila izgrađena na mjestu gdje se nekada nalazila sinagoga.

Niclasen je razmišljala o tome kako je njezino vlastito obrazovanje u njezinom rodnom gradu Braunschweigu bilo ograničeno. Rođena 1951. godine sjećala se da je slušala priče svog djeda. “Pričao mi je priče o ratu i kako je to bilo strašno. U školi sam samo naučila da je Drugi svjetski rat trajao od 1939. do 1945. godine”. Ako je željela saznati više, morala je čitati knjige i gledati filmove.

Christa Niclasen odlučila je da će svoje učenike naučiti o židovskoj če-

tvrti i kulturi koja je nekada okruživala njihovu školu.

Kada je 1994. godine postala ravnateljica škole, ona i njezina kolegica Waltraud Hardtke pokrenule su neizbrisiv plan učenja. Koristili su knjigu sjećanja s imenima 6.000 Židova koji su živjeli u toj četvrti i koji su bili ubijeni u koncentracijskim logorima. Učenici šestih razreda dobili su zadatak da izaberu osobu koja ih zanima. Neki učenici su odabrali osobu koja je živjela u njihovoj ulici ili osobu s kojom su dijelili isti datum rođenja.

Učenici su zatim dobili žute cigle na koje su ispisali ime, datum rođenja i

mjesto i datum smrti osobe koju su odabrali. Zatim su cigle postavili u školsko dvorište i tako je započela izgradnja zida koji svake godine pomalo raste. Svaki učenik je prilikom postavljanja svoje cigle izgovarao: “Mislim na ovu osobu jer...” i zatim bi okupljenima ispričao neke od podataka o određenoj osobi.

Danas je ovaj projekt nazvan “Denkmal an jüdische Mitbürger” — svojevrsna igra riječi koja znači Memorijal-pomisli na židovske susjede — postao školska tradicija. Učenici su do sada postavili 1.500 žutih cigli.

I za razliku od zidova koji razdvajaju ljude, ovaj zid od žutih cigli privlači po-

sjetitelje iz čitavog svijeta koje zanima ovaj jedinstveni projekt i način na koji škola uči svoje učenike o židovskoj povijesti. Posjetitelji su uključivali učenike iz drugih škola, političare i zvijezde.

Među gostima koje su učenici najviše čekali bili su i nekadašnji židovski učenici te škole koje su se vratili u svoju školu nakon što su iz nje bili istjerani 1939. godine. Kada su pričali svoje priče, učenici su bili dirnuti. “Mislim da djeca u dobi od 11 ili 12 godina mogu razumjeti kako je to bilo strašno čak i ako im ne daje činjenice. Kada naši učenici slušaju očevice, vidim i osjećam kako su dirnuti. Mislim da je važno da djeca to nauče, kako se prošlost nikada ne bi ponovila”, ističe Christa Niclasen. Sjeća se i jednog dječaka, iz

palestinske obitelji, koji je rekao da ne želi sudjelovati u bilo kojoj aktivnosti koja odaje počast Židovima. Ali kada je saslušao priče o onome što se dogodilo, brzo je promijenio mišljenje i sam postavio jednu žutu ciglu.

Baka Judithe Blumenheim, Helene rođena je 1867. godine i jedna je od onih koja se nije vratila iz logora. Blumenheim je saznala za projekt škole Löcknitz nakon što je Christa Niclasen pomogla u postavljanju kamena spoticanja ispred kuće u kojoj je nekada živjela njezina baka. Godine 2009. u memorijalni zid je dodana 800-ta žuta cigla s imenom njezina oca Ernst-Alfreda Blumenheima. “Povezala sam se s djetetom koje je izabralo ime moga oca. To je bio jedan od

najsretnijih trenutaka u mom životu, jer moj otac nikada nije dobio grob”, priča Judith Blumenheim.

Peter Zander imao je 11 godina kada je njegova obitelj napustila Berlin i otišla u Englesku 1933. godine. Peter Zander nikada neće zaboraviti trenutak kada je ugledao zid.

“Nisam mogao ni zamisliti što će se dogoditi. Ušli smo u dvorište, djeca su se igrala. Vidio sam dugi, žuti zid. Vidio sam cigle s crnim slovima, s dječjim rukopisom. Rasplakao sam se”, priča Peter Zander.

Taj zid puno je više od spomenika, smatra Zander. “To je podsjetnik na dobra vremena, kada su Židovi jednostavno bili njemački građani, kada su bili jednostavno Berlinčani”, dodaje.

MJESTO ROĐENJA: BERGEN-BELSEN

PIŠE: NATAŠA BARAC

Bergen-Belsen ime je koje i danas izaziva jezu. Mjesto je to na kojem su počinjeni neki od najstrašnijih nacističkih zločina tijekom Drugog svjetskog rata. Bergen-Belsen osnovan je 1940. godine kao logor za ratne vojne zarobljenike, ali 1943. godine jedan dio logora postao je koncentracijski logor. Do kraja rata u Bergen-Belsenu stradalo je više od 50 tisuća logoraša, među njima je bila i Anna Frank, čije ime je postalo jedan od simbola patnji i sudbina djece Holokausta.

Britanska vojska je 15. travnja 1945. godine oslobodila logor u kojem je pronašla 60 tisuća logoraša, većinom u teškom stanju. Britanski vojnici u logoru su pronašli i 13 tisuća tijela koja su ležala nepokopana. Užasi ovog logora dokumentirani su na fotografijama i snimljeni na filmskoj traci i svijet je postajao svjestan dijela onoga što se dogodilo tijekom Holokausta, te je stoga ime "Bergen-Belsen" postalo ime koje je javnost diljem svijeta dugo vremena povezivala s nacističkim zločinima.

Ali nakon kraja Drugog svjetskog rata na ovom užasnom mjestu britanske su snage osnovale logor za raseljene osobe i to je bio jedini isključivo židovski logor u britanskoj zoni u poslijeratnoj Njemačkoj. U tom se logoru nalazilo 11 tisuća ljudi. A u sklopu logora nalazila se i bolnica Glyn

Hughes, bolnica koja je ime dobila po prvom savezničkom liječniku koji je ušao u koncentracijski logor Bergen-Belsen.

U toj bolnici u logoru za raseljene osobe u razdoblju od 1946. do 1950. godine, kada je logor raspušten, rođeno je 2 tisuće židovske djece. Djeca rođena u razdoblju nakon Holokausta simbolizirala su novi

život za svoje roditelje, koji su iskusili velike gubitke i borili se s raznim strahovima, osjećajem krivnje, zdravstvenim i drugim tegobama.

Neki roditelji svojoj djeci nisu željeli pričati o svemu što su prošli prije njihovog rođenja. Djeca rođena u Bergen-Belsenu, baš kao i drugi pripadnici druge i treće

generacije preživjelih žrtava Holokausta, sa sobom nose teško nasljeđe puno tajni i ožiljaka ali svi pokazuju i dokazuju i veliki optimizam i snagu.

Jedan od onih koji je rođen u Bergen-Belsenu je i Menachem Rosensaft, glavni savjetnik Svjetskog židovskog kongresa i predsjednik Međunarodne mreže preživjele židovske djece. Menachem Rosensaft rođen je u bolnici Glyn Hughes 1948. godine. Njegov otac Josef Rosensaft bio je čelnik Središnjeg odbora oslobođenih Židova u britanskoj zoni, ustvari predvodio je 50 tisuća preživjelih koji su određeno vrijeme proveli u logoru za raseljene osobe od travnja 1945. do kolovoza 1950. godine. Njegova majka Hadassah Bimko Rosensaft, bila je liječnica koja je radila s britanskim vojnim liječnicima i brinula se za desetke tisuća teško bolesnih preživjelih žrtava Holokausta.

I Josef i Hadassah Rosensaft preživjeli su Auschwitz u kojem su izgubili praktički sve članove svojih obitelji, uključujući i svoje supružnike i djecu. Menachemovi roditelji svom su sinu vrlo otvoreno pričali o svojim iskustvima iz Holokausta, a on je često pratio svoje roditelje na sastancima koje su organizirali s preživjelim žrtvama Holokausta.

"Moji roditelji su mi pričali o životu u logoru za raseljene osobe. Bili su pozitivni i zanimljivi. Obožavao sam slušati o tome kako je moj otac sreo Davida Ben-Guriona kada je on posjetio logor 1945. godine"; sjeća se Menachem Rosensaft.

Psiholozi smatraju da je činjenica da su preživjele žrtve u logoru za raseljene osobe odmah počele organizirati život zajednice bila jako važna za njihovu prilagodbu novome životu i svim izazovima koji su na njih čekali.

Jedna od onih koja je svoj život, osobni i profesionalni, posvetila upravo istraživanju života preživjelih žrtava Holokausta i njihove djece je dr. Yaffa Singer, klinička

psihologinja iz Izraela. Ona i njezin brat Yitzhak Singer rođeni su 1946. godine i bili su prvi blizanci rođeni u logoru za raseljene osobe u Bergen-Belsenu.

A kako je izgledao život djece u tom logoru? Aviva Tal, rođena 1947. godine, sjeća se kako su joj roditelji pričali da su sobu dijelili s još jedanaest drugih osoba. Njezina kolijevka nalazila se u središtu prostorije, a njezina je majka za nju imala samo dvije pelene koje je morala prati i sušiti na peći. Ali Aviva se tog razdoblja sjeća sa sjetom. "Svi su me mazili i pazili. Sve žene su za mene šivale haljine i nikada nisam hodala jer me uvijek netko želio nositi. Cijela se zajednica brinula za djecu. Veliki broj žena zbog posljedica rata nije mogao imati

djecu. Stoga je svako dijete bilo čudo", objašnjava Aviva.

Djeca rođena u Bergen-Belsenu često se vraćaju na mjesto na kojem su rođeni. Psihologinja Dina Lichtman imala je 22 godine kada se 1970. godine prvi puta vratila u Bergen-Belsen na mjesto na kojem su se njezini roditelji, preživjele žrtve Holokausta, upoznali i gdje je ona rođena.

"Često moje pacijente pitam koji je bio odlučujući trenutak u njihovim životima. U mom slučaju, odlučujući trenutak u mom životu dogodio se još prije mog rođenja", kaže Dina Lichtmann.

Za Dinu Lichtmann i dvije tisuće druge židovske djece Bergen-Belsen je mjesto njihova rođenja ali i mjesto koje ih je na mnogo načina odredilo.

PAR KOJI JE SPASIO ROMANA POLANSKOG PROGLAŠEN PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Bračni par koji je u Drugom svjetskom ratu od nacista spasio Romana Polanskog, danas 87-ogodišnjeg redatelja a tada desetogodišnjeg židovskog dječaka, proglašen je u listopadu Pravednicima među narodima. Na svečanost u poljski grad Gliwice stigao je i sam Polanski. Njegov je dolazak držan u tajnosti kako bi se izbjegli bilo kakvi prosvjedi vezani uz njegovo ime. Polanskog naime već desetljećima traže Sjedinjene Države pod optužbom za silovanje, ali to je neka druga priča. Uostalom, kako je rekao Joel Zisenwine, ravnatelj odjela za Pravednike među narodima u Yad Vashemu, “priznanje se dodjeljuje spasiocima, a ne preživjelome”. “Priznanje je za ono što su ti ljudi učinili u tom vremenu kada su izložili vlastiti život da spase dijete. Nitko naravno ne

može znati što će se dogoditi s ljudima kada odrastu. To sa spašavanjem nema nikakve veze”, objasnio je.

Titulu Pravednika među narodima dobili su posthumno Stefania i Jan Buchala. “Unatoč njihovoj teškoj ekonomskoj situaciji, par je prihvatio židovskog dječaka kao svojeg i zaštitio ga”, precizirao je Yad Vashem. Po broju osoba koje su stekle titulu Pravednika među narodima Poljska zauzima prvo mjesto - takvo je priznanje primilo preko 7000 Poljaka.

Polanski je imao samo šest godina kada je 1939. nacistička Njemačka okupirala Poljsku te je obitelj Polanskog, kao i drugi Židovi, bila zatvorena u krakovski geto. Otac ga je uspio prokrijumčariti iz geta uz pomoć prijatelja a primili su ga Buchale, pobožni katolički seljaci, roditelji troje male djece, i skrivali ga od 1943. do kraja rata u svojoj kući u selu Wysoka. “Bez razmišljanja, vođena samo ljubavlju za drugu osobu, Stefania je riskirala svoj život, život svog supruga i djece, skrivajući me u svojoj kući skoro dvije godine”, rekao je Polanski u svom svjedočenju za Memorijalni centar Yad Vashem. “Unatoč njihovom siromaštvu i nedostatku hrane, ona me skrivala i hranila”. U svojoj autobiografiji prisjeća se njihove “zapanjujuće” ljubaznosti a Stefaniu opisuje kao “snažnu”, “energičnu” i “senzitivnu” osobu. Majka Romana Polanskog ubijena je u Auschwitzu, a otac je poslan u Mauthau-

sen i uspio je preživjeti. Na svečanost u Poljsku došao je Stanislaw Buchala, unuk Buchalovih koji su oboje umrli 1953. Polanski je nekoliko puta posjetio njihovo selo nakon rata u nadi da će ih pronaći, ali bez uspjeha. Tek 2017. Polanski se susreo s njihovim unukom zahvaljujući radu na filmu “Polanski, Horowitz”. Taj dokumentarni film, čija se premijera očekuje 2021., pripovijeda djetinjstvo Romana Polanskog i njegova dugogodišnjeg prijatelja, fotografa Ryszarda Horowitza koji je također preživio Holokaust.

Producentica filma Anna Kokoszka-Romer prisjeća se prvog susreta, kada je Stanislaw Buchala Polanskome pokazao stare fotografije. “Polanski je bio dirnut. A Stanislaw Buchala bio je sretan što je konačno doznao nešto više o svojoj obitelji”, ispričala je.

Buchalin pokojni otac Ludwik, sin Stefanie i Jana, pričao mu je da je rastao s “bratom” koji se poslije rata preselio u SAD i nije znao da je njegov “brat” postao slavni redatelj. Stanislaw je filmskoj ekipi koja ga je pronašla rekao da se ponosi svojim “herojskim” djedom i bakom.

Roman Polanski danas živi u Francuskoj i ima francusko i poljsko državljanstvo. Redatelj je među ostalim povijesne drama “Pijanist” o slavnom poljsko-židovskom pijanistu Wlodeku Szpilmanu za koju je dobio Oscara, Zlatnu palmu u Cannesu i sedam francuskih nagrada Cesar.

ONI SU TREBALI VLADATI SVIJETOM

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Tko nikad nije čuo za pjesme Mamma Mia, Dancing Queen, Fernando, S.O.S., Money Money? Ili slavni Waterloo s Eurosonga 1974. godine? Svi su pjevušili te jednostavne i lako pamtljive stihove na pop ritmove. Oni zagriženiji pratitelji ABBA-e čak su i znali imena svih članova grupe: Agnetha, Björn, Bennie, Anni-Frid, dva para koja su tokom glazbene karijere i ozakonili svoje veze. No, tko je 1970-ih znao za obiteljsku tajnu vlasnice zadnjeg slova ABBA-inog palindroma — Anni-Frid Lyngstad? Osim novinarskog žutula o propalim vezama i brakovima, karijeri kabaretske pjevačice i ostalom, nije se previše govorilo o podrijetlu ove talentirane švedske pjevačice. Koja ustvari i nije bila Šveđanka. Anni-Frid rodila se 15. studenoga 1945. u norveškom Narviku. Wikipedija izbacuje rečenicu o njemačko-norveškom podrijetlu. Za sve bolje poznavatelje povijesti, Anni-Frid je ustvari plod jednog ludog pokusa iz nacističkog razdoblja, plana nastanka superiorne arijevske rase koja je trebala vladati svijetom. Njen otac bio je časnik SS-a, a u Norveškoj se našao za vrijeme njemačke okupacije ove skandinavske države (1940. – 1945.). Anni-Frid (ili Frida) bila je dijete tzv. Lebensborn programa, plana da snažne i germanski čiste

ONI SU TREBALI VLADATI SVIJETOM HIMMLER S POLJSKIM DJEČAKOM ARIJEVSKOG IZGLEDA, IZVOR INTERNET

Skandinavke rađaju djecu probranim njemačkim časnicima u svrhu stvaranja arijevske rase savršenog genetskog koda. Tijekom tog projekta rođeno je nekoliko tisuća djece koja su kasnije trebala naseliti Ostland (Istočnu Europu). I to nakon što je Nijemci masovnim ubojstvima,

logorima, izrabljivanjem i progonima “očiste” od neželjenih Slavena, Židova, Roma i ostalih “devijantnih žitelja”. Nakon Hitlerova sloma, ova su djeca doživjela samo ponižavanja i netrepeljivost od strane norveških susjeda i vlade pa je čak postojao plan da se njih 8.000 preseli

u daleku Australiju. Frida je, uslijed progona Tyskerbarnasa (tako su ih nazivali), u dobi od nepune dvije godine s bakom i majkom odselila u susjednu Švedsku. Svog oca Alfreda Haasa upoznat će tek trideset godina kasnije. To je obiteljska priča poznate Anni-Frid iz ABBA-e. Što je s ostalima?

Dvanaest tisuća arijevske djece nije moglo popuniti ogroman prostor Istočne Europe. Pa je u monstruoznom Himmlerovom mozgu sinula jedna zamisao — zašto već rođenu djecu, koja se svojim izgledom savršeno uklapaju u arijevsku rasu, ne bi oteli iz ruke njihovih nečistih roditelja, predgojili ih u nacističkom duhu i pretvorili u savršene Nijemce? Nešto poput politike osmanskih sultana koji su porobljenim narodima Europe otimali male dječake za popunjavanje elitne vojske janičara. Himmleru je ideja navodno došla dok se još bavio peradarstvom, na svojoj je farmi težio zadržati samo čiste bijele piliće kao najbolje, a ostali ga nisu zanimali. Britanski Daily Mail svojedobno je objavio članak o Folkeru Heineckeu, čovjeku čije je djetinjstvo prekinuto upadom Wehrmachta na Krim. Plavokosog i plavookog dječaka oteli su SS-ovci i doveli Himmleru koji je s iznimnim zadovoljstvom promatrao dječacića. Nakon detaljnog pregleda nacističkih liječnika, da se slučajno ne pronađu kakvi židovski tragovi, malog su Folkera uključili u Lebensborn program. “Sjećam se da su ti ljudi ušli u sobu u kojoj nas je bilo tridesetal djece poredanih poput kućnih ljubimaca kako bismo bili izabrani za novi dom. Oni su trebali biti moji roditelji. Otišli su i vratili se dan kasnije. Razumio sam da je moja “majka” željela djevojčicu, ali moj “otac” je želio dječaka koji će u budućnosti preuzeti njegov obiteljski posao. Položio sam mu glavu na krilo i to mu je bilo dovoljno —trebao sam postati njihov sin.”

Djecu iz Lebensborn programa su nakon rata proganjali, tukli, seksualno zlostavljali, žigosali, separirali iz društva, vrijeđali... Mnogi su se odselili skrivajući svoju tajnu do smrti. Ako su je uopće saznali. Kao friški umirovljenik od sedamdeset godina, Folker je tražio svoje korijene. Saznao je da je rođen 1940. na Krimu, tadašnjem SSSR-u, da su ga oteli Nijemci i predali na usvajanje. Posjetio je rodnu Alnowu, čak pronašao svoju ulicu i obiteljsku kuću. No, nikad nije saznalo što se kasnije zbilo s njegovim pravim roditeljima, jesu li stradali u ratu ili kao žrtve staljinizma.

Poslije završetka ratnih operacija u svibnju 1945. godine, na stotine tisuća logoraša, zarobljenika i siročadi postali su slobodnima. Domete nisu imali, godinama nisu čuli glasa od svojih obitelji. Mnogi su krenuli prema svom zavičaju. Organizacija UN-a je zatražila popisivanje sve siročadi, udomljene i posvojene djece. Vjerovalo se da je velik dio

djece nasilno oduzet roditeljima i da se nalaze u drugim krajevima Njemačke. Udomitelji su vjerovali da su napravili dobro djelo, da su pod svoje uzeli tamo neku njemačku siročad, pružili im dom, hranu i zaštitu. Skrivali su informacije, često su odbijali vratiti djecu pravim roditeljima. Djeca nisu oteta samo iz skandinavskih, poljskih, ukrajinskih, rumunjskih ili jugoslavenskih obitelji. Nakon što su pobili njihove roditelje, unatoč rasnim odredbama, i neka su židovska djeca uključena u proces “arijanizacije”. Nakon pokoravanja Poljske i germanizacije njenih gradova, Lebensborn program započeo je i u tom području. Pregledana su sirotišta, škole, igrališta, ulice, djeca su jednostavno oteta. Roditeljima bi rekli da su poslana na obavezene preglede. Ukoliko bi se pokazalo da su djeca zdrava, uhranjena, s odgovarajućim kvocijentom inteligencije, poslana su u posebne domove gdje su ih pretvarali u male Nijemce. “Dobro smo jeli, družili se, učili njemački jezik. Svaki dan imali smo satove povijesti, geografije. Marširali smo oko vatre i pjevali njemačke pjesme. Poljski nismo smjeli govoriti” rekao je jedan dječak 1946. godine. Starija djeca koja nisu odgovarala zahtjevima, vraćena su roditeljima ili su slana u radne logore. Dio djece završio je u getu u Lodzu gdje su pomrla od gladi i bolesti. Procjenjuje se da je iz Istočne Europe oteto četvrt milijuna djece i nakon prilagodbe poslano u njemačke obitelji. Tek se svako deseto dijete nakon rata vratilo svom domu. Iako ukinut, Lebensborn program je djelomično uspio.

HINKO FREUND

— UTEMELJITELJ MODERNE HRVATSKE LOGOPEDIJE

(Vukovar, 23. studenoga 1896. — Milwaukee, SAD, 19. lipnja 1982.)

— VUČAK I. HINKO FREUND — UTEMELJITELJ MODERNE HRVATSKE LOGOPEDIJE. LIJEČNIČKE NOVINE 2014;14/133/:64-6, LISTOPAD 2014.

PIŠE: DR. IVICA VUČAK

GROB HINKA I JULIJE FREUND

U petak 2. srpnja 1982. objavljena je u “The Wisconsin Jewish Chronicle from Milwaukee” vijest o smrti dr. Henryja Freunda u Milwaukeeju (Wisconsin, SAD) 19. lipnja 1982. Pokopan je 22. lipnja 1982. na groblju Greenwood u tome gradu. Pokraj njega počiva Julia Bychler Freund (1907. – 2003.) njegova druga supruga koja ga je nadživjela za 21 godinu.

OBITELJ I ŠKOLOVANJE

Životna priča dr. Hinka Freunda započela je 23. studenoga 1896. u Vukovaru. Njegovi roditelji 24-godišnja Fanny Steiner rođena u fruškogorskom Erdeviku i 32-godišnji Leopold Herman Freund trgovac, računarski podčasnik, rođen

u Novoj Palanki, vjenčani su 1. ožujka 1892. u Vukovaru. Leopoldovi roditelji Lotti i Bernhard Freund živjeli su u Novoj Palanki, a Heinrich Steiner i Adela rođ. Baum, roditelji njegove supruge, živjeli su u Vukovaru.

Dolaskom u Vukovar Leopold je slijedio primjer svoga starijeg brata Emanuela Freunda, također trgovca, koji je živio u Vukovaru u kojem se 19. svibnja 1889. vjenčao sa Saunom udovom Schwarz rođ. Reich. Leopold Freund je 1896. postao je vlasnikom tiskare i knjižare u zgradi nekadašnje Gradske štedionice. Tiskao je razglednice koje se još mogu naći u privatnim zbirkama i trgovao i poštanskim markama. Kao imućniji član židovske zajednice u Vukovaru slijedio je prijedlog uvaženog dr. Julija Diamanta (1860.-1932.), koji je nakon studija završenog u Budimpešti instaliran 31. lipnja 1893. rabinom u Vukovaru, a uz ostale aktivnosti bio je i jedan od prvih filatelista u Vukovaru. Oženjen kćeri dotadašnjega rabina Lövyja dr. Diamant je imao šestoro djece. Na Diamantov je poziv i Freund je, poput vukovarskih liječnika dr. Alberta Gottlieba (1840. – 1932.) i dr. Mavre Sterna (1845. – 1923.), poklonio 100 kruna za “Alliance israélite universelle” utemeljene u Parizu 1860. za dobrobit Židova na Orijentu. Poslušao je rabinov

prijedlog te pod geslom “Blago onomu, koji razumije pomoći siromahu” 22. ožujka 1899., u prigodi smrti dr. Salamona Bauma, poklonio 150 kruna Fondu za pomoć siromašnim građanima Vukovara, ne samo Židovima. Pored ostalih društvenih funkcija u gradu Vukovaru, knjižar Leopold Freund bio je i član utemeljitelj Društva za podupiranje siromašnih učenika i učenica realne gimnazije u Vukovaru. I kasnije je iskazivao solidarnost sa sugrađanima. Na ime dobrovoljnog “Narodnog poreza” za potporu “Narodnome Vijeću SHS” u Vukovaru poklonio je 1.000 kruna (ukupno je do 20.11.1918. prikupljeno 334.385 kruna). Prema objavljenom “Iskazu darova za braću u Srbiji” početkom 1919. dao je 100 kruna. Sudjelovao je i u akciji podizanja Skloništa za ratnu siročad u Vukovaru koje se po otvorenju 2. ožujka 1919. skrbrilo za 70 siročadi. Kamen temeljac položila je javna pučka skupština Vukovaraca 14. listopada 1917., a Leopold Freund dao je 200 kruna i potpisao obvezu mjesečnog priloga od 5 kruna. U veljači 1920. prilogom od 150 kruna pružio je potporu akciji “Za uboški dom” u Vukovaru.

Drugi od trojice sinova Heinrich po majčinom ocu, počeo je poput oca i strica te svoga starijeg brata, mucati u dobi od 5 godina. Zbog toga su ga roditelji vodili k

različitim liječnicima. U tri je navrata, još u predškolskoj dobi te ponovno kao osmogodišnjak, liječen po metodi berlinskog stručnjaka Hermana Gutzmanna starijeg (1865. – 1922.). Neki od oblika liječenja mucanja bili su neugodni, a u pokušaju liječenja “pjevanjem” je uživao i pri tom iskusio gotovo čudesno, ali kratkotrajno, poboljšanje. Nakon toga, mucanje mu se vratilo kao bitna smetnja.

Početno obrazovanje stekao je u židovskoj pučkoj školi u Vukovaru pod ravnanjem dr. Diamanta, tada već nadrabina. Od osnutka 1851. godine do 1910. nastavni jezik bio je njemački (jedan sat dnevno učili su hrvatski jezik). Hrvatski je sabor 1891. dopustio osnutak male četverorazredne realke u Vukovaru. Počela je raditi u preuređenim prostorijama općinske zgrade u kojoj je do tada bila gostionica “Kod zlatne zvijezde”, a 6. listopada 1894. preseljena je u novu reprezentativnu jednokatnicu žute boje sagrađenu u svega nekoliko mjeseci, od proljeća do jeseni te godine, na nešto povišenom položaju iza franjevačke crkve. Školska je zgrada svečano posvećena 11. studenoga 1894. S njezinih se prozora pružao prekrasan pogled na Dunav i Vukovar. Od 1895. bio je dopušten upis i djevojčicama.

Školske godine 1907./1908. Hinko Freund je upisan u prvi razred. S njime su u razredu bili Ernst i Oton Diamant, sinovi rabina koji im je i dalje držao pouku iz vjere. Osim toga je “mladež Mojsijeve vjere pribivala posebnoj službi božjoj služenoj za mladež (“Jugend-Gottesdienst”) svake subote po podne te na velike svetkovine”. Hinko je bio u trećem razredu kad mu je majka 2. svibnja 1910. u 42. godini umrla od karcinoma dojke. Otac se nakon toga ponovno oženio i s novom obitelji živio u Vukovaru u Račićevoj ulici 5.

U tri navrata, tijekom pučke škole i gimnazije, Hinko je odlazio u Beč k poznatom fonetičaru dr. Hugu Sternu

GRAND HOTEL VUKOVAR

(1877. – 1941.). No stanje se nije popravilo, nego se pogoršalo.

Usprkos izostajanju iz škole, od trećeg razreda gimnazije dalje, Hinko je bio odlikaš. Školske godine 1910./1911. u kojoj je Hinko završio četvrti razred pretvorena je vukovarska komunalna mala gimnazija u pravu realnu gimnaziju jer su u njoj te godine otvoreni i sedmi i osmi razred. Hinkov stariji brat Bertold završio je te godine osmi razred i nakon ispita zrelosti uputio se na studij tehnike u Češku. U petome razredu, školske godine 1911/1912., Hinko je upisan kao privatist i ostao neispitan, vjerojatno zbog izostanka uzrokovanog bolešću. Na godišnjoj priredbi đачkog literarno-glazbenoga kluba “Zora” utemeljenoga 1910. godine Freund je, uz pratnju tamburaškog zbora, “krasno otpjevao Menčetićevu pjesmu “Zač skrivaš obraz svoj...”. Dirigent zbora bio je maturant Hugo Klein (1894. – 1981.), ujedno i predsjednik kluba, koji će nakon mature 1912. odabrati studij medicine u Beču i kasnije postati ugledni psihijatar-psihoanalitičar te kazališni redatelj u Beogradu. Sljedeće

školske godine 1912/1913 u klubu je pokrenut ciklus znanstvenih predavanja, a među predavačima — akademikarima, bivšim učenicima vukovarske gimnazije, bio je i Makso Grossmann (1893. – 1947.), student medicine u Beču, koji je predavao “O disanju”. On je gimnazijsko školovanje, započeto u Vukovaru, nastavio nakon šestog razreda u Zagrebu i tamo maturirao. Medicinu je završio 1916. u Beču, a u međuratnom Zagrebu bio ugledni internist i vrijedni član Zbora liječnika. Školske godine 1913 / 1914. Hinku je u sedmom razredu dr. Diamant, osim vjeronauka, predavao i mađarski.

Zbog izbijanja rata u ljeto 1914. školska je zgrada morala biti ispražnjena prije početka nastave. Pretvorena je u konačite za vojnike, a od 27. rujna 1914. služila je kao oporavilište ranjenika te kasnije kao bolnica Crvenoga križa. Učenici su bili upisani najprije kao privatisti, a od 10. studenoga 1914. dopuštena je redovna nastava u dječjačkoj školi u Starom Vukovaru. Poslije su redovito upisani učenici nastavu slušali i u prostorijama židovske pučke škole te u dijelu stana

dr. Sterna. Učenici viših razreda dragovoljno su preuzeli službu listonoša i dostavljača brzojavki umjesto listonoša pozvanih pod odoru pa ih je 30 odlikovano spomen-knjižicom za savjesno vršenje skautske službe i pomaganje u pisarnici “Crvenog križa”. Hinko Freund je osmi razred i zatim 2. srpnja 1915. ispit zrelosti položio “odlikom”.

Od zimskog semestra 1915./1916. upisan je kao Heinrich Freund na Medicinskom fakultetu u Beču. Zbog odluke o ograničenom upisu stranih studenata na bečko sveučilište u nastavnoj godini 1918./1919., Freund je dva semestra slušao na Medicinskom fakultetu sveučilišta u Zagrebu (otvoren prethodne godine 1917./1918.). Ponovo je od zimskog semestra 1920./1921. upisan u Beču. Sva tri stroga ispita položio je u Beču, prvoga 31. svibnja 1920. ocjenom “odlično”, a preostala dva ocjenom “zadovoljavajuće” 27. lipnja 1923. i 12. lipnja 1924. Promoviran je u Beču 27. lipnja 1924. Istoga dana u Beču je na čast doktora sveukupnog liječništva promoviran je Pavao Herzog (1900. – 1966.), sin poznatog zagrebačkog liječnika-zubara dr. Žige Herzoga (1871. – 1955.).

Tijekom studija podvrgnuo se Freund terapiji kod dr. Emila Fröschelsa (1884. – 1972.) koji se zalagao više za psihološki pristup u liječenju mucanja koje je po njemu bilo neuroza. Bilo je, ali nažalost tek kratkotrajnih i prolaznih poboljšanja. Pisanje praćeno izgovaranjem glasova pokazalo se, za Freundu, bezuspješnim. Po završenom studiju Freund se, zbog mucanja, obratio neurologu dr. Theodoru Hoepfneru iz Saalfelda u Istočnoj Pruskoj koji je pojam “mucanje” zamijenio konceptom “asocijativne afazije”. Hoepfner je, po Freundu, bio “ozbiljan, oštar, diktatorski i eksplozivan”. Prezirao je slabe, osjetljive i bojažljive, a te je crte u Freundu tumačio njegovom židovskom rasom. Inzistirao je da Freund samostal-

no ide na ulicu i obraća se prolaznicima u svrhu terapije. Nakon 10 tjedana terapije bez poboljšanja, Freund je prekinuo.

NAKON PROMOCIJE

Po povratku u domovinu ostao je dr. Freund od ožujka do konca rujna 1925. u Zagrebu i, kao gost, nazočio na nekoliko mjesečnih skupština Zbora liječnika Hrvatske. U sljedećem razdoblju bio je liječnik opće prakse u rodnom gradu. U proljeće 1928. radio je kao praktični liječnik u mjestu Berak u kojem je prevladavalo stanovništvo njemačke narodnosti. U ožujku 1929. priložio je dr. Freund iz Berka 100 dinara u Purim akciji. Zemaljska uprava Keren Kayemeth Leisrael u Zagrebu (predsjednik dr. Marko Bauer) primila je iz Vukovara 500 dinara (dr. Hinko Freund, dr. Bertold Freund, Fritz Freund, dr. Daniel Klein, Mirko Steiner, Hinko Steiner, Aleksandar Steiner) u počast uspomene na Leopolda Freundu koji je umro u Vukovaru 11. svibnja 1929. U rujnu 1929. dao je dr. Freund, u Berku, 100 dinara za “Emergency Fund”, stvoren u svrhu prikupljanja hitne pomoći za Židove izložene napadima Palestinaca. Na sjednici Saveznog odbora u prostorijama Saveza cionista Jugoslavije u Zagrebu u nedjelju 15. lipnja 1930. mjesnu cionističku organizaciju Vukovara predstavljao je dr. Hinko Freund.

SPECIJALIZACIJA

U dobi od 35 godina prekinuo je liječničku praksu. Tijekom 1931. i 1932. bio je na usavršavanju iz logopedije kod prof. dr. Hermana Gutzmanna ml. (1892. – 1972.) u Berlinu. Puno je vremena proveo u pruskoj državnoj knjižnici proučavajući opsežnu literaturu o mucanju i upoznavajući se s tadašnjim europskim klinikama za liječenje mucanja, njihovim teorijama i praktičnim pristupima. Ne nalazeći u dotadašnjoj literaturi “gotovo ni spomena o tome što mucavac doista proživljava”

postavio je sebi zadaću pisati upravo o tome. Boraveći u Berlinu odlučio se za samoliječenje. Primjenjivao je postupak koji je Hoepfner, nastojeći probuditi u Freundu borilački duh sedam godina ranije, tražio od njega. Praćen svojim bratom kao moralnom potporom obraćao Freund se strancima na ulicama Berlina i tako svladavao problem govora.

U svome prvome članku objavljenome u “Münchener medizinische Wochenschrift” opisao je dr. Freund vlastita iskustva u svladavanju epidemije pemfigusa novorođenčadi u Berku 1928. koja je u tri tjedna zahvatila petero djece u dobi 3-10 dana i kojoj su podlegli i neki odrasli, pa i sam dr. Freund. Širila ju je tamošnja mjesna babica koja je na licu imala kronične erizipeloidne promjene. Uz ime autora stajalo je Vukovar, a kao adresa naveden je Beelitz-Heilstätten (Lječilište za radnike oboljele od plućnih bolesti u gradu Beelitzu u kotaru Potsdam-Mittelmarkt u Brandenburgu u Njemačkoj podigao je Zemaljski zavod za osiguranje između 1898. i 1930.).

Innere Stottern und Einstellbewegung.

Von
Dr. Hinko Freund (Vukovar).
(Einspeisung am 15. Oktober 1931.)

1.
Die Unmöglichkeit, das dem Stottern vorangehende und es bedingende seelische Geschehen durch einen bestimmten Begriff, wie: Vorstellung (Deakard¹), Erwartung (Jankov²), Zwang (Trimmer³), Zweifel (Wynen⁴), Angst (L. Frank⁵), Willensschwäche — Befugnis — Mangeligkeit (C. L. Merck⁶), Wollen und Nichtwollen (Schneider⁷), Minderwertigkeitsgefühl und Sicherungsstendenz (Appel⁸), erschöpfend zu kennzeichnen, das Unbefriedigende seiner Zuteilung zu irgendeiner bekannten Neuroseform — die der Erwartungsneurose Esselin⁹ und Krappelin¹⁰ kommt meiner Meinung nach seinem Wesen am nächsten — ist jedenfalls die Folge unserer besonders mangelhaften Kenntnis dieses Gegenstandes. Im Gegenteil glaube ich, daß wir keine einzige Neurose so sehr in ihren feinsten Einzelheiten kennen, wie gerade das Stottern. Es zeigt sich aber auch bei dieser Gelegenheit, daß je gründlicher das Wissen um die Mannigfaltigkeit und vielfache Bedingtheit eines neurotischen Vorgangs ist, es um so schwieriger wird, ihn in eine der doch mehr oder minder Begriffsstrukturen darstellenden Neurosegruppen restlos unterzubringen.

Es ist daher kein Wunder, daß in den Klassifizierungen des Leidens als Neurose die bestete Mannigfaltigkeit herrscht. *Nachfolgend* ¹¹ erwähnt folgende: 1. Erwartungsneurose (Krappelin, Esselin); 2. Zwangsneurose (Trimmer); 3. Angsthysterie (Stöckel); 4. Dulckneurose (Aronson); 5. Intentionneurose, Zwangskinese, Hemmungsliege (Trimmer); 6. intermittierende, paradoxe, ataktische bzw. motorische Aphasie (Ulrich); 7. assoziative Aphasie (Hilfner); 8. zeitweilige assoziative Aphasie (Stern); 9. Koordinationneurose (Kufmann); 10. Artikulationsneurose (Gutzmann). Ich möchte noch hinzufügen: 11. Psychose (Deakard¹²); 12. Angstneurose (L. Frank¹³); 13. Verdrängungsneurose (Schneider¹⁴); 14. Minderwertigkeitsneurose (Appel¹⁵); 15. Panikalla-sybilis (C. L. Merck¹⁶); 16. Idemotorische Parapraxis (Stöckel¹⁷). Die Beziehungen für Stottern ließen sich unweigerlich noch vermehren. Was an alledem eindeutig hervorgeht, ist die durch schematisierende Betrach-

U “Arbeitsgemeinschaft für Sprachheilpädagogik” u Berlinu održao je dr. Freund 11. veljače 1932. predavanje “Das Stottern im Lichte moderner Seelenforschung” i tekst predavanja objavio u časopisu “Zeitschrift für Kinderforschung” iste godine. Isti potpis “Hinko Freund, Vukovar” bio je i uz dva njegova članka o mucanju objavljena 1932. u časopisu “Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie”. U časopisu “Medizinische Welt” objavio je 1932. članak “Person und Sprachstörung (Stottern)”. Više mjeseci 1932. i 1933., nakon Berlina, proveo je dr. Freund na specijalizaciji kod prof. dr. Fröschelsa (postao profesor 1927.) u Ambulanti za logopediju Klinike za bolesti uha, grla i nosa u Beču. To će rezultirati Freundovim člankom “Stottern und Silbenkoordination” u časopisu “Wiener medizinische Wochenschrift” od 16. rujna 1933. Iz Beča je dr. Freund u prosincu 1932. došao u Zagreb i na utemeljiteljskoj skupštini “Udruženja nastavnika škola za defektnu decu kraljevine Jugoslavije” održao predavanje “O važnosti logopedije u okviru zdravstvene pedagogije”. To je predavanje tiskano 1933. u: Pedagoškoj biblioteci “Glas nedužnih”, uz predavanje prof. Božidara Špišića (1879. – 1957.) “Liječenje i školovanje sakate djece” i prof. Ante Šercera (1896. – 1968.) “Važnost nauke o bolestima uha, nosa i grla za zdravstvenu pedagogiju”.

NA ORL KLINICI

Za predstojnika Ambulatorija za mane govora, otvorenoga početkom studenoga 1933. u Klinici za bolesti uha, nosa i grla u zgradi Dječje klinike na zagrebačkoj Šalati, postavljen je dr. Freund. Pripremajući se za novu funkciju Freund je poželio informirati stručnu liječničku javnost o problemu mucanja. U rujnu 1933. u časopisu “Medicinski pregled”, zajedničkom glasilu medicinskih fakulteta u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sofiji, objavio je čla-

nak “Terapija mucanja” (uz ime autora stajala je oznaka hospitant klinike), a u studenom 1933. u “Liječničkom vjesniku” članak pod naslovom “O mucanju”. Na sastanku Pedijatričke sekcije Zbora liječnika u predavaonici Pedijatričke klinike na Šalati dr. Freund je 1. veljače 1934. prikazao sedmero djece s manama govora koje je liječio u logopedskom Ambulatoriju Otolaringološke klinike u Zagrebu. Upozorio je na česti nalaz degenerativnih stigmata kod mucanja kao somatskog izražaja psihopatske konstitucije (astenija, nesimetričnost lica, nepravilnosti uške, sraslost ili prebujnost obrva, lanugo kosa, strabismus, vrlo pojačani refleksi, vazomotorična labilnost, dermatografija itd) te zaključio da piknički tjelesni tip bez degenerativnih stigmata dalje najbolju prognozu izliječenja. Do sredine travnja 1935., u nepunih osamnaest mjeseci, Freund je u Ambulanti za mane govora pregledao 200 osoba s ukupno 263 mane. Od 80 kojima je preporučio liječenje izostalo ih je, odmah ili tijekom liječenja, njih 30. Uzroci odustajanja od liječenja bili su siromaštvo, udaljenost od klinike, zaposlenost oboljeloga, preopterećenost, nemar. Uspješno je liječeno 44 (20 — mucanje, 3 — histerična nijemost, 21 — razne forme tepanja s ili bez organskog defekta).

Godine 1934. otvorio je u Zagrebu, u Boškovićevoj ulici br. 6, vlastitu liječničku ordinaciju u kojoj je radio kao specijalist za mane govora i glasa. U članku “Javna skrb za mane govora nekoć i sada” u “Liječničkom vjesniku” u travnju 1934. predložio je utemeljenje “Društva za logopediju i fonijatriju” u kojem bi se objedinio rad liječnika, nastavnika, zdravstvenih pedagoga, psihologa, foneičara i svih drugih koje zanima studij i suzbijanje govornih mana. Centralnome Higijenskome Zavodu namijenio je sakupljanje statističkih podataka o raširenosti mana govora kod nas, izdavanja popularne literature i održavanja predava-

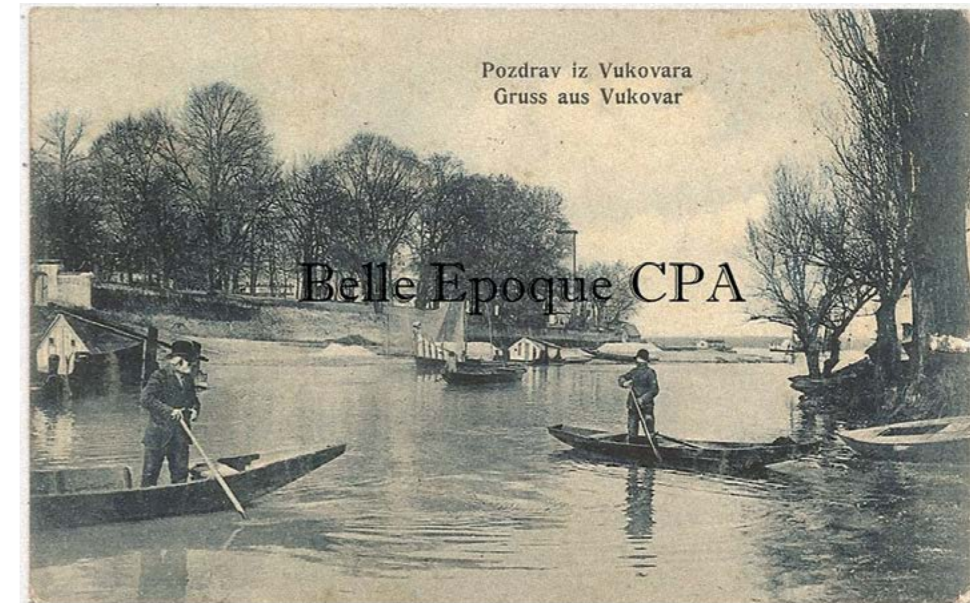
nja u cilju prosvjećivanja širokih slojeva pučanstva u pitanjima psihičke higijene i profilakse mana u govoru. Domovi Narodnog zdravlja imali bi zadatak savjetovanja pučanstva u svim pitanjima na području logopedije. Odjeljenje za zdravstvenu pedagogiju Ministarstva prosvjete je zaduženo, u zajednici s “Društvom za logopediju”, za izradu smjernica za stručnu izobrazbu učitelja — logopeda. Dostatan broj tih stručnih učitelja omogućio bi utemeljenje posebnih razreda za logopate u glavnim gradovima te održavanje tečajeva u većim provincijskim mjestima. Upoznavanje s najvažnijim greškama govora postalo bi oblatorno za učitelje općih škola. Odjeljenje (ambulanta) za mane govora u klinici imalo bi liječnički nadzor nad svim logopedskim ustanovama. Upravo se tamo određuju dijagnoze, kontrolira način liječenja, savjetuju učitelji koji dovode u određenim vremenskim razmacima djecu na pregled. Tamo se liječe odrasli te djeca s težim poremećajima, osobito ona kojoj je potreban specijalistički postupak. Tamo se održavaju tečajevi za školske liječnike te predavanja i prektične vježbe za buduće učitelje-logopede. Konačni cilj bio bi izgradnja ambulante kao zavoda s pomoćnim personalom i nužnom znanstvenom aparaturom.

U ciklusu predavanja “Društva za psihičku higijenu” u Zagrebu (utemeljenoga 1933.) Freund je 4. svibnja 1934. govorio o razvoju govora i njegovim smetnjama, a tekst predavanja objavljen je (na hrvatskom jeziku) u “Zdravničkom vestniku” strukovnom glasilu liječništva u Dravskoj banovini. Iste je godine objavljen je u bečkom časopisu “Monatsschrift für Ohrenheilkunde und Laryngologie” Freundov članak “Zur Frage der Beziehungen zwischen Stottern und Poltern”.

Prvi je put dr. Freund sudjelovao na kongresu Međunarodnog udruženja za

logopediju i fonijatriju (IALP) u rujnu 1934. u Budimpešti premda je za održavanje skupa bio odabran Berlin (u znak protesta protiv rasnih zakona koje je donio Hitlerov režim, mjesto održavanja je promijenjeno. Tekst Freundova predavanja “Über inneres Stottern” objavljen je u berlinskome časopisu “Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie”. U želji informiranja domaće javnosti o novostima u logopediji osvrnuo se dr. Freund na predavanje prof. Fröschelsa “O današnjem stanju nauke o govoru i glasu (logopedija)” na tome skupu.

Od rujna 1934. bio je dr. Freund na čelu odjela za besplatno liječenje đaka s manama govora što ga je Higijenski zavod provizorno otvorio u Državnoj poliklinici za srednjoškolce u Zagrebu. Među 12.000 đaka našao 276 (2.3%) s 292 mane govora. Tripud više logopata bilo je među muškom srednjoškolskom omladinom u usporedbi s učenicama (209 učenika s 215 mana i 67 učenica s 77 mana). Mucanje je bio problem kod njih 170. U prosincu 1934. održao je dr. Freund predavanje “O neurotskim smetnjama govora” pred članovima “Društva za psihičku higijenu”. Roditeljima je predavao o ulozi doma i škole u sprečavanju razvoja mana govora, a u višesatnom predavanju liječnicima — stažistima o medicinskom i socijalnom značenju mana govora i glasa prikazao je više pacijenata. Planirao je i predavanje đacima učiteljskih škola o higijeni govora i postupku s logopatima u školi. Krajem školske godine 1934./1935. počeli su, odlukom Gradskog školskog odbora i poticajem Gradskog fizikata, pregledi đaka u osnovnim školama. Među 15.000 pregledanih nađeno ih je i popisano 500 (3.4%) s manama. Do puberteta se broj gotovo udvostručio, a među dječacima ih je bilo tripud više. U prostorijama Školske poliklinike u Zagrebu održao 3. lipnja 1935. predavanje za roditelje “Postupak roditelja kod djece s manama govora”. Tijekom

POZDRAV IZ VUKOVARA

ljetnih praznika 1935. organizirao je tečajeve za logopate među srednjoškolcima.

Sav taj posao obavio je dr. Freund, jedini liječnik logoped. Pored edukacije specijalnih učitelja logopeda i sestara pomoćnica u specijalnim razredima i tečajevima zaplanirao je otvaranje ambulanti i savjetovašta pri Domovinu narodnog zdravlja. Želio je stvoriti široki logopedski pokret udruštva te široku organizaciju prijatelja logopedije. Kao tribinu za širenje spoznaja i ideja o otkrivanju i liječenju mucanja koristio je mjesečnik “Glas nedužnih”, glasilo “Udruženja nastavnika škola za defektnu decu kraljevine Jugoslavije”. Već u prvom trobroju (siječanj-ožujak) 1935. objavljen je prvi od dva nastavka teksta njegova predavanja “O neurotskim smetnjama govora” održanog u ciklusu predavanja u “Društvu za psihohigijenu” u prosincu 1934. U članku “Javni rad na pobijanju mana govora u Zagrebu” u sažeto je opisao sve učinjeno od studenoga 1933. do rujna 1935. Pisao je o razvitku logopedije i fonijatrije u Danskoj, o stanju logopedskog pokreta u Sovjetskom Savezu, Mađarskoj, Francuskoj te obja-

vio više prikaza iz logopedске literature na stranim jezicima pokušavajući zainteresirati domaću javnost za dostignuća logopeda u drugim zemljama. Izvršni je odbor “Udruženja” pokrenuo 1935. knjižnicu “Glas nedužnih”. U drugome svesku te knjižnice bili su članci dr. Freund, prethodno objavljeni u prva dva volumena “Glas nedužnih”. Na sastancima “Oto-neuro-oftalmološkog društva” (kasnije “Jugoslavenskog oto-neuro-oftalmološkog društva”) u Zagrebu je prikazivao bolesnike uspješno liječene u Ambulatoriju za mane govora na Otolaringološkoj klinici u Zagrebu.

Zboru liječnika u Zagrebu pristupio je 25. travnja 1935. Njegov članak u “Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie” prevele su i adaptirale gca A. Thaleimer i gđa Martha Vié, francuska fonijatrica koju je imao prigode susresti na kongresu u Budimpešti 1934., te objavile pod naslovom “Le bégalement intérieur” u siječnju 1936. Na 7. kongresu IALP održanome od 10. do 12. kolovoza 1936. u Kopenhagenu održao je Freund predavanje “Pathopsychologisches zum Stotterproblem”, a tekst predavanja

objavljen je godine u “Monatschrift für Ohrenheilkunde und Laryngo-Rhinologie”. O tijeku kongresa te o 5. kongresu “Njemačkoga nacionalnog udruženja za logopediju i fonijatriju” 21. i 22. kolovoza 1936. u Berlinu na kojem je, na povratku iz Danske, mogao sudjelovati kao gost “ljubaznošću dr. Hermana Gutzmanna ml., dotadašnjeg tajnika Njemačkog udruženja” i razgledati Ambulantu za mane govora u bolnici Charité pisao je u “Glasu nedužnih”

NEUROPSIHIJATRIJSKA KLINIKA

Od 1. siječnja 1937. bio je dr. Hinko Freund volonter u Neuropsihijatrijskoj klinici Medicinskog fakulteta koju je vodio prof. Radoslav Lopašić (1896. – 1979.). U nedjelju 2. svibnja 1937. s početkom u 18 sati održao je dr. Freund u dvorani Varaždinskog pučkog sveučilišta “O načinu liječenja mana govora”. Za njegovo javno predavanje o duševnim smetnjama kod djece (mucanje, tikovi, noćni strahovi, nehotično mokrenje u postelji, onanija) održano u prostorijama Neuropsihijatrijske klinike 30. rujna 1937. “roditelji, većinom majke, pokazali su značajan interes”, a bio je popraćeno iscrpnim prikazom u “Jutarnjem listu”.

U odsječku “Mane govora” u “Bibliografiji medicinske literature i graničnih područja u izdanjima Zbora liječnika” (1876. – 1937.) objavljenoj u Zagrebu početkom 1938. godine pobrojio je prof. Vladimir Čepulić (1891. – 1964.), tadašnji predsjednik Zbora liječnika, 19 priloga sedmorice autora, od kojih je dr. Freund napisao najviše, njih 9. Na sastanku Neurološko-psihijatrijske sekcije Zbora liječnika u Zagrebu 9. veljače 1938. održao je predavanje “Odnos nauke o smetnjama govora i glasa prema neurologiji i psihijatriji”. Tekst toga predavanja objavljen je u “Glasu nedužnih” te u “Liječničkom vjesniku”.

U veljači 1938. Freund je u Zagrebu proveo tečaj pod naslovom “O manama

EXCALIBUR PAROBROD KOJIM JE DR. FREUND STIGAO U NEW YORK

govora kod školske djece i njihovom otstranjenju” namijenjen učiteljima pučkih i građanskih škola nastojeći probuditi njihovo zanimanje za tu temu i ukazati na važnost uske suradnje učitelja i liječnika koji jedino udruženim snagama mogu zaustaviti tu pošast. Tijekom 1939. je na sastancima Neuropsihijatrijskog društva HLZ predavao “Noviji nazori o konstitucionalnim i hereditarnim faktorima mucavosti” te u tri navrata prikazivao pacijente primljene na kliniku. Odlazak u Ameriku

Zabrinut općim stanjem u državi i svijetu zatvorio je dr. Freund 1939. svoju liječničku ordinaciju i u svojoj 43. godini emigrirao je iz Jugoslavije. Parobrodom “Excalibur” otputovao je iz Lisabona preko Atlantika i 1. siječnja 1940. iskrao se na otoku Ellis u New Yorku. U Americi je već bila njegova supruga Ella Klein Freund koja je 1939. otputovala brodom “Vulcania” iz Trsta i preko Napulja stigla u New York.

Dr. Freund je time slijedio primjer prof. Fröschelsa kojem je, nakon nacističkog “priključenja” Austrije 1938., oduzeto

pravo predavanja na sveučilištu pa je, s 54 godine, brodom “Nieuw Amsterdam” emigrirao u Ameriku 1939. Nakon početnog rada u Središnjem Institutu za gluhe na Sveučilištu Washington u St. Louisu Fröschels je preselio u New York u kojem je 1947. utemeljio “New York Society of Speech and Voice Therapy”. Postao je i članom uredništva časopisa “Folia Phoniatica” pokrenutoga 1947. u Baselu u Švicarskoj. I Freundov kolega i Fröschelsov bliski suradnik te tajnik IALP dr. Deso Arthur Weiss (1901. – 1971.) je emigrirao u Ameriku. Najprije je nekoliko godina predavao na Sveučilištu u Havani na Kubi, a zatim se preselio u New York.

Freundov istup iz Zbora liječnika objavljen je na redovitoj mjesečnoj skupštini 26. rujna 1940. i ponovno spomenut na glavnoj godišnjoj skupštini HLZ 25. siječnja 1941. U svesku 4 (listopad-prosinac) za godinu 1940. beogradskog “Socijalno-medicinskog pregleda” objavljen je Freundov članak “Problem govornih mana školske mladeži”.

Teška odluka dr. Freundova o odlasku iz domovine pokazala se, nažalost, op-

ravdanom. Njegov mlađi brat Miroslav Fritz Freund (1903. – 1941.) odveden je u logor Jasenovac i tamo ubijen. Kasnije su odvedeni Fritzova supruga Mira s djecom (Verica r.1926., Ivo r.1931. i Miroslav r.1932.) i likvidirani u Jasenovcu. Njezin brat, prim. dr. Slavko Hirsch (1893. – 1942.) predstojnik Zavoda za epidemiologiju u Osijeku bio je među liječnicima Židovima upućenim u Derventu u Bosnu u akciji borbe protiv sifilisa. Kasnije je ipak s obitelji odveden u Jasenovac i ubijen. I život Otona Kleina rođ. 1891. u Vukovaru, brata Freundove supruge Elle, završen je u Jasenovcu kamo je odveden 9. studenoga 1941.

U AMERICI

Novo razdoblje svoga života Freund je započeo radeći od 1941. kao neuropsihijatar u bolnici Rochester State Hospital u New Yorku. Zbog stresa izazvanog boravkom u novoj sredini, promjenom imena i radom na novom jeziku u tom se periodu pogoršalo Freundovo mucanje. Lijek je pronašao u radu. U američkoj poslijeratnoj literaturi javio se prikazima dviju knjiga u časopisu “Journal of Speech Disorders” 1946. i 1947.. Nakon ispita, položenog 15.-17. svibnja 1947. u Filadelfiji, odobrio mu je Američki odbor za psihijatriju i neurologiju rad u statusu specijaliste. U časopisu “Folia Phoniatica” objavio je 1952. članak “Studies in the interrelationship between stuttering and cluttering” a iste je godine, među prvima logopedima u Americi, postao klinički član American Speech and Hearing Association.

Od 1954. bio je glavni psihijatar na Mental Hygiene Clinic u Milwaukeeju u saveznoj državi Wisconsin. U predavanju članovima “The New York Society of Speech and Voice Therapy” 13. travnja 1955. izložio je rezultate četverogodišnjeg promatranja (1950. – 1953.) u Državnoj bolnici pri čemu je mucanje nalazio učes-

talije u bolesnika s funkcionalnim psihozama nego u onih s organskim poremećajima (npr. shizofrenijama). Raspravu o tome pod naslovom “Psychosis and stuttering” objavio je 1955. u “Journal of Nervous and Mental Diseases”.

Časopis “Folia Phoniatica” broj 3 za godinu 1955. posvećen je 70. rođendanu prof. Fröschelsa (vodio IALP od 1924. do 1953.). Prikupljeni su članci njegovih suradnika, a prvi je bio tekst dr. Freundova. Ustanova u kojoj je dr. Freund tada radio pripadala je Regionalnom uredu Veteranske uprave (Veterans Administration Regional Office, Milwaukee, Wisconsin) pa je rad bio službeno pregledan iodobreno objavljivanje, uz ogradu “izneseni stavovi predstavljaju mišljenje autora, no ne i nužno Veteranske uprave”.

Dr. Freund se upoznao i intenzivno surađivao s američkim logopedima Charlesom van Ripperom (1905. – 1994.) i Malcolmom H. Fraserom (1903. – 1994.) koji su i sami mucali. Van Ripper je poznao Freundove članke na njemačkom iz 1932. i 1933.. Na konferenciji održanoj u prosincu 1957. u Nassau na Bahamima utemeljili su “The Stuttering Foundation of America” — neprofitnu, karitativnu organizaciju posvećenu prevenciji i liječenju mucanja, a Freund je bio jedini liječnik u toj skupini. Sudjelovao je na sličnoj konferenciji održanoj 1961. – 1962. u Michiganu. Smatran uvažanim seniorom među svojim američkim kolegama, sudjelovao je u čitavom nizu skupova i aktivnosti na podizanju svijesti o uspješnom liječenju mucanja. Napisao je poglavlje pod naslovom “Samopoboljšanje nakon neuspješnih liječenja” za knjigu “Savjet onima koji mucaju” (prvo izdanje 1972., 2. izdanje 1998. pretisak 2003., 2005. 2008.). Naglasio je svoje uvjerenje da se mucanje javlja zbog straha i u očekivanju neuspjeha te da onima koji mucaju nije potreban autoritet već prijatelj i suradnik, iskreno zainteresiran i pripravan pomoći.

Takvu je osobu dr. Freund imao u svome bratu (Bertholdu) s kojim je raspravljao o dnevnim predviđanjima, strahovima, dilemama, uspjesima, porazima i osobnim problemima. Brat mu je bio pratnja kamo god i kad god mu je njegova nazočnost bila potrebna, pripravan započeti razgovor u društvu nepoznatih osoba i talo smanjiti napetost.

U prigodi 60. rođendana švicarskog fonijatra prof. dr. Richarda Luchsingera (1900. – 1999.), utemeljitelja časopisa “Folia Phoniatica”, izdan je 1960. dodatak “Aktuelle Probleme der Phoniatrie und Logopädie; Supplementa ad Folia Phoniatica”. Između 30 priloga bio i Freundov članak “Reflexions on subconscious phenomena in stuttering”.

Tekst predavanja “Psychopathology and the problem of Stuttering” održanog 1961. u Chicagu postalo je jezgra knjige koju je pod tim naslovom i s predgovorom van Rippera Freund objavio 1966., s posvetom supruzi Elli. Dvobroj 4-5 za godinu 1970. časopisa “Folia Phoniatica” posvetilo je uredništvo 70. rođendanu dr. D. A. Weisa. U njemu je članak dr. Freundova “Observations on Tachylalia”. I autori drugih priloga u toj svečarskoj prigodi isticali su važnost djela dr. Freundova. Tako je van Ripper u članku “Stuttering and Cluttering — differential diagnosis” citirajući članke dr. Freundova iz 1934., 1952. i 1966. napisao “Mnogi izvrsni umovi bavili su ovim problemom, a najveće teorijske prinose učinio je Freund. On je 1934. bio prvi koji je popis značajki po kojima se ta dva poremećaja najviše razlikuju izložio na prikladan način u tablici. Drugi su se istraživači služili Freundovim obrascima u svojim procesima diferencijalne dijagnoze i dalje novim značajkama obogaćivali popis razlika dvaju poremećaja”. Nadalje, dr. Maria Musafia, također učenik Fröschelsov iz 1932., u članku “Various aspects of Cluttering” istaknuo da je “dr. Henry

Freund insistirao na hereditarnoj neurotičnosti kod clutterera”.

Nakon umirovljenja, u zadnjim je godinama života dr. Freund obolio od Parkinsonove bolesti. Uz blaga, privremena poboljšanja, stanje se osnovne bolesti postupno pogoršavalo. I mucanje, njegov problem od djetinjstva, postalo učestalije i teže. Njegov dugogodišnji prijatelj van Ripper je, posthumno, 1984. objavio Freundov autobiografski članak — tekst predavanja u kojem je Freund govorio o osobnim iskustvima tijekom bezuspješnih pokušaja liječenja mucanja kod najuglednijih europskih stručnjaka, pod naslovom “Henry Freund 1896 -1982” u časopisu “Journal of Fluency Disorders”. Izvanredna profesorica patologije govora i jezika u College of Health Science Sveučilišta u Jacksonvillu dr. sci. Sharon M. DiFino održala je predavanje “Postupci liječenja mucanja u Europi: proučavanje primjera Henry Freunda; suutemeljitelja Američke zaklade za mucanje” na godišnjem sastanku povjesničara održanom 2014. u St. Augustinu na Floridi.

ODNOS DOMOVINE PREMA HINKU FREUNDU

U poglavlju “Kratka historijska pregled razvitka nauke o mucanju i metodu njegova izlječenja” u knjizi “Mucanje” (izdanju Pedagoško-književnog zbora u Zagrebu, 1951.) autori nisu spomenuli dr. Freunda, ali su naveli tri njegova članka iz 1933. i 1934. kojima su se služili. Knjiga sadrži predavanja održana u godini 1949/1950. Odsjeku za defektologiju odsjeku Više pedagoške škole u Zagrebu. Na Odsjeku za defektologiju — za stjecanje zvanja nastavnika-defektologa, postojale su dvije grupe a) za surdopedagogiku i b) za oligopedagogiku na kojemu su studenti slušali kolegij “Logopedija”. Odlukom Sabora Republike Hrvatske 10. srpnja 1962. utemeljena je, također u Zagrebu, Visoka defektološka škola. Na njoj su se

GRAND HOTEL I MOST PREKO VUKE

budući defektolozi obrazovali za “dijagnostiku, terapiju i rehabilitaciju osoba sa smetnjama u psihosomatskom razvitku”. Od samog utemeljenja u Visokoj defektološkoj školi bilo je moguće studirati i studijski smjer “Logopediju” u kombinaciji s drugim smjerovima, ponajprije sa “surdopedagogijom”. U svibnju 1965. Viša defektološka škola je uključena u sastav zagrebačkog Sveučilišta. Već 1971. pokrenut je u Višoj defektološkoj školi u Zagrebu prvi poslijediplomski znanstveni studij za područje govora i sluha, a 1973. prerasla je u Fakultet za defektologiju, kojem je 1998. promijenjen naziv u Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

U članku “Mane govora” objavljenom u knjizi VI. prvog izdanja Medicinske enciklopedije Leksikografskog zavoda u Zagrebu, dovršenom 1962. i u knjizi IV. drugog izdanja tiskanog 29. travnja 1969. ne spominje se dr. Freund niti citira njegovo djelo. U “Liječničkom vjesniku” 1967. objavljen je članak pod naslovom “Dysarthria” bez spomena dr. Freunda (prve dvije reference su Freundovi članci u “Liječničkom vjesniku” i “Medicinskom pregledu” iz 1933.). U “Hrvatskoj medicinskoj bibliografiji” (1984.) uvrstili

su Mirko Dražen Grmek (1924. – 2000.) i Vladimir Dugački (1939. – 2014.) i dr. Hinka Freunda.

U poglavlju “Liječnici Židovi u Hrvatskoj” knjige “Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj” (1998.) dr. Freund nije spomenut. U tekstu “Židovi Vukovara” posvećen mu je dio jedne rečenice “srednji sin Leopolda Freunda bio je liječnik-psihijatar koji je sa ženom također još prije rata otišao u SAD”.

Godine 2000. objavljena je u Engleskoj izvrsna knjiga Irene Vincent “Hinko Freund — utemeljitelj hrvatske logopedije” koja je prevedena na hrvatski i objavljena u prosincu 2005. u Hrvatskoj. Najbolji izraz zahvale je uspješno djelovanje Hrvatske udruge za pomoć osobama koje mučaju koja od 18. svibnja 2000. nosi ime “Hinko Freund” po utemeljitelju moderne hrvatske logopedije. Logoped, fonijatar i neuropsihijatar je, radom u Ambulatoriju Otorinolaringološke klinike u Zagrebu, Državnoj srednjoškolskoj poliklinici, Gradskom školskom ambulatoriju te u vlastitoj liječničkoj ordinaciji, postavio znanstvene temelje i dao smjernice za organizaciju logopedskog rada u Hrvatskoj.

PISMO IZ LONDONA: LABURISTI I ANTISEMITIZAM

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

Na prelazu milenija Laburisti su kao vladajuća stranka utemeljili parlamentarnu Komisiju za jednakost i ljudska prava, odnosno EHRC (kratica za Equality and Human Rights Commission).

U studenome je komisija EHRC objavila rezultat dugogodišnjeg istraživanja mnogobrojnih i višegodišnjih pritužbi o pojavama i manifestacijama antisemitizma u Laburističkoj stranci. Ovako porazni rezultat istrage odjeknuo je kao medijska bomba usred pandemijske krize, premda je istraga samo potvrdila odavno prihvaćeno saznanje o mnogobrojnim manifestacijama antisemitizma, problema koji se provlačio unutar Laburističke stranke zadnjih pet ili šest godina. Razlog je to da je pet laburističkih židovskih članova parlamenta tada napustilo stranku uz mnoge druge koji su na to upozoravali.

Nakon katastrofalnog poraza na zadnjim izborima izabran je novi vođa, Sir Keir Starmer i smjesta poduzeo mjere iskorjenjivanje svakog antisemitizma iz stranke. Po objavljivanju izvješća odmah je održao konferenciju za tisak koju su u cijelosti prenijeli glavni mediji. Potvrdio je nalaze Komisije EHRC i ispričao se svima koji su kroz sve te godine na bilo koji način bili povrijeđeni. Od samog početka svog vodstva, najavio je da u Laburističkoj stranci nema mjesta antisemitizmu, da će on poduzeti sve da se

to zlo iskorijeni i da je stranka po svemu prirodni politički dom za Židove. Oštro je osudio reakciju bivšeg čelnika Jeremyja Corbyna koji je nakon obave izvješća na društvenoj mreži izjavio da je izvještaj pretjeran i da se radi o političkoj manipulaciji. Naime to je bio njegov je stav kroz sve te godine dok je bio vođa stranke, tvrdeći da se svako kritiziranje izraelske politike a priori smatra antisemitizmom.

Jasnoće radi potrebno je odvtjeti film unatrag kad je poslije izgubljenih izbora 2010. godine, na vodstvo Laburističke stranke neočekivano izabran do tada šire nepoznati član parlamenta, dugogodišnji obični član Parlamenta Jeremy Corbyn, pripadnik ekstremne radikalne ljevice, struje koju su uspješni laburistički premijeri Blair i Brown marginalizirali da bi Laburističkoj stranci omogućili izborne pobjede. No poslije izbornog fijaska 2010. godine, na stranačkim izborima za mjesto vođe Laburista Corbyn je neočekivano pobijedio podržan od radikalne i brojne populističke grupacije Momentum i nekih moćnih sindikata, bitnih sponzora stranke.

Skoro od samog početka Corbynovog vodstva Laburista, židovski pripadnici stranke počeli su upozoravati na manifestacije antisemitizma na nekim sastancima lokalnih ograna ili na društvenim mrežama, da bi taj problem kulminirao kao gorući problem na koji je židovska zajednica reagirala demonstracijama ispred parlamenta. Među ostalima o tome je često pisao kolumnist Guardian Johnatan Friedland upozoravajući da Židovima više nije mjesto među Laburistima i da bi taj problem, ako se ne iskorijeni, mogao nanijeti stranci velike štete.

Rabin Laura Janner Klausner iz sjevernog Londona ostala je u Laburističkoj stranci bez obzira na krizu jer drži da će Keir Starmerov odgovor na Corbynov komentare ohrabriti sve one koji su stranku napustili da se vrate, jer je Laburistička stranka prirodni politički dom za Židove zbog toga što su im ključne premise istovjetne sa židovskim vrijednostima. No ne radi se samo o postupcima već o promjeni kulture što se rijetko događa preko noći.

DEMOGRAFSKE STATISTIKE POKAZUJU VELIKO SMANJENJE BROJA ŽIDOVA U EUROPI

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

Prema posljednjem izvješću Instituta za istraživanje židovske politike u Londonu, u zadnjih 50 godina, Europa je izgubila gotovo 60% židovskog stanovništva, najviše poslije raspada Sovjetskog Saveza kada su nakon otvaranja granica mnogi Židovi napustili zemlje istočne Europe. Ovo je izvješće, koje daje sveukupnu demografsku sliku židovskog stanovništva u europskim zemljama, u studenome analizirala i objavila novinarka lista Guardian, Harriet Sherwood

U usporedbi s 19. stoljećem, kad je od ukupnog broja Židova na svijetu njih 90% živjelo u Europi, (proporcionalno kao prije 1000 godina) danas ih u Europi živi samo oko 9%.

Pretpostavlja se da u Europi 2020. godine živi oko 1,3 milijuna Židova, odnosno oko 0.1% od ukupnog broja stanovništva cijelog kontinenta. Dvije trećine od tog broja žive u Francuskoj, Velikoj Britaniji i Njemačkoj.

Pod naslovom “Židovi u Europi na prijelazu milenija” izvješće navodi da Židovi nisu samo dio integralne europske povijesti i kulture, već jedna od najstarijih i izvornih komponentnih

grupa. Međutim tijekom povijesti, kao manjina koja nije mogla posjedovati zemlju i stoga bila obezvlaštena u sistemu osnovanom na zemljoposjedničkom posjedovanju čemu je židovsko stanovništvo bilo egzistencionalno ovisno i time podložno nestabilnosti koja se očitovala u fluktuacijama židovskog prisustva u pojedinim sredinama.

Od kraja 18. i kroz 19. stoljeće broj Židova u svijetu porastao je na 10 milijuna, da bi se popeo do 16,5 milijuna do početka Drugog svjetskog rata. Najveći porast bio je u istočnoj Evropi, Americi i Palestini.

Ubojstvo 6 milijuna Židova u Holokaustu smanjilo je globalni broj židovsko stanovništva na 11 milijuna čime je radikalno prekinuta linija dotadašnjeg neprekinutog porasta i transformacija europskog židovstva.

1880. godine, od ukupnog broja Židova u svijetu 88% ih je živjelo u Europi. 1945. godine njihov se broj smanjio na 35%, 1970. godine na 26% da bi 2020. spao na samo 9%.

Posljednjih desetljeća 20. stoljeća, uz otvaranje Sovjetskog Saveza, značilo je da je od 1969. – 2020. 1.8 milijuna Židova napustilo zemlje istočne Europe i da se centar gravitacije europskog židovstva prebacio od istoka na zapad europskog kontinenta.

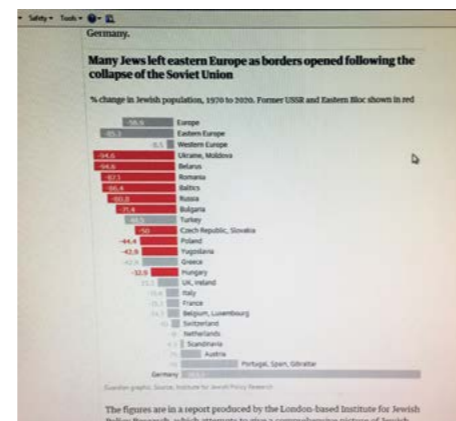
Izvješće također daje podatak da 70.000 Židova rođenih u Izraelu žive

permamentno u Europi, a od tog broja njih 25% u Velikoj Britaniji. Velika većina europskih Židova uključujući 90% britanskih, ne namjerava emigrirati u Izrael, ili bilo gdje drugdje.

Manjina europskih židovskih obitelji imaju više od petero djece, a najveći postotak od 2,4% je u Belgiji gdje živi najveći broj ultraortodoksnih Židova. Proporcionalno najmanje Židova, 5% živi u Poljskoj.

Više od tri četvrtine poljskih Židova su u braku s ne-židovima, dok u Belgiji samo 14%. Miješani brakovi značajno pridonose eroziji broja židovskog stanovništva, jer su djeca iz takvih obitelji rijetko odgojena na židovski način.

Židovsko stanovništvo u Velikoj Britaniji ima najmanji broj 4% konvertiranih, a u Španjolska najveći broj 25%.

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 167. / LISTOPAD-STUDENI-PROSINAC 2020. / TIŠRI / HEŠVAN / KISLEV / TEVET 5781. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ, DINA MILOVČIĆ, FRANKA TRETINJAK (NJ13) / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINACIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 100 KUNA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 200 KUNA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהודי קרואטיה

